

E-ISSN:

2717-6665

2020 - 1

MAKALELER:

1).

2).

3).

4).

5).

İNSAN / HUMAN

DÜNYA İNSAN BİLİMLERİ DERGİSİ WORLD JOURNAL
OF HUMAN SCIENCES

YIL-SAYI / YEAR-VOLUME

2020 - 1

E-ISSN: 2717-6665

AMAÇ-KAPSAM-YAZIM KURALLARI

- Amaç ve Kapsam
- Yazım Kuralları

MAKALELER

1. ERMENİ SORUNU: TARİHTEN GÜNCELE GELİŞİM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DENEME

Mustafa ALBAYRAK

2. MUTLULUK VE TÜKETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ: MERSİN ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ

Eren Can GÜRBÜZ - Şahin NAS - Erkan AKTAŞ

3. SAMSUN VE ORTA KARADENİZ BÖLGESİNDE GÖÇÜN SOSYOLOJİK TAHLİLİ

Durmuş Ali ARSLAN

4. TURİZMDE GLOBAL ETİK İLKELERİN UYGULANMA DÜZEYLERİ: İSKENDERUN TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Fatih ÖZDEMİR - Gülfer ÖZER

5. ÇOCUK EVLİLİKLERİNE YÖNELİK TUTUMLARIN İNCELENMESİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)

Büşra Nur COŞKUN - Nesrin DUMAN

6. PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN UYKU KALİTESİNİN İNCELENMESİ

Nesrin DUMAN - Elif AKBABA - Ashhan DEMİR

E-POSTA

TWITTER ADI

TELEFON

LINKEDIN URL'Sİ

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 - 1

ISSN: 2717-6665

Dergi Yöneticisi ve Baş Editör:

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

Kapak Tasarımı: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

Mizanpaj-Ofset Hazırlık: Prof. Dr. D. Ali ARSLAN

© D. Ali ARSLAN

İletişim:

Tel: 0532 270 81 45 / 0553 666 06 06

E – Posta: cimderaslan@hotmail.com

Not: Makalelerin her türlü idari, akademik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Amaç ve Kapsam

İNSAN Dünya İnsan Bilimleri Dergisi (HUMAN World Journal of Human Sciences) yılda iki kez (Temmuz – Ocak) yayımlanan uluslararası, multidisipliner, hakemli, bilimsel bir dergidir. Dergi çokdisiplinli bir akademik dergi niteliğine sahip olup, insan bilimlerinin her alanında, nitelikli araştırma ve derleme makalelerini bilim dünyası ile buluşturmayı hedefler.

“Bilgi insanlığın ortak malıdır” ilkesinden yola çıkan dergimiz, Açık Erişimli bir dergidir. Bu bağlamda, dünya genelinde, insan bilimlerinin her alanında araştırma yapan bilim insanlarına, araştırmalarını insanlığın faydasına sunabilecekleri nitelikli bir akademik platform olabilme idealiyle yola çıkmıştır. Dergiye gönderilen her makale, yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçer.

Aims and Scope

HUMAN World Journal of Human Sciences is an international multidisciplinary peer-reviewed journal published twice a year (July-January). The journal is a multi-disciplinary academic journal and aims to bring together quality research and compilation articles in the human sciences to the world of science.

Our journal is an Open Access journal and based on the principle of "Knowledge is the common heritage of humanity". It has set out with the ideal of becoming a qualified academic platform for researchers worldwide who can conduct research in all areas of human sciences, to the benefit of humanity. Every article submitted to the Journal, passes through the double-blind peer review process prior to publication.

ULUSLARARASI EDİTÖRLER KURULU

AD-SOYAD	ÜLKE
D. Ali ARLAN	Türkiye
Mehmet KARATAŞ	Türkiye
Galib SAYILOV	Azerbaycan
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY	Azerbaycan
Zümrüd MANSİMOVA	Azerbaycan
Aynur KHUZHAKHMETOV	Bashkortostan –Başkurdistan
Rif AXMADİEV	Bashkortostan –Başkurdistan
Eldar HACIYEV NABIYEVIÇ	Dagestan-Dağıstan
Ali TOPÇUK	Germany
Necat KEVSEROĞLU	Irak
Hüseyin BEYOĞLU	Irak
Bekezhan A. AKHAN	Kazakistan
Muhtar MIROV	Kazakistan
Roza Zh. KURMANKULOVA	Kazakistan
Anara A. KARAGULOVA	Kazakistan
Roza ABDYKULOVA	Kirghizstan
Selim BEZERAJ	Kosovo
Moslem SARBAST	Macaristan
Svetlana Petrovna ANZOROVA	Russia
Redzeb Skrijelj	Serbia
Radık GALİULLİN	Tataristan
Kakajan Janbekov	Türkmenistan

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

MAKALELER

1. *ERMENİ SORUNU: TARİHTEN GÜNCELE GELİŞİM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DENEME*

Mustafa ALBAYRAK

2. *MUTLULUK VE TÜKETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ: MERSİN ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. ÖĞRENCİLERİ ÖRNEĞİ*

Eren Can GÜRBÜZ - Şahin NAS - Erkan AKTAŞ

3. *SAMSUN VE ORTA KARADENİZ BÖLGESİNDE GÖÇÜN SOSYOLOJİK TAHLİLİ*

Durmuş Ali ARSLAN

4. *TURİZMDE GLOBAL ETİK İLKELERİN UYGULANMA DÜZEYLERİ: İSKENDERUN TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Fatih ÖZDEMİR - Gülfer ÖZER

5. *ÇOCUK EVLİLİKLERİNE YÖNELİK TUTUMLARIN İNCELENMESİ (MALATYA İLİ ÖRNEĞİ)*

Büşra Nur COŞKUN - Nesrin DUMAN

6. *PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN UYKU KALİTESİNİN İNCELENMESİ*

Nesrin DUMAN - Elif AKBABA - Ashhan DEMİR

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

Ermeni Sorunu: Tarihten Güncele Gelişim Süreci Üzerine Bir Deneme

Mustafa ALBAYRAK ¹

Özet

Bu makale Ermeni sorununun tarih içinde ortaya çıkışı ve gelişmesi üzerinedir. Biz Türklerin ve Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine kadar yüzyıllarca nasıl yan yana ve dostluk içinde yaşadıklarını görebilmekteyiz. Fakat biz aynı zamanda Ermenilerin daha sonra emperyalist amaçlarla nasıl kışkırtıldıklarını da anlamaktayız.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Talat Paşa, Cemal Paşa, İttihat ve Terakki, Ermeniler, İtilaf Devletleri, Rusya, Fransa, İngiltere, İtalya, Hınçak, Daşnaksutyun.

¹ Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa ALBAYRAK, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yahşihan/Kırıkkale
e-mail: malbayrak@kku.edu.tr

The Armenian Problem: An Essay on the Process of Development from History to date

Abstract

This article about Armenian Question is emerged and grewed in history. We can understand how relations become tense during the last stages of the Otoman Empire between the Turks and the Armenians who had lived amicably side by side for centuries. But we can also understand how the Armenians were provoked to run after a hallow image for imperialistic ambitions.

Key Words: The Ottoman Empirer, Talat Pasha, Cemal Pasha, The Union and Progress Party, Armenians, Entente Powers, Russia, France, England, İtaly, Hinchak, Dashnagtzoutiun.

GİRİŞ

Türk Milleti ile Ermeni toplumunun tarihsel anlamda tanışıklığı yaklaşık bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya küçük gruplar halinde M.S. 5-6 yüzyıldan itibaren geldikleri bilinmekle beraber, büyük topluluklar halinde gelip, bu toprakları yurt edinmeleri, Büyük Türk Komutanı ve devlet adamı Alp Arslan'ın- Malazgirt Savaşı'nda, 26 Ağustos 1071 tarihinde, Bizans İmparatoru Romanos Diagonos'i bozguna uğratmasından sonra olmuştur. Bu tarihten sonra Türkler ile Ermeniler arasındaki ilişki, bu toplumun Türk egemenliğine girmesi, önce Büyük Selçuklu Devleti ve ardından da Osmanlı Devleti'nin egemenliği kabul etmeleriyle devam etmiştir.

Ermeniler yaklaşık 800 yıl süren Türk egemenliği altında refah ve güven içinde yaşamışlar, bu dönemde Türklerle Ermeniler arasında önemli bir sorun yaşanmamıştır. Bir tarihçimiz bu süreçte Türklerle Ermenilerin uyum içinde yaşadıklarını belirterek, şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır;

Hatta pek çok Ermeni Türk adet ve folklorunu benimsemiş, içlerinden Türk edebiyatı ve sanatı ile ilgili bilimsel çalışmalar yapanlar bile olmuştur... Doğu Anadolu'nun kasaba ve köylerinde yaşayan Ermeniler, umumiyetle çiftçilik, mahalli endüstri ve küçük ticaretle meşgul oluyorlardı. Çiftçiler Rumeli'de olduğu gibi, büyük çiftlik ağalarının hizmetkârı veya ortağı olarak değil, fakat sahibi oldukları toprağı işlemekte idiler. Şehirlerde yaşayan Ermenilere gelince, iç ticaret, dış ticaret, sarraflık, kuyumculuk, bankerlik, müteahhitlik ile mültezimlik gibi ekonomi ve mali işlerle uğraşıyorlardı. Ermeniler askerlik mecburiyeti yerine hafif bir vergi vermekte idiler. Bu sebeple de daima işleri ve güçleri ile meşgul olmak imkânına sahip bulunuyorlardı. Türklerden daha refah bir durumda idiler. (Karal, 1983: 127).

Osmanlı yönetimi altında refah ve güven içinde yaşayan ve “Millet-i Sadıka (Sadık Millet)” olarak bilinen, bu nedenle de kendilerine devlet hizmetinde önemli görevler verilen Ermeniler, neden, ne zaman ve hangi etkiler sonucunda devlete karşı düşmanca bir politika izler duruma gelmişlerdir, ya da getirilmişlerdir? Asıl yanıtlanması gereken soru budur. Bu sorunun doğru yanıtlanması, hem Ermeni sorununu anlayabilmek, hem de bugünkü Türkiye'de yaşanan ayrılıkçı gelişmeleri çözümlenebilmek için zorunludur.

ERMENİ SORUNU: TARİHTEN GÜNCELE GELİŞİM SÜRECİ ÜZERİNE BİR DENEME

İkinci meşrutiyet dönemindeki Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron von Wangenheim de bu durumu doğrulayan ve sorumuzun yanıtını bulmamızı kolaylaştıran aşağıdaki yorumu yapmaktadır:

Türk devletinde Ermenilerin durumunun fevkalâde iyi olduğunu hiç kimse iddia edemez, fakat öte yandan da Türklerin, Ermenilerden daha iyi bir durumda olduğunu kimse isbat edemeyecektir... Ermeniler, Türkiye'de bugün Rusya'da Yahudilerin, Lehlielerin ve Finlilerin buldukları duruma nisbeten daha iyi bir durumda bulunuyorlar... Ermeni taleplerinin yükselmesine sebep olan devlet Rusya'dır...Rusya için Ermeni hareketi öyle bir vasıta ki, Rusya bununla Asya Türkiye'sini daimî bir heyecan halinde ve zamanı gelince alâkalı komşu devlet sıfatıyla müdahale hakkını iddia etmesini mümkün kılacak bir durumda tutmaktadır. Rusya Ermeni meselesinin yardımıyla İstanbul yolunu açık tutmak istiyor.(Bayur, 1983: 97)

Gerçekten de Çarlık Rusya, bir yandan Osmanlı yönetimindeki Gregorian Ermenilerin Kafkaslardaki Eçmiyazin Kilisesi'nin etkisi altına girmesini sağlarken, bir yandan da Ermeni halkının bir devlet kurmasını değil, kendi politikalarına araç yapılmasını plânlanmış, gerçek amacını gizlemek ve Batı dünyasının da desteğini almayı temel amaç olarak görmüştür.

Ermeni sorununu kendi politikaları açısından kullanmak isteyen ve bunu bir ölçüde başaran, günümüzde de bu sorunu bir dış politika aracı olarak Türkiye üzerinde kullanan bir başka devlet ise, Fransa olmuştur. Fransa'nın bu konudaki çabaları daha Napolyon'un Mısır Seferi sonrasında başlamış ve daha sonraki yıllarda bu devlet, Osmanlı topraklarına çok sayıda misyoner göndererek, Katoliklerin haklarını korumak ve onlara yeni haklar sağlanması için propaganda çalışmalarına başlamıştır. Avusturya'nın da aynı şekilde, Katolıklara sahip çıktığı anlaşılmaktadır.

İngiltere de yukarıda sözü edilen devletlerin mezhepler üzerindeki nüfuzuna karşı bir denge oluşturmak amacıyla 1840 sonrasında itibaren, İstanbul Büyükelçisi Steratford Canning'in baskıları sonucu Babı Âli, Protestan Cemaati'nin varlığını resmen tanıyarak, Kudüs'te bir Protestan Kilisesi kurulmasını sağlamıştır (Kantarıcı, 2005: 13-14). Böylelikle İngiltere de öteki üç devlet gibi, ileride ortaya çıkması kesin olan bir Ermeni sorununa sahip çıkan başka bir ortak olarak varlığını göstermeye başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ise, 1830 yılında Osmanlı topraklarında “*en çok kayırılan devlet*” statüsünü kazanmış ve bu gelişmenin ardından, Anadolu’ya gönderdiği çok sayıdaki misyoner ile Ermeniler ve diğer etnik kesimler üzerinde etkili olmayı plânlamış bulunmakta idi. ABD misyonerlerin özellikle Ermeni nüfusunu yaşadığı yerleri seçmeleri bir rastlantı değildir. Öyle ki 1870 yılına gelindiği zaman ABD;

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan tüm alanların Amerikan misyonerlerinin faaliyet alanı içine alınmış(tı)... Yayılma Batı’dan Doğu’ya doğru olmuştur. 1840 yılında İstanbul dışında yalnızca dört kentte misyoner istasyonu varken, 1870 yılında Türkiye’nin 17 büyük yerleşmesinde istasyon, 180’i aşkın kasaba ve köyünde ise uç istasyon faaliyet gösterir durumdadır. Bu yerleşme birimleri, belirtmeye gerek yok ki, Ermeni nüfusunun yoğun olduğu yerleşmelerdir. (Kantaracı, 2005: 13-14).

Amerika Birleşik Devletleri 1840-70 yılları arasındaki 30 yıllık süre içinde Osmanlı topraklarında 4 İlahiyat Okulu, 9 Kız Yatılı okulu, 220 İlkokul olmak üzere toplam: 233 okul açmış ve bu okullardaki öğrencilerin sayısı 5.880’i bulmuştu (Kocabaşoğlu, 1989: 108). Kısaca ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) şeklinde ifade edilen Amerikan Misyoner örgütünün 1819- 1914 yılları arasında Osmanlı topraklarındaki harcamalarının toplamı ise 13.345.785 Dolara ulaşmıştı (Kocabaşoğlu, 1989: 139).

Bu çalışmalarda görev alan misyoner sayısı 1893 yılına gelindiği zaman 1317’ye, okul sayısı 624’e, ibadethane sayısı da 436’ya yükselmişti. ABD’li misyonerler çok sayıda Ermeni’yi misyoner ve görevli olarak yetiştirdikleri için, kısa bir süre sonra ABD’li misyoner sayısı 174’e inerken, Ermeni misyoner sayısı tam tersine 1.200’e ulaşmış ve bunlardan 82’si Baş Rahip statüsü kazanmıştı. Ayrıca bu süre içinde açılan 137 kiliseye, 14.000 üye ile 50.000 yandaş kazandırılmıştı (Kantaracı, 2005: 12).

Kısaca söylemek gerekirse, ABD de kendisine Ortadoğu da yeni müttefikler aramak ve buralarda dinsel, siyasal ve ekonomik anlamda çıkarlarını savunacak, kendi ideolojisinin temsilciliğini yapacak etnik toplulukları kullanmak amacıyla misyonerlik çalışmalarına başlamıştır ki, bu topluluğun Ermeniler olabileceği düşünülmüştür. Zira Ermenilerin o zamanlardaki durumu bu amaçlara oldukça uygun bulunmakta idi.

Ermenilerle uzun yıllardan beri ilgilenen en önemli devletlerden biri de Çarlık Rusyası idi. Rusya’nın, İstanbul önlerinde bulunan Ayastefanos (Yeşilköy)’a kadar gelişi ile sonuçlanan

1877-78 Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında yapılan Ayastefanos Antlaşması öncesinde, Rus Başkomutanı Grandük Nicola'nın çadırına giden Ermeni Patrik Nerses Varjabedian, Çarın koruyuculuğu altında bir Ermeni devleti kurulmasını kendisinden rica etmiştir (Kuran, 1985:). 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Antlaşma metninde, Patriğin bu ricası tam anlamıyla gerçekleşmemişse de; Rusya'nın, bu Antlaşmaya koyduğu 16. ncı madde ile Osmanlı yönetiminin Ermenilerin buldukları illerde;

“Yerli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve reformları fazla geciktirmeksizin gerçekleştirmeyi ve Ermenilerin, Çerkezlere ve Kürtlere karşı emniyetlerini sağlamayı garanti etmiştir.” (Kurat, 1970: 604)².

Bilindiği üzere bu Ateşkes, 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması ile bazı değişikliklere uğramış, ancak Ermenilerle ilgili olan 16. ncı madde, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi olarak içeriğini aynen korumuştur.

Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Romanya, Karadağ'ın bağımsızlığını kazanmaları ve özerk bir Bulgar Prenslığının kurulması, Ermenilerin istahlarının büsbütün kabartmış ve Berlin Antlaşması sonrasında bu defa hem siyasal muhalefeti, hem de terörü bir araç olarak kullanarak, etnik anlamda yasadışı örgütler kurmaya başlamışlardır.

Gerçi Ermeniler 1856 Islahat Fermanı sonrasında sivil örgütlenme adı altında birçok örgütler kurmuşlardı. Bunlar arasında; 1860-70 yılları arasında İstanbul'da kurulan “Hayırseverler Cemiyeti”, Van'da “Araratlı” ve “Kara Haç Cemiyeti”, Muş'ta “Okul Sevenler Cemiyeti”, Erzurum'da “Milliyetçi Kadınlar Cemiyeti” ve “Anavatan Müdafileri Cemiyeti” ilk sırayı almıştı (Uras, 1976: 42). Ancak Berlin Antlaşması sonrasında oluşturulan örgütlerin daha öncekilerden en önemli farkı, bunların açıkça bir Ermenistan Devleti'nin kurulması amacına yönelik olmaları, şiddeti ve terörü de savaşım yöntemi olarak kabul etmeleri idi. Bu örgütlerden ilkinin “Armenakan Partisi” olduğu ve bu partinin daha sonraları “Ramgavar Partisi”ne dönüştüğü yolunda bazı rivayetler bulunmaktadır (Gürün, 1983: 129-130).

² Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya (1798-1919), Ankara, 1970, s.604. Ayastefanos Ateşkesi “madde 16: Berlin Antlaşması, madde 61: Bâb-ı âli Ermenilerle meskûn eyaletlerde yerli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve reformları fazla geciktirmeksizin gerçekleştirmeyi kabul eder ve (Ermenilerin) Çerkezler ve Kürtlere karşı emniyetlerini sağlamayı tekeffül eder. Bu hususta alınan tedbirler ve mükellef olan Devletlere (Babiâli) bilgi verir.

Ermeni ayrılıkçı hareketinde önemli bir yere sahip olan “*Hınçak (Türkçe’de Çan demektir)*” ve “*Daşnaksutyun (Türkçe’de Federasyon demektir)*” gibi iki ihtilâlcî terör örgütünden Hınçak, yurt dışında İsviçre’nin Cenevre kentinde, Avetis Nazarbekian ve nişanlısı Marian Vardanian adlı iki öğrencinin öncülüğünde kurulmuştur ki, bu öğrencilerden ikisi de öğrenim amacıyla Paris’te bulunan ve yaşamlarında Osmanlı topraklarına hiç ayak basmamış gençlerdi (Gürün, 1983: 130-31). İkinci ihtilâlcî örgüt Daşnaksutyun ise, 1890 yılında kurulmuş ve başlangıçta bu örgütte Hınçaklar da yer almışlarsa da daha sonra aralarındaki ideolojik ayrılıklar yüzünden, Hınçaklar 5 Haziran 1891 tarihinde örgütle olan bağlarını tümüyle koparmışlardır (Gürün, 1983: 133).

Bir Ermeni devleti kurmak amacıyla hareket eden bu örgütlerin 1882 tarihinden başlayarak terör ve şiddet eylemlerine başvurdukları anlaşılmaktadır ki, 1882-1909 yılları arasında bu amaçla gerçekleştirilen isyan ve eylemlerin sayısı 39’u bulmuştur. Bunlardan 7’si 1882-1894, 26’sı 1895 yılında, 6’sı da 1897-1909 yılları arasında meydana gelmiştir. Bu isyan ve olaylardan 31’i isyan, 6’sı olay, biri Osmanlı Bankası’na baskın ve sonucusu da dönemin Padişahı II. Abdülhamid’e yapılan Yıldız Suikasti diye bilinen eylemlerdir (Kantaracı, 2005: 19-20). 1895 yılında Ermeni olaylarındaki artışın önemli bir nedeni de Girit’te Rumların Yunanistan’a bağlanmak için çıkardıkları isyan sırasında Batılı büyük devletlerin, Girit’te olduğu gibi, kendilerine de ilgi göstermesini sağlamaktı. Zira Yunanistan’ın kurulması sonrasında Girit’te patlak veren Rum isyanları, Osmanlı azınlıkları için cesaret verici bir anlam taşımaktaydı. Yine aynı yıl Balkanlarda Bulgar komitacılar da Osmanlı yönetimine karşı harekete geçmişlerdi. Bu ortamda Ermeniler de kendilerine yardım edilmesi için, dikkat çekmeye çaba göstermişlerdir.

İkinci Meşrutiyet öncesinde bazı Ermeni örgütlerinin Jön Türklerle ilgi kurmalarına karşın, bu ilişkilerden yeteri kadar gelişme sağlanabildiği söylenemez. Zira Jön Türklerin anayasal düzenin geri getirilmesi ve İmparatorluğun bütünlüğünün ve Osmanlı hanedanının haklarının korunması gibi temel amaçları ile Ermenilerin ayrılıkçı kanadının uzlaşmaya varmaları söz konusu olmamıştır. Bu nedenle de Ermeni örgütleri, bir yandan siyasi muhalefetlerinin sürdürürlerken, bir yandan da Birinci Dünya Savaşı’nın patlak verdiği yıla kadar şiddet eylemlerine ara vermeden devam etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması için yeni ve önemli bir fırsat olarak görülmüştür. Zira bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın karşısında, savaşa katılmıştı. Bunun anlamı Ermeniler açısından büyük önem taşıyordu. Çünkü başta Rusya olmak üzere, her üç devlet de Ermeni sorununa geçmişte sahip çıkan ve onların ayrılıkçı amaçlarına destek veren devletler olup, Osmanlı İmparatorluğu ile karşıt safta yer almışlardı. Bu durum Ermeni örgütlerini harekete geçirmeye yetmiştir. Bu arada Ermenilerin temsilcisi olarak Rus Çarına bir ziyaret yapan Eçmiyazin Katagikosu, Rus Çarı'na şu ricada bulunmuştur;

“Osmanlı Ermenilerinin kurtuluşu, kendilerini kesinlikle Türk hâkimiyetinden ayırarak, bağımsız bir Ermenistan kurulmasından ve bunu da Büyük Rusya'nın kudretli himayesine vermekten başka bir suretle mümkün değildir.”

Rus Çarı II. Nicola da bu sözlere yanıt olarak;

“Saygıdeğer peder, cemaatinize söyleyiniz, Ermenileri en parlak bir gelecek bekliyor.”

(Öke, 1991: 102) diyerek, ona ümit vermişti.

Bu savaşta Ermeniler Rusya'ya bütün güçleri ile yardımcı olacak, Rusya da Ermenilere kendi amaçları doğrultusunda destek verecekti. Bu nedendir ki, daha Büyük Savaşın başından itibaren on binlerce Ermeni gönüllüsü Çarın ordusuna katılmaya başlamışlardır. Daha da ötesi, tamamı Ermenilerden oluşturulan üç gönüllü alayı, Osmanlı Meclisi'nin eski milletvekillerinden olan Armen Garo'nun da yardımıyla, General Dro komutasında Iğdır'a doğru harekete geçmiştir (Öke, 1991: 102).

Bütün bunlara ek olarak, yukarıda sözü edilen Ermeni destekçisi devletlerin konsolosluklarının para ve silah yardımlarıyla donatılan çok sayıda Ermeni, Rusya'nın hizmetine koşmuş, Kafkas Cephesi'nde görev alan Osmanlı askerlerinin Ermeni kökenli olanlarının önemli bir bölümü de silah ve donanımlarıyla birlikte, Rus tarafına geçmeye başlamışlardır (Cengiz, 1983: 161).

Büyük Savaşın başında Hınçak Komitesi de yayımladığı bir bildiride, Ermenilerin hangi safta yer alması gerektiği açıkça ortaya koymuştur. Bu bildiride;

Osmanlı baskı rejimini kanlar içinde boğmak üzere Toros'un doruğundan ve Ermenistan'ın en ücra sınırlarından sahneye çıkılması ... istenmekte ve şöyle devam edilmekte idi:

Hınçak komitesi maddi ve mânevi bütün güçlerini toplayarak, ihtilâl kılıcıyla milletlerin varlığı uğrunda yapılan bu büyük mücadeleye katılacak ve Üçlü İtilafın ve özellikle Rus ordularının müttefiki olarak, elinde olan bütün ihtilâlcî ve siyasi araçlarla, Ermenistan'da Kilikya'da, Kafkasya'da ve Azerbaycan'da zaferi sağlamak için İtilaf Devletleri'ne yardım edecektir...Ta ki, kendi amaçları ve ihtilâl uğruna dökmüş oldukları kanla gururlanarak, yarının kongresinde Ermeniler de yer alsın ve hayat ve siyasi özgürlük haklarını ileri sürerek vatandaşlarının ve Üçlü İtilafın koruması altında bağımsızlıklarını elde etmeyi başarabilsinler...(Kâsım , 1986: 79-80).

Ramgavar ve Veranasial Komiteleri ise, özel gizli şifre ile şubelerine gönderdikleri emirde üyelerinin nasıl davranması gerektiğini ise şu şekilde belirtmişlerdi;

Ruslar sınırı geçip Osmanlı orduları çekilmeye başladığı zaman, varolan araçlardan yararlanılarak, her yanda genel bir ayaklanma başlatılmalıdır. Osmanlı ordusu böylelikle iki ateş arasına alınmış olacaktır. Bütün resmi binalar (havaya)uçurulacak, hükümet içerde işgal edilecek ve Alman taşıma araçlarına saldırılacaktır. Osmanlı ordusu ilerlediği takdirde, Ermeni askerler silahlarıyla kıtalarından ayrılacaklar, çete oluşturup Ruslarla birleşeceklerdir...(Kâsım, 1986: 76).

Taşnaksutyun Komitesi'nin de kendi örgütüne gönderdiği bir emirde;

“Türkü, Kürdü, her yerde her türlü şerait altında vur, mürtecileri, ahdinden dönenleri, Ermeni hafiyelerini, hainleri öldür, intikam al...!” (Koçaş, 1967: 130) denilmekte idi.

Aynı günlerde Paris'te Ermeni gönüllüleri adına çalışan Aram Turabyan'ın dağıttığı bir bildiride de Ermeni gönüllülerinin Fransız Yabancı Lejyonuna katıldıklarından söz edilerek, Ermeni çıkarlarının Rus çıkarları ile uyduğu dile getirilmekte;

“Haşmetli İkinci Nicola orduları dahi Ermenistan hududunda selb-i seyf ederek (kılıç kaldırarak), Avrupa ve Asya'yı hûn-hâr Türklerin vücudundan temizleyeceklerdir...

Binaenaleyh bizim yerimiz evvelce taayyün etmiştir. Biz dostlarımız Rusların, Fransızların ve İngilizlerin saflarında harb edeceğiz.” (Cengiz, 1983: 145-46).

Bu emir ve uyarılara uygun olarak Ermenilerden 180.000 kişi Rus ordusunda görev almış, daha da ötesi bunlardan 150.000'i Kafkas Cephesi'nde Osmanlı ordusuna karşı savaşmışlardır (Kurat , 1970: 263; Koçaş, 1967, :170). Osmanlı toprakları içinde ise; Urfa, Zeytun, İzmit-Adapazarı, Van, Bursa, Samsun, İzmir, Erzurum, Yozgat, Şark-i Karahisar, v.b. yerlerde isyanlar başlatılmıştır. Bu olaylar sırasında Müslüman Türk ve Kürtlere karşı toplu öldürme eylemlerine girişilmiştir (Kâsım,1986: 85,90-92,103, 105, 107,113-118).

Taşnak Komitesi'nin Osmanlı Meclisindeki liderlerinden Erzurum Milletvekili Karakin Pastırmacıyan, Van Milletvekili Vahan Papazyan'ın buyrukları ve Rusların desteği ile Ermeni çeteleri Van'ı işgal etmişlerdir. Bu işgal sırasında; kaçamayan Müslüman sivil halka karşı soy kırım uygulanmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Talat Paşa anılarında bu olayı da şöyle aktarmaktadır;

“Van'ın işgali sırasında kaçamamış Müslüman halkın öldürüldükleri, kadınların namuslarıyla oynandığı ve birçok evli kadınlarla kızların evlerde toplatılarak bu evlere genelev gözüyle bakıldığı anlaşılıyor. Van'dan kaçan binlerce kadın, erkek ve çocuktan oluşan, silahları olmayan halk üzerine Ermeniler tarafından makineli tüfek ateşi açılmıştır...”

(Kâsım, 1986: 82).

Yukarıdaki gelişmelerden, Osmanlı ordusunun Kafkas Cephesi'nde başarısız olmasında etkili olduğu gibi, bu cephedeki yenilgi sonrasında bezeri olayların giderek arttığı gözlenmiştir. Daha da kötüsü, dünyanın iki güçlü devleti Fransa ve İngiltere'nin Çanakkale Cephesi'ni açtığı günlerde Ermeni isyanları doruk noktasına ulaşmış, önemli sayılabilecek bir askeri güç de bu isyan hareketleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakki hükümeti bu gelişmeler karşısında bir göç yasasının çıkarılmasının uygun olacağını öngörmüştür. Bu yasanın nedenleri kısaca şöyle açıklanabilir:

1. Ermeni gönüllülerinin giderek artması ve komitacılara katılarak, Müslüman halka karşı toplu kıyımlara başlamaları.

2.Ermeni komitacıların, kendilerine yardımcı olmayan, kendi toplumundan sivil halka karşı da kötülük etmeleri.

3. Osmanlı ordusunun donanım, iletişim, ulaşım işlerinin Ermeni çeteler tarafından engellenmesi.

4. Ermeni teröristlerin ve yandaşlarının devletin resmi bina ve kuruluşlarına karşı silahlı saldırılarda bulunmaları.

5. Ermenilerin İtilaf Devletleri lehine casusluk yapmaları ve Rus ordusu ile işbirliği halinde Osmanlı ordusuna karşı savaşmaları.

6. İttihat ve Terakki Hükümeti'nin olaylara karışmayan ya da zorla karıştırılmaya çalışılan Ermenilerin mal ve can güvenliğini koruma amacı.

Hükümet, Ermeni isyanları giderek artış gösterince, önce 24 Nisan 1915 tarihinde, başta İstanbul olmak üzere, önemli merkezlerdeki Ermeni komitecilerinden 2.345 militanı tutuklatmıştır ki (Gürün, 1983: 213), daha sonra bu tutuklamaların yapıldığı gün, Ermeniler tarafından “Soykırım Günü” olarak kabul edilecekti.

Osmanlı Hükümeti, 27 Mayıs 1915 tarihinde “*Sevk ve İskân Kanunu (Göç ve Yerleştirme Yasası)*” adı altında iki maddelik bir yasayı kabul ederek yürürlüğe koymuştur. Bu yasanın birinci maddesine göre; savaş zamanında Ordu, Kolordu ve Fırka komutanlarının, bunların vekillerinin ve müstahkem mevki komutanlarının herhangi bir şekilde hükümet emirlerine ve memleket savunmasına ve güvenliği sağlamaya yönelik uygulamalara karşı çıkanlardan silahla tecavüz ve direniş görülmesi durumunda, bu gibi girişimleri askeri güç ile bastırmak, saldırıların ve direnişlerin yok edilmesi zorunluluğunu öngörmekte idi.

İkinci maddeye göre de; Ordu, Bağımsız Kolordu ve Fırka komutanlarının askerlik gereklerine bağlı olarak, casusluk ve hıyanetleri görülen köy ve kasaba halkını topluca veya ayrı ayrı olarak başka yerlere sevk ve iskân edebilmeleri kabul edilmişti (Bayur, 1983:40)³.

Osmanlı Hükümeti, Ermeni göçü sırasında o günün koşullarına göre alınabilecek bütün önlemleri almaya çalışmış, ancak savaş koşullarının getirdiği zorluklar yüzünden, zaman zaman iç güvenliği sağlamakta bile sorunlar yaşanmıştır. Yasanın uygulandığı sırada zaten savaş durumu vardı ve Anadolu’da normal güvenliği sağlamakta dahi sorunlar yaşanmakta idi. Öte

³ “Vakt-i seferde İcraat-ı Hükümete karşı gelenler için Alınacak Tedabir Hakkında Kanun-u Muvakkat.” Madde 1: Vakt-i seferde ordu, kolordu ve fırka kumandanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamir-i hükümete ve müdafaa-i memlekete ve muhafaza-i asayişe müteallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silahla tecavüz ve mukavemet görürlerse derakap kuvay-ı askeriye ile en şiddetli surette tedibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeye mezun ve mecburdurlar. Madde 2 : Ordu, kolordu ve fırka kumandanları icabat-ı askeriye mebni veya casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kur’a ve kasabat ahalisini münferiden veya müctemian diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.”(Bayur,1983:40).

yandan ulaşım yollarının yetersizliği ve araç gereç eksikliği, yalnızca bu olay sırasında değil, her yerde yaşanan sıradan bir durumdu. Savaş aynı zamanda sağlık koşullarını da etkilemiş, zaten var olan salgın hastalıklar giderek büyük bir artış göstermişti. Yine savaş yüzünden, ülkenin her yerinde gıda ve ilaç sıkıntısı çekilmekteydi. Bütün bu yokluk ve engellere karşın Hükümet, savaş bütçesini kıstak pahasına, göç giderleri için önemli sayılabilecek ödenekler ayırmıştır. Unutulmamalıdır ki, o yıllarda Osmanlı yönetimi asker ve memurlarının maaşlarını bile ödemekte büyük sıkıntı çekmekte idi.

Bu göç ettirme olayı sırasında güvenlik, salgın hastalıklar, ulaşım yetersizliği, gıda sorunları, eşkıya saldırıları ve Ermenilerle Müslümanlar (Türk- Çerkezler- Kürt) karşılıklı çatışmalar yüzünden binlerce insanın yaşamını yitirdiği anlaşılmaktadır. İşte bu olaylar gerek o günlerde ve gerekse daha sonraki yıllarda Müslümanların, Ermenilere karşı soykırım uyguladıkları şeklinde bir suçlamaya dönüştürülerek, adeta bir soykırım efsanesi yaratılmıştır.

Göç ve yerleştirme Yasasının ilk uygulanmaya konulduğu Erzurum’da, Vali Tahsin Paşa’nın, İçişleri Bakanlığı’na;

“Ermenilerin gönderilmeleri sırasında Kürtlerin saldırılarına uğradıkları “ raporu üzerine, İçişleri Bakanı Talat Paşa, Valiyi telgraf başına çağırarak, “yardım için orduya başvurmasını ve saldıranların da şiddetle cezalandırılmalarını ...“ emretmiştir. Bu emir üzerine ordu komutanlığı bir tabur asker göndermiş ve bu saldırıya katılanlardan ele geçirilenler “kurşuna dizilerek” cezalandırılmışlardır (Kâsım, 1986: 83) .

Hükümetin buna benzer bir başka uygulaması da Ermenilerin isyan ettiği Adana iline vali olarak atanan Cemal Paşa’ya, olaylarda evleri zarar görenlere harcanmak üzere 200.000 lira ödenek göndermesidir. Bu ve benzeri uygulamalar, göç sırasında ve olaylar sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti’nin ne denli hassas olduğunu ortaya koymaktadır. Ermenileri yok etmeyi düşünen bir yönetimin, Osmanlı Devleti’nin, Almanya’dan borç aldığı paraları nasıl bu tür harcamalarda kullanabilir? diye sorulması yerinde olacaktır. Bu sorunun yanıtı bile hükümetin ne kadar sorumlu davrandığını anlamak bakımından önemlidir. Ayrıca bu olaylardan etkilenen Ermenilerin ticarî yaşamlarına devam edebilmelerini sağlamak için, hükümet tarafından on yıl ödemeli krediler açılmıştır (Cemal, 1977: 404). Bunlara ek olarak hükümet, görevi sırasında güvenliği sağlayamayan sorumlulara karşı çok sert önlemlere başvurmuştur. Örneğin: yine Cemal Paşa’nın Adana Valiliği sırasında önce; *“Divan-ı harp mahkûmlarından ”* 30 kişiyi, iki

ay sonra da Erzin Kasabası'nda 17 Müslüman ve bir Ermeni'yi idam ettirdiği, idam edilenler arasında;

“Adana'nın en eski ve en zengin ailelerine mensup gençlerle... o bölge üzerindeki Türkler üzerinde pek büyük bir nüfuzu olan Bahçe Kazası Müftüsü'nün de yer aldığı...” (Cemal; 1977: 432),

Anlaşılmaktadır. Ermenilere karşı soykırım uyguladığı iddia edilen bir yönetimin bu tür uygulamalar içinde olması nasıl ve hangi mantıkla açıklanabilir?

Osmanlı Hükümeti, göç ettirilenlerin mallarının “yedd-i emine” bırakılmasını sağlayarak, bu kişilerin daha sonra geri döndükleri zaman, mal ve mülklerine sahip olmalarını amaçlamıştı. Cemal Paşa'nın, Savaş bittikten sonra da Ermenilere uygulanan ıslahat uygulamalarının artırılarak devam ettirileceği konusunda, Taşnaksutyun liderlerine söz verdiği, bizzat Paşa'nın anılarından anlaşılmaktadır (Cemal, 1977: 439). Yine Cemal Paşa anılarında, göç ettirme görevinin mülkî memurlara verilmesine karşın, göç kafilelerine bazı saldırıların olduğunu ve göçmenlerin yoksulluk içinde olduklarını haber aldığı zaman, Halep'ten Pozantı'ya kadar bir inceleme gezisi yaparak, durumu bizzat yerinde gördükten sonra;

Orduya mahsus olan menzil ambarlarından Ermeni muhacirlerine ekmek verilmesini emrettiğini... Menzil doktorlarının Ermeni hastaları tedavi etmelerini tembih ettiğini ...”(Cemal, 1977: 440) belirterek;

” Ermenilerin daha fazla sefaletе düşmemelerini önlemek amacıyla, göç edenlerden 150.000 kişinin, Mezopotamya yerine, Suriye ve Beyrut vilayetlerine yerleştirdiğini, bunlara önemli ölçüde yardımlar yapıldığını...” anlatmaktadır

(Cemal, 1977: 441-42) .

Soykırım yapmayı plânlayan bir hükümetin bu gibi uygulamalara başvurması nasıl açıklanabilir? Öte yandan Çarlık Rusya'sını arkasına alarak, Müslüman kesimlere her türlü vahşeti uygulayan Ermeni terör örgütlerinin ve onun uzantılarının bu uygulamalarından Ermenilerin ve Batılı dostlarının hiç söz etmemesi, insan hakları açısından yaman bir çelişki değil midir? Olayların bizzat içinde olan Cemal Paşa, anılarında bu konuda da şu bilgileri aktarmaktadır;

“Rus istilası esnasında Ermeni zulüm ve cinayetlerinden kurtulmak için Diyarbakır üzerinden Halep ve Adana yoluyla Konya’ya ve Erzurum ve Erzincan’dan Sivas’a iltica etmiş olan Türk ve Kürt muhacirlerin gösterdikleri manzara bundan daha az sefilâne değildi...” (Cemal, 1977: 444).

Son olarak Cemal Paşa anılarında, bu olaylar hakkında değerlendirmede bulunduğuktan sonra, aşağıdaki soruyu sormaktadır:

...Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis vilayetlerinin Ruslar tarafından işgali sırasında oralarda oturan Türk ve Kürtlerden acaba ne kadar Ermeniler tarafından en barbarca cinayetlerle öldürülmüş olduklarını ve ne kadarının hicret esnasında telef olduğunu bilen var mı? İşte biz haber verelim ki, bu yüzden ölen Türk ve Kürtlerin miktarı muhakkak bir buçuk milyonu geçer. Ermeni katliamından Türkler mesul oluyorlar da Türk ve Kürt katliamından ve umumi sefaletinden Ermeniler niçin mesul olmuyorlar? Yoksa Türk ve Kürdün kıymeti Morgenthau’lar, Mandelstamlar⁴ ve emsali politikacılar nazarında olduğu gibi, insaniyet aleminde de sinekler derecesinde midir? (Cemal,1977: 444).

Yalnız Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan Ermenilerin göç ettirilmesi sırasındaki olaylar değil, fakat daha önceki Ermeni isyanları sırasındaki çatışmalarda ölenler de işin içine katılarak, başta Amerika olmak üzere, Fransa ve öteki Avrupa ülkelerinde bir soykırım efsanesi yaratılmıştır. Oysa ki, Türkiye’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 9 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ve 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren tanıtımda soykırım suçunun oluşabilmesi için aşağıdaki üç unsurun oluşması zorunlu görülmektedir:

1 - Ulusal, etnik, ırkî veya dinî bir grubun varlığı,

2- Böyle bir gruba mensup kişilerin, salt bu grup mensubu olmaları nedeniyle öldürülmesi, ciddi şekilde bedensel veya ruhsal zarara uğratılması; yahut böyle bir grubun, fizik varlığını kısmen veya sona erdireceği açıkça belli olan yaşama koşullarına tâbi tutulması; grup içinde doğumları önleyecek tedbirlerin zorla uygulanması yahut böyle bir grubun çocuklarının başka bir gruba zorla nakledilmesi,

3 - Böyle bir grubu kısmen veya tamamen yok etme kastı. (Çaycı, 2007: 567).

⁴ Hans J. Morgenthau: ABD Büyükelçisi. Mandelstam: Rus Çarlığı İstanbul Baş Tercümanı.

Bu tanım ve açıklamadan da kolaylıkla anlaşılacağı gibi Ermeniler, Osmanlı yönetimi altında yaşadıkları yaklaşık 600 yıllık süre içinde böyle bir işleme tabi tutulmamışlardır. Bırakın bu tür bir uygulamanın yapılmasını, Birinci Dünya Savaşı da dahil olmak üzere, Ermeni kökenli olanlara her türlü devlet görevi verilmiştir. Tanzimat döneminde fermanlara yapılan düzenlemelerden yeteri kadar yararlanan Ermeni toplumu, meşrutiyetle birlikte kendi milletvekillerini Osmanlı Meclisine göndermeye başlamıştı. Hatta bunlardan bazılarını Bakanlık görevi bile verilmişti. Örneğin: 1876-1918 yılları arasında Ermeni milletvekillerinden Ağop Kazazyan Paşa (Maliye Bakanı); Mareşal Garabet Artin Davut Paşa ve Andan Tıngır Yaver Paşa, Oksan Mardikyan (PTT Bakanlığı); Bedros Hallaçyan, M. Garabet Artin Davut Paşa, Krikor Sinopyan, Krikor Ağaton, Gabriel Noradunkyan (Dışişleri Bakanlığı); Ağop Kazayan Paşa, Mikael Portakalyan Paşa, Sakız Ohannes Paşa (Hazine-i Hassa Bakanlığı) gibi çok önemli görevlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Ermeniler'den Meclis-i Ayan üyeliğine ve Danıştay üyeliklerine de 4'er kişi seçilmiştir. Ermeniler 1876 Meclisinde 9, 1908 Meclisinde 11, 1914 Meclisinde de 11 olmak üzere, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda toplam 31 milletvekili ile temsil edilmişlerdir. Başta müsteşarlık olmak üzere, çok sayıda Ermeni'ye de bürokraside üst düzey görev verilmiştir (Koçaş, 1967: 94-95). Gerçek durum böyle iken, nasıl oluyor da Türklerin bu derece güvendikleri bir toplum ile araları açılmış ve bu topluma karşı soykırım yapmakla suçlanabilmişlerdir?

Birinci Dünya Savaşı sonunda mutlak olarak bağımsızlıklarına kavuşacaklarını planlayan Ermeniler açısından en kötü haber, uzun zamandan beri iş birliği ettikleri ve destek gördükleri Çarlık Rusya'sında, Bolşevik ihtilâlin patlak vermesi ve bu ihtilal sonucunda Çarlığın yıkılarak yerine, sosyalist bir yönetimin kurulması ile gelmiştir. Zira kısa süren bir geçiş dönemi sonunda Rusya'da yönetimi ele geçiren Lenin önderliğindeki Bolşevik kadro, içe dönük bir politika izlemeye yönelmiş ve Rus ordusu, Osmanlı topraklarından çekilmeye başlamıştır. Bu beklenmedik gelişme Ermenileri, ABD, Fransa ve İngiltere'ye daha çok yaklaştırmıştır. Çünkü kurmayı düşledikleri devletin koruyuculuğunu üstlenmesi beklenen bölgedeki en güçlü yönetim çökmüştü. Bu durum ABD ve Fransa'nın öne çıkarılmasında etkili olmuştur.

Bu süreç içinde Ermeniler bir yandan başta Fransa olmak üzere, İtilaf Devletleri'ne her türlü hizmeti yaparlarken, öte yandan da ABD'nin himayesinde bir Ermeni devleti kurulması

için harekete geçmişlerdir. Bu konuya girmeden Ermenilerinin kurmayı planladıkları bölgenin coğrafi konumu ve nüfus yapısı hakkında da kısaca bilgi vermekte yarar vardır.

Ermenistan denilen yer neresidir? O yıllarda Ermenilerin bölgedeki nüfus durumu neydi? Göç ve İskân Yasasına göre ne kadar Ermeni göçe tabi tutulmuştur? gibi bazı soruların doğru bir şekilde yanıtlanması gerekmektedir.

Ermenistan denilen bölgenin tanımı konusunda bilim adamları arasında tam bir uzlaşma yoktur. Özellikle Ermeni tarihçileri bu konuda geniş bir bölgeyi Ermenistan olarak tanımlamaktadırlar ki, örneğin: Babesyan, “*Ermenistan ’in 250.000 km. karelik bir alana sahip olduğunu*” kanıtlamaya çalışırken (Uras, 1976: 16), bir başka Ermeni tarihçisi K. Basmacıyan da; “*Küçük Ermenistan sınırlarının “Fransa’ya eşit (551.000 km. kare) olduğunu*” iddia etmektedir (Uras, 76:16). Bu günkü Ermenistan’ın 29.800 km. kare olduğu düşünülürse, hayal edilen Ermeni devletinin yüzölçümünün bazen on katına, bazen de 20 katına kadar çıkarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlaşmazlığın en önemli nedeni;

Ermenistan adının, bugün Ermeni dediğimiz kimselerin oturduğu ülke anlamında değil, Anadolu, Mezopotamya, gibi sadece bir coğrafi bölge adı olarak kullanılmalıdır... Herodot ve Darius, Ermeni adını kullanırken bir ırkı değil, belirli bir bölgenin halkını anlatmak istemiştir. Dolayısıyla Ermenistan adı, bugünkü Ermeni toplumu bölgeye gelmeden önce de kullanılmıştır. (Ercan,1985: 207-224).

Ermenistan olarak iddia edilen bölgede ise nüfus durumunun, istatistikleri yapan kişi, kurum ve devlete göre farklılık gösterdiği söylenebilir. Örneğin: Osmanlı kayıtlarına göre Osmanlı Ermenilerinin toplam nüfusu: 1.160.000 civarındadır. Ancak Ermeniler bu sayıya, “*vergi ödemek istemeyen Ermenilerin nüfusa kayıt olmadıkları gibi bir gerekçe ile*” itirazda bulunmaktadırlar. Ermeni Dosyası’nın yazarı Kâmuran Gürün, bu itiraza karşılık, 150.000 kişinin de bu nedenle kayıp sayılması durumunda bile, “*Ermeni nüfusunun 1.300.000’i zor bulacağını*” ileri sürmektedir (Gürün ,1983: 93-95). Ermenilerin durumu konusunda ABD’li bir kurulun başında bizzat bölgeyi dolaşarak bu konuda araştırma yapan Prof. Dr. Magie’nin hazırladığı rapora göre; Altı Doğu ilinde (Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Mamuret’ül Aziz (Elazığ), Van, Maraş) toplam Ermeni nüfusu: 847.000 idi. 1907 kayıtlarına göre ise toplam Ermeni nüfusu: 980.000 idi. Göç hareketinden önce bile Ermenilerin nüfusu Osmanlı topraklarında illere göre: % 2 ile % 20 arasında değişim göstermekte idi (Sonyel,1973: 23-24).

Yine resmi Osmanlı kaynaklarına göre; 1914 yılında Ermeni nüfusu toplamı: 1.234.671 olarak verilmektedir (Süslü, 1990: 19-20). Bu konuda bilimsel araştırmaları ile tanınan Prof. Dr. Justin Mc Carthy bile, Osmanlı Ermenistan'ı diye iddia olunan 6 ilde Ermeni nüfusunun %17'yi geçmediğini ifade etmektedir (Mc. Carthy, 2001). Başka bir bilim adamı ise Ermeni nüfusunun 1914 yılına ait istatistiklerde % 16.47 olduğunu sağlam verilerle ortaya koymaktadır (Mutlu, 2007: 384).

Halaçoğlu'na göre: Birinci Dünya Savaşı sırasında yukarıda sözü edilen nüfusun 167.778'i bu göçe tabi tutulmamıştır. 9 Haziran 1915- 8 Şubat 1916 tarihleri arasında Adana, Ankara, Halep, Dört Yol, Eskişehir, İzmit, Karahisar-ı Sahip(Afyon Karahisar) , Kayseri, Mamuret'ül aziz (Elazığ), Sivas, Trabzon, Yozgat, Kütahya ve Birecik gibi yerlerden toplam olarak 391.040 kişi zorunlu göçe tabi tutulmuş, bunlardan 356.084 kişi yerleştirilecekleri bölgelere ulaşmışlardır. Ancak Halep'te yaşayan 35.000 dolayındaki Ermeni nüfusu bu rakama dahil değildir. Halep'te yaşayan Ermeni nüfus da bu rakamdan çıkarıldığı zaman, geriye kalan 9-10.000 kişilik bölüm, Türkler tarafından öldürüldüğü iddia edilen nüfustur. Oysa bunlardan 500'ü Erzurum-Erzincan arasında eşkıya grupları tarafından; 2.000'i Urfa'dan Halep'e giden yol üzerindeki Meskene'de, Urban eşkıyaları tarafından; 2.000'i Mardin'de eşkıyalarca öldürülmüştür. Dersim bölgesinden geçerken, yöre halkının göç kabilelerine yaptığı saldırılar sonucunda da 5-6.000 Ermeni yaşamını yitirmiştir. Geriye kalan 3.000 dolayındaki Ermeni de göç sırasında çeşitli yerlere dağılarak yerleşmişlerdir (Halaçoğlu, 2001: 77-79). Ancak sözü edilen bu araştırmalarda 21.459 kişinin sonu hakkında yeterli bilgi verilmemektedir.

Başka bir araştırmacı ise arşiv belgelerine dayanarak, 9 Haziran 1915- 8 Şubat 1916 tarihleri arasında Anadolu'da göçe tabi tutulmayan Ermenilerin toplam sayısını 140.601 olarak vermektedir. Aynı araştırmacı bu sayının yedi ilde dağılımını şöyle sıralamaktadır: Adana 16.000; Ankara 733; Karahisar-ı Sahip (Afyon Karahisar) 2.222, Kayseri 4.911; Elazığ 4.000; Maraş 8.845; Sivas 6.055 (Kılıç, 251). Ayrıca İstanbul'da yaşayan 77.835 Ermeni'den sadece 235'i ayaklanmaya karıştıkları için tutuklanmış, İzmir'de ise 20.000 Ermeni'den hiçbiri sürgün edilmemiştir (Karal, 1983: 454).

Zorunlu göç ve yerleştirme yasasının uygulamada doğabilecek eksikliklerini ve sakıncalarını giderebilmek amacıyla hükümet, 10 Haziran 1915 tarihinde kabul ettiği bir talimatname ile;

“Ermeni sevkiyatının düzenli ve güvenli bir şekilde uygulanması ve sevk edilen Ermenilerin can ve mallarının korunması amacıyla mümkün olan bütün önlemleri almıştır. Osmanlı Hükümetinin Ermeni sevkiyatını büyük bir intizam içinde gerçekleştirdiğini, burada görev yapan yabancı görevlilerin bir kısmı da doğrulamaktadır. Bu konuda ABD Halep Konsolosu J.B. Jackson’ın İstanbul’da bulunan ABD Büyükelçisi H. Morgenthau’ya, 8 Şubat 1916 tarihinde yazdığı raporda; Halep, Şam ve Zor bölgesine gelen ve yardıma ihtiyaç duyan 486.000 Ermeni göçmenin bulunduğunu belirtmektedir.” (Sarıay, 2007: 218-19).

Göçmenlerin sevki sırasında görevi kötüye kullandıkları ya da yasaya aykırı hareket ettikleri gerekçesiyle Divan-ı Harpte yargılananların toplam sayısı: 1.607’yi bulmuştur (Sarıay ,2007: 222). Bu kişilerden 67 kişi idam, 542 kişi hapis, 68 kişi kürek, para, kalebent, pranga ve sürgün cezalarına çarptırılmıştır (Sarıay 2007: 223). Osmanlı arşiv belgelerine göre; hükümet tarafından gerçekleştirilen; “yiyecek, barınma, nakil, sağlık gibi olanlar dışında doğrudan yapılan nakdi” yardımların toplamı: 3.166.900 kuruşu bulmuştur. Bu iş için ayrılan ödenekler daha sonra İskân-ı Aşâir ve Muhacirin Müdüriyet-i Umûmiyesi’ne ve Sıhhiye Nezareti’ne yapılan ek bütçelerle arttırılmıştır (Halaçoğlu; 2007: 240). Osmanlı hükümetinin kendi giderlerini karşılamakta sıkıntı çektiği Büyük Savaş sırasında, göçmenlere karşı gösterdiği bu özen, göç olayında ne denli iyi niyetli hareket ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu uygulama ile göçe tabi tutulandan 232.679 Ermeni ve Rum’un geri döndükleri, 20 Mart 1919 tarihli bir arşiv belgesinden anlaşılmaktadır ki, aynı araştırmaya göre: Sevr Anlaşması öncesinde Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni sayısının 644.900 olduğu belirtilmektedir. Ayrıca göç sonrası dönemlere “evlerinin, mallarının ve resmi dairelerde geçici olarak muhafaza edilen eşyalarının iade edildiği” de anlaşılmaktadır (Halaçoğlu, 2007: 242).

Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak yapılan çalışmalar bu bilgileri ortaya koyarken, Ermeni kaynakları ve onları kaynak olarak kullanan pek çok Batılı yazar, Ermenilerin savaş sırasında ve göç ettirilmesi sırasında ölen ya da öldürülenlerin sayısını 600.000 ile 1.500.000 gibi çok abartılı sayılarla ve ısrarla iddia etmektedirler (Armenia and Kurdia ,1920: 7-8,24). Gerçi bazı Batılı kaynaklar 1894-96 yılları arasında meydana gelen olaylarda “Türklerin 250-300.000 Ermeni’yi öldürdüğünü” yazabilecek kadar gerçek dışı yayınlar yapmaktan da çekinmemişlerdi (Zeidner,1976:465-483). Oysa bu olaylarda yaşamını yitirenlerin sayısının yüzlerle ölçülebileceğini bildikleri halde, sırf Batı Hıristiyan dünyasını ayağa kaldırmak için,

bu şekilde bir propaganda girişiminde buldukları anlaşılmaktadır. Zira benzeri abartmalar bir zamanlar 1820’lerde patlak veren ve Yunanistan’ın kurulmasıyla sonuçlanan Mora ayaklanmaları sırasında da görülmüştü. Bu örnek bile yapılan yayınlar arasındaki çelişkileri açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Batılı kaynakların bu konudaki tutarsızlıkları, o yıllarda başlayan ve günümüzde de devam eden propaganda sürecinin bir parçası olarak kabul edilebilir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ermeni nüfusun azalması, gerek Ermeni tarihçileri, gerek Ermeni lobileri tarafından ve gerekse Batılı yanlı kaynaklarda, bu azalmanın, Türklerin Ermenilere uyguladıkları katliamdan ileri geldiği savunulmuş ve günümüzde de bu tez hâlâ savunulmaktadır. Oysa Ermeni nüfusunun Anadolu’da azalmasının başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. Varlıklı Ermenilerin çoğu savaş sırasında ve sonrasında başta ABD ve Fransa olmak üzere, yaşam koşullarının daha iyi olduğu çeşitli ülkelere göç etmişlerdir.

2. Savaş sırasında yüz binlerce Ermeni savaşa, özellikle Rusya ve Fransa’nın yanında katılmış, doğal olarak bunlardan pek çoğu bu savaşta yaşamını yitirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun bu savaşta, yalnızca cephedeki askeri kayıplarının 975.919 olduğu unutulmamalıdır (Renouvin, 1982: 569).

3. Savaşın bütün insanlara getirdiği ağır koşullarda ortaya çıkan salgın hastalık, beslenme, temizlik sorunları gibi nedenler de Müslüman nüfusta olduğu gibi, Ermeni nüfusunun kayıplar vermesinde etkili olmuştur.

4. Savaş nedeniyle ortaya çıkan güvenlik sorununda, eşkıyalar tarafından pek çok Müslüman’ın yanı sıra, Ermenilerin de yaşamını yitirdiği anlaşılmaktadır.

5. Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız göç ve yerleştirme olayı sırasında da can kayıpları olduğunu bilinmektedir.

6. Savaş sonuna doğru binlerce Ermeni, başta Kafkas Ermenistan’ı, Suriye, Kıbrıs, Lübnan olmak üzere komşu topraklara göç etmek durumunda kalmışlardır.

Ermeniler Çarlık Rusya’nın yıkılması ve yeni rejimin de kendilerine sahip çıkmaması üzerine, bu defa Fransa ile iş birliğini geliştirmişler ve özellikle Kilikya, Antep, Urfa, Maraş, Adana, Halep, İskenderun gibi Fransız işgalinin gerçekleştiği yerler başta olmak üzere, bu

devlet ile sıkı bir iş birliğine girmişlerdir. Bu mücadele, 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa arasında Ankara Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmiştir. Ancak bu dönemde Ermenileri, Türklere karşı kullanan Fransa, Ankara Antlaşması'na Ermeni hakları konusunda tek bir madde bile konulması konusunda bir öneride dahi bulunmamıştır ki, bu gelişme de emperyalizmin toplumları kendi çıkarları doğrultusunda kullandıktan sonra nasıl yapayalnız bıraktığının ve aldattığının ilginç bir örneğini oluşturmaktadır.

Ermeniler Doğuda, Bolşevik yönetimin Osmanlı topraklarından çekilmesini de fırsat bilerek, bu bölgede istedikleri kadar toprak edinebilecekleri beklentisiyle, Osmanlı topraklarında savaşa devam etmişlerdir. Bu arada Ermeniler, Azeriler ve Gürcülerle birleşerek, 1917 Aralık ayında bir federasyon kurmuşlarsa da bu federasyon, uzun süreli olmamış, Taşnak Partisi'nin etkin olduğu Ermeni tarafı, 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Turan,1992: 193-94). Bağımsızlık kararının ardından Ermeniler, Kars ve yöresini ve ardından da Karabağ ile Gökçe Göl'ün kuzeyini işgal etmişlerdir. TBMM Hükümeti, 23 Nisan 1920 tarihinde, Türkiye'nin kaderine el koyduktan sonra, kurulan Doğu Cephesi Komutanlığı ve bu Cephenin Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, hükümetin Moskova Hükümeti ile uzlaşmaya varmasının ardından harekete geçerek, kısa süre içinde Ermenilerin işgal ettikleri yerleri geri almış ve Gümrü kenti kapılarına dayanmıştır. Bu gelişme üzerine Ermeniler ateşkes istemek zorunda kalmışlar ve 3 Aralık 1920 tarihinde iki taraf arasında Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. TBMM Hükümeti'nin ilk resmi antlaşması olan bu siyasi belge ile Kars ve yöresi Türk topraklarına yeniden katılmış, antlaşmadan üç gün sonra da, 5 Aralık 1920 tarihinde Bolşevikler, Ermenistan'ı Sovyet Rusya'ya katmışlardır (Turan, 1992: 200-203).

Büyük Savaşın bitiminde Osmanlı Hükümeti temsilcisi Hüseyin Rauf (Orbay) ile İtilaf Devletleri temsilcisi Oramiral Arthur G. Calthorpe arasında Mondros limanında ateşkes görüşmeleri yapılırken, ateşkes metninin Ermenileri yakından ilgilendiren 24. maddesi şu şekilde düzenlenmişti:

“Madde: 24- Altı Ermeni ilinde (Vilayat-ı Sitte) bir karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.” (Soysal, I: 1983 :14; Sonyel, I, 19773:21-22; Turan ,1992: 311).

Bu madde ile Ermeniler konusunda çok önemli bir adım atılmış oluyordu. 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan Paris Konferansı’da ise, konferansa bir bildirim sunan Ermeni temsilcileri Aharonian ve Bogos Nubar (Paşa), aşağıdaki yerlerin Ermenilere verilmesini istemişlerdir:

“1. Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon’dan oluşan Türkiye’nin yedi doğu ili;

2. Güney-doğuda Maraş, Kozan, Cebeli Bereket (Dört Yol-Hassa) ve İskenderun limanı ile birlikte Adana.”

Ayrıca o günlerde Londra’da yayımlanan Asiatic Review Dergisi’ne bir demeç veren Bogos Nubar Paşa bir amacının da;

“Savaştan önce nüfusun çoğunluğunu Ermenilerin teşkil ettiği Türk illerini Erivan Cumhuriyeti’ne ilhak etmek olduğunu...” açıklayarak, “Bu Cumhuriyeti yaşayabilmesi için, Karadeniz Bölgesinde bir limana ihtiyacı olduğunu” dile getirmiş, “Kilikya Bölgesinin Türk etkisinden kurtarılarak, sükûna kavuşturulduktan sonra” ,Fransız himayesine verilmesini önermiştir.

Nubar Paşa daha sonra bu görüşlerini 26 Şubat 1919 tarihinde Paris Barış Konseyi’nde de savunmuş ve görüşleri ABD Başkanı W. Wilson tarafından bile kabul görmüştür (Soysal I, 1983: 21-22).

Aynı konferansta Damat Ferid Paşa, Ermenilerin beklentilerini boşa çıkarabilmek için, 30 Mart 1919 tarihinde konferansa sunduğu başka bir memorandumda da ; *Ermenistan’ın İngiltere’nin arzusu ve diğer büyük devletlerin mutabakatlarıyla müstakil veya muhtar bir cumhuriyet olarak kurulacağını vaat ediyordu... Mamafih Erivan Hükümeti 28 Mayıs 1919 tarihinde “Büyük Ermenistan Cumhuriyeti”ni resmen ilan ederek, Damat Ferid’in vaadine takaddüm etmişti.* (Jaeschke, 1971: 41).

Fransız Devlet Başkanı Georges Clemenceau’nun, “ 29 Ağustos’ta Ermenistan’a 12.000 asker gönderilmesi için, Yüksek Şûra’da yaptığı teklif (ise) bir istihza gibi çınlamıştır.”(Jaeschke, 1971: 41).

İngiltere Başbakanı Lloyd George da, Paris Barış Konferansı’nda 5 Mayıs’ta yaptığı konuşmada ise;

”ABD birlikleri İstanbul’a ve Ermenistan’a, İngiliz birlikleri Kafkasya’ya, Fransız birlikleri Suriye ve Yunan birlikleri de İzmir’e gönderilmelidir...” şeklinde konuşunca;

“Wilson da bu görüşlere katıldığını ve Amerikan birliklerinin gönderilmesinden bir yarar elde edileceğinden şüphe ettiğini söyle(miştir)...” (Evance, 1972: 162-63).

20 Nisan 1919 tarihli Amiral Calthorpe’nin raporundan anlaşıldığına göre; İngiliz General Sir George Milne de;

“Ermenilerin Anadolu’daki yurtlarına iadeleri için büyük miktar Britanya Hind askeri kıtalarının Küçük Asya’ya nakledilmelerini ...” zorunlu gördüğünü söylemişti (Evans ,1972:41).

Bu gelişmeler üzerine Konferansın 12 Mayıs 1919 tarihli oturumunda, ABD’nin “geçici bir süre için İstanbul ve Ermenistan’ın mandasını üstüne alması “ kabul edilmiştir (Evans ,1972: 133). Bu kararın hemen ardından Lloyd George, sürekli olarak Ermeni mandasını üstlenmesi konusunda Başkan Wilson’u tahrik ederken, ABD başkanı konuyu daha ayrıntılı bir şekilde araştırmayı sürdürmüştür. Bu arada ABD’nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol ise, 23 Temmuz 1919 tarihli raporunda hükümetini uyarırken, raporunda şu görüşlere yer vermişti;

“Amerika İtilaf Devletlerinin elinde bir araç olmakla büyük bir tehlikeye doğru koşmaktadır. Ermenistan için mandaterlik kabul ederse, Türkiye’nin İtilaf Devletleri arasında paylaşılmasına boyun eğmek durumunda kalacaktır...”

(Evans ,1972:177).

Gerçek olan bir durum varsa o da İngiltere’nin Amerika’yı;

“Kafkasya ve Ermenistan’ın mandasını üstüne almaya kışkırtmakla güttüğü amaç, Rusya’ya karşı, Türkiye’nin yerine bir başka tampon” yaratmaktı (Evans, 1972: 178).

Burada neden İngiltere’nin Ermenistan’ın mandasını almak istemediği sorusu akla gelebilir. Bu sorunun yanıtı, Lloyd George’un anılarında saklıdır. İngiliz Başbakanına göre;

“Ne İngiltere ne İtalya, Rusya’nın bıraktığı ayakkabıları giymeye hazır değildi. Fransa, o sıralarda Ermenistan’ın güney kısmında mandaterliği yüklenmeye hazır ve hatta iştahlı görünüyorduydu da kontrolünü bölgenin kuzeyine de uzatmaya hiçbir şekilde hazır değildi.

Fransız, İngiliz, İtalyan, hepimiz mandaterliğin mesuliyetini münasip şekilde yerine getirebilecek devletin sadece Amerika olabileceği sonucuna varmıştık...” (Gürün, 1983: 250).

Başkan Wilson ise, bu önerilere dayanamayarak, Tümgeneral James G. Harbord başkanlığında bir kurulu görevlendirerek, durumu yerinde incelemek amacıyla 1919 Eylül’ünde Orta Doğu ve Anadolu’ya göndermiştir. Harbord Kurulu olarak bilinen bu kurul, yaptığı inceleme gezisinden sonra, 16 Ekim 1919 tarihinde, raporunu tamamlamıştır. General Harbord hazırladığı raporunda;

“Dolaştıkları bölgelerde hiçbir yerde Ermenilerin çoğunlukta olmadıklarını...”
“belirtiyordu (Sonyel, 1973: 24).

Gezisi sırasında Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal (Atatürk) ile de bir görüşme yapan Harbord, *“Türk milliyetçilerinin davasının haklı olduğunu benimsediğini”* yazmaktan da kendini alıkoyamayacaktı (Sonyel,1973: 160).

Amerikalı Generalin gezisini yaptığı tarihlerde Mustafa Kemal’(Atatürk)’in önderliğindeki milliyetçi hareket, 11Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi sonunda aldığı bir kararla;

“Memalik-i Osmaniye’nin herhangi bir cüz’üne karşı vâki olacak müdahale ve işgale ve bilhassa vatanımız dahilinde müstakil birer Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matûf harekâta karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde mücehedat-ı milliyede olduğu gibi, müttehiden müdafaa ve mukavemet esas-ı meşru kabul edilmiştir.” denilerek, bununla birlikte gayri Müslimlerin haklarının korunacağı vurgulanmıştı (İğdemir, 1969:133-34).

Raporunu 3 Nisan 1920 tarihinde ABD Senatosu’na sunan General Harbord ise raporunda Amerikan Hükümetine şu önerilerde bulunmuştu:

Ermenistan’ı güdümü altına alacak olan devlet, Anadolu, Rumeli, İstanbul ve Mavera-i Kafkas’ı da güdümü altına almalıydı. Ermenistan ve Anadolu’nun Türk illerinin, Rusya Ermenistan’ı, Gürcistan ve Azerbeycan’ın sınırları olduğu gibi kalmalıydı. Adaletle uygun yapılacak bir halkoyu, halkın tüm Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir Amerikan güdümünden yana olduğunu gösterecekti. (Sonyel, 1973: 162).

Ayrıca General Harbord aynı raporunda;

ABD yönetimi manda lehinde bir karar verecek olursa, bunun başarılı olması için gerekli koşullar da ayrıntılarıyla belirtilmişti. Buna göre: “mandater güç “ yani Amerika, Türkiye'nin mâli ve diplomatik faaliyetleri üzerinde tam bir denetim kurmalı, bu konuda İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya ile anlaşmalı, ABD aleyhine onlara verilmiş olan ayrıcalıklar gözden geçirilmeliydi. Manda yönetimini işleyebilmesi için, “23.000-200.000” arasında bir askeri güce ve “5” yıl süreyle toplam “755.250.000” dolara gereksinme olduğu da belirtiliyordu. Raporunda can alıcı nokta ise, Anadolu, Rumeli ve art yöreleri ile İstanbul topraklarını denetim altına almadan Ermenistan'da ve Kafkasya ötesinde bir manda yönetiminin kurulmasının çok güç olacağına vurgulanması idi. (Turan, 1992: 239).

ABD Senatosu, General Harbord'un raporunu görüştüğten sonra, Başkan Wilson'un bütün çabalarına karşın, 1 Haziran 1920 tarihinde 52'ye karşı, 23 oyla reddetti (Akgün, 1984: 189-90). Böylelikle Ermeniler, Amerika'dan da elleri boş olarak dönmüş oldular. Başka bir deyişle, Amerika böylesine yüksek maliyeti olan “sorunlu bir işe” girişmeyi kendi çıkarları açısından uygun görmemişti.

Günümüzde “soykırım kararları ve tasarılarıyla” Türkiye'yi köşeye sıkıştırmaya çalışan bu devletin, daha o yıllarda böyle bir iddia gerçek olsaydı, bu denli rahat hareket edebilir miydi? sorunun ilginç bir yanıtı olacağı düşünülebilir. Ayrıca General Harbord'un raporunda soykırım iddialarının önemli ölçüde yer bulmaması da ayrı bir konudur.

Sevr Antlaşması'nın hazırlık sürecinde zaman zaman Ermeni sorunu yine gündeme getirilerek, bazı kararlar alınmıştır. 14 Şubat 1921 tarihinde başlayan Fransa, İngiltere ve İtalya başbakanlarının katıldıkları Londra Konferansı'nda ve 18 Nisan'da toplanan San Remo Konferansı'nda da Ermenistan konusu ayrıntılarıyla görüşülmüştür. San Remo Konferansı'nda;

“Güney sınırları Erzincan'a kadar uzanmakla kalmayıp, denize de kıyısı olan bir Ermenistan kurulacaktı. ABD, ya doğrudan doğruya Ermenistan'ın mandaterliğini üstlenecek ya da bu devletin sınırlarını çizecekti.” (Turan, 1992: 187-88).

Ermenistan konusuna, Osmanlı Hükümetinin 10 Ağustos 1920 tarihinde imzaladığı Sevr Antlaşması'nın 88 ve 89. maddelerinde yer verilmiştir. Bu antlaşmanın 88.nci maddesinde;

“Türkiye öteki müttefik devletlerin yapmış oldukları gibi, Ermenistan’ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıdığını bildirir.” denilmekte idi.

89. madde ise şöyle belirlenmişti:

“Öteki yüksek bağıtlı taraflar gibi, Türkiye ile Ermenistan da Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilâyetlerinde, Türkiye ile Ermenistan arasında sınırın saptanması işini ABD Başkanının hakemliğine sunmayı ve bu konudaki kararını olduğu kadar, Ermenistan’ın denize çıkışı ile sözü geçen sınıra bitişik bütün Osmanlı topraklarının askersizleştirilmesine ilişkin ileri sürebileceği bütün hükümleri kabul etmeyi kararlaştırmışlardır.” (Gürün, 1983: 252).

Osmanlı yönetimi, Sevr Antlaşması’nın 230. maddesiyle de 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren kendi toprakları üzerinde;

“Savaş durumu sırasında işlenen topluca öldürmelerden sorumlu olan ve Müttefik Devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir.” (Gürün, 1983: 252) şeklindeki yaptırımını da onaylamıştır.

Sevr Antlaşması ile yapılan bu hesapların hepsi de Türk Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sona ermesi sonucunda tarihin derinliklerine gömülmüştür. Emperyalist güçler, Ermeni sorununu bir yana bırakarak, Türkiye’deki kendi çıkarlarının peşine düşmüşlerdir. Ermeni Taşnak liderlerinin en önde geleni ve Ermeni Cumhuriyeti’nin ilk Başbakanı Hovannes Katchaznoui, bağımsız bir Ermenistan’ın kurulması yolunda harcanan bu başarısız çabalardan sonra, tarih önünde düştükleri bu umutsuzluğu anlarında şu sözlerle açıkça ortaya koymaktadır:

Avrupa Devletleri davamızı terk etmişlerdir. Ermeni milletinin yarısı kırılmış veya dünyanın dört bir yanına dağıtılmıştır. Öbür yarısı kanı çekilmiş, evi dağıtılmış, uzun bir istirahate muhtaçtır. Ermeni Cumhuriyeti, Rusya’nın egemen bir eyaleti durumundadır. Devletimizi, istesek bile Rusya’dan ayıramayız. Parti yenilmiş ve işlevini kaybetmiştir. Ülkeden atılmıştır. Yurda dönemez. Dışarıda bir şey yapamaz. İşte bu günkü durum. İşte burada sizi zor duruma düşürecek bir gerçeği ifade edeceğim: Ermeni İhtilâlcî Federasyonu’nun yapacak bir şeyi kalmamıştır... (Ataöv, 1985: 296; Gürün, 1983: 308).

Bu tarihi açıklama, Ermenilerin başlangıçtan itibaren emperyalist güçlerin çıkarları doğrultusunda kullandıklarını ve onların da Ermeniler için bir bedel ödemek zamanı geldiğinde, bu toplumu nasıl ortada bıraktıklarını ortaya koyan ve günümüzde de ders alınması gereken acı bir örnektir

Türk Kurtuluş Savaşı boyunca Mustafa Kemal (Atatürk) ve TBMM'nin Ermeni politikasına bakış açısı, Erzurum, Sivas Kongrelerinde belirlendiği çizgide devam etmiş, bu konuda en küçük bir ödün dahi verilmemiştir. Ermeniler ise, terör eylemlerine ve siyasi girişimlerine ara vermemişlerdir. Bu dönem içinde, Ermeni göçünden sorumlu tutulan Türk devlet adamları birer birer Ermeni teröristlerinin kurbanı olmuşlardır. Savaş sırasındaki Ermeni olaylarından sorumlu tutulandan eski Sadrazamlardan Talat Paşa, 15 Mart 1921'de Berlin'de; Sadrazam Sait Halim Paşa 6 Aralık 1921 tarihinde Roma'da ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa ise 21 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te, Ermeni teröristlerinin kurşunlarıyla şehit edilmişlerdir. Bu suikastleri daha sonraki yıllarda başkaları da izleyecekti.

Kurtuluş Savaşı büyük bir zaferle sona erdikten sonra, barış konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde başlamıştır. TBMM Lozan'a giden İsmet (İnönü) başkanlığındaki kurulun bu konferansta nasıl hareket edeceğine dair bir Başbakanlık kararı kabul etmiştir ki, bu kararın birinci maddesine göre;

“Doğuda bir Ermeni yurdu kurulmasının kabul olunamayacağı, şayet böyle bir konu gündeme getirilirse, konferansın kesilmesi” (Dışişleri Bakanlığı, 1981: 497) kararlaştırılmış bulunuyordu. Türk tarafının bu konudaki kararlılığını bilen İtilaf Devletleri, önce Ermenilerin Lozan'da temsilci bulundurma isteklerini reddetmişler (Gürün ,1983: 298), daha sonra da konferans sırasında Ermeni sorunu konusunda ısrarcı olmamışlardır. Bu yüzdendir ki, Lozan Antlaşması'nda Ermenilerle ilgili özel bir madde yer almamış, bağımsız bir Ermenistan kurulması ise gündeme bile getirilememiştir. Ermenilerin hukuki statüsü, öteki azınlıklarla birlikte ele alınmış ve bu statü 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddeleri arasında yer almıştır (Meray II, 2001: 10-13). Ayrıca bu Antlaşmanın 65. maddesiyle, savaş başladığında yabancı uyruklu olanlardan mallarına el konulanların, mallarının sahiplerine geri verilmesi kabul edilmiş, 95. madde ile de bu konudaki başvuru süresi belirlenmiştir. Yine bu Antlaşma gereğince kabul edilen genel af deklarasyonunun 6. ncı maddesine göre;

“Türk hükümeti, savaş yüzünden dağılmış aileleri yeniden bir araya getirmek ve meşru hak sahiplerini mallarına yeniden kavuşturmak amacıyla” yapılacak düzenlemeye itiraz etmemeyi kabul etmiştir (Meray II, 2001: 22,35,93).

Lozan sonrasında Ermeni sorunu çok uzun yıllar boyunca Türkiye'nin gündemine gelmemiştir. Mustafa Kemal (Atatürk) ise, TBMM döneminden itibaren Ermeni sorunundan dolayı idam edilenlerin aileleriyle yakından ilgilenmiştir. Bunlardan Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ile Ermeniler tarafından şehit edilen Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Dr. Bahaeddin Şakir Bey ile Dr. Reşit Beyin ailelerine maddi ve mânevi anlamda yardımlar yapılarak, maaş bağlanmasını sağlamıştır (Kantarıcı, 2005: 59-71).

1923-1965 yılları arasında Ermeni sorunu konusunda önemli bir gelişme olmamış, bu dönem bazı Ermeni örgütlerinin propaganda çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır. Bu dönem içinde Birinci Dünya Savaşı sırasındaki Osmanlı Devleti aleyhindeki çalışmaları yürüten Ermeni örgütlerinin hükümet tarafından tutuklandığı gün, “24 Nisan 1915 Soykırım Günü” olarak kabul edilmiştir (Kantarıcı, 2005: 65). Daha da ötesi 1965 yılından itibaren Ermeni eylemleri yeniden gündeme gelmeye başlamıştır.

1973-94 arası Ermenilerin yalnızca uluslararası alanda siyasi propaganda ve yayın faaliyetlerinde bulunmayıp, aynı zamanda Türk diplomatlarına karşı terörist eylemlere giriştiklerini görmekteyiz. Bu suikastlardan ilki, 27 Ocak 1973 tarihinde, Santa Barbara Başkonsolosu Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir'in şehit edilmeleri ile yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreç 4 Temmuz 1994 tarihinde Atina Müsteşarı Halûk Sipahioğlu'nun şehit edilmesine kadar devam etmiş ve bu dönem içinde Dışişleri Bakanlığı mensubu 31 görevli şehit edilmiştir.

Ermeniler 12 Eylül 1984 tarihinden itibaren “Ermeni Soykırım Tasarısı” adı altında bir tasarıyı ABD Temsilciler Meclisi'ne getirmişler, ancak kabul ettirmeyi başaramamışlardır. O tarihten itibaren ABD ise sürekli olarak bu tasarıyı gündeme getirerek, tasarıyı Türkiye'ye baskı politikasının bir aracı olarak kullanmaya devam etmiştir. Ermeniler ABD'de istedikleri başarıyı kazanamamalarına karşın, bu ülkedeki 36 eyalet parlamentosunda “sözde soykırım yasınının” tanınmasını kabul ettirmeyi başarmışlardır. Ermeni lobisi bu tasarıyı dünyada sayıları yirmiyi aşkın ülkenin parlamentolarından geçirmeyi başaramamıştır. Bu ülkelerden: Uruguay (1965), Güney Kıbrıs (1992), Arjantin (1993), Rusya Federasyonu (1995), Kanada (1996), Yunanistan

(1996), Lübnan (1997), Belçika (1998), İtalya (2000), Vatikan (2001), Fransa (2001), Kanada (2002), İsviçre (2003), Slovakya (2004), Hollanda (2004) yılı içinde sözü edilen tasarımı parlamentolarında kabul etmişlerdir. 2005 yılı içinde ise bu tasarımı tanıyan devletlerin sayısında adeta bir patlama yaşanmış ve tasarı; Brezilya, Almanya (soykırım sözcüğü kullanılmamakla birlikte), Venezuela, Litvanya, Kırım ve Polonya olmak üzere, altı devletin parlamentolarında kabul edilmiştir (Kantarci, 2005: 68-69) . Böylelikle Ermeni Soykırım Tasarısı adı verilen bu tasarımı tanıyan devlet sayısı 21'e yükselmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılması sonrasında 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Ermenistan Cumhuriyeti ise kuruluşundan hemen sonra, Sovyet Rusya'nın kendileri adına imzaladığı bütün antlaşmaları, bu arada Moskova ve Kars Antlaşmalarını da tanımadığı ilan etmiş, resmi kuruluşlarının yayınladığı haritalarda Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarını Sivas iline kadar Ermeni toprağı olarak göstermeye başlamıştır. Ayrıca Ermeni Meclisi 2007 yılının Aralık ayındaki bir toplantısında Türkiye'den;

“Ermeni soykırımının tanınmasını, bundan dolayı kendilerinden özür dilenmesini, toplam olarak 45 milyar dolar tutarında bir tazminat ödenmesini ve toprak taleplerinin karşılanması konularında uluslararası alanda Türkiye'ye baskı yapılması” için, her türlü girişimde bulunulmasını öngören bir karar tasarısını kabul etmiştir. Bu durum Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumunu ortaya koymak bakımından önemli bir gelişmedir. Bu kararın alınmasında Ermeni diasporasının büyük bir etkisi olsa da Ermenistan'ın izlediği politikaların kendilerine zarar vereceği ortadadır. Yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığımız gelişmeler bunun en açık örneğı olarak söylenebilir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde ortaya çıkan Ermeni sorunu, giderek uluslararası bir boyut ve destek kazanmaya başlamış, Birinci Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya'sı ve Fransa'nın da desteğı ile Osmanlı Devleti'ni tehdit eder bir duruma ulaşmıştır. Savaş içinde bu tehdidin azaltılması amacıyla çıkarılan göç ettirme yasasıyla bazı önlemler alan İttihat ve Terakki yönetiminin uyguladığı politikalar sonucunda hedeflerine varamayan Ermeniler, bu defa da kendilerine karşı bir soy kırım yapıldığı iddiasıyla uluslararası toplumun desteğini kazanmaya çalışmışlarsa da Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında yapılan Lozan Antlaşması ile bu amaçlarına ulaşamamışlardır. 1960'li yıllardan itibaren yeniden terör eylemleri ile konuyu dünya gündemine taşıyan Ermeni lobileri, sözde soykırım iddialarının

birçok devletin parlamentosundan geçirmeyi başarmışlar ve günümüz de de bu konudaki çalışmalarını ısrarla sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA

AKGÜN, S. (1984). “Türkiye’de Amerikan Mandası”. *Bellekten, Cilt: XLVIII*, (Ocak-Nisan 1984), Sayı:189-190, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

H.M. Stationery Office. *Armenia and Kürdistan (1920)*. London.

ATAÖV, T. (1985). “İki Olağanüstü Ermeni Kongresi- Papazian ve Katchaznoui “, *Tarih Boyunca Türk –Ermeni İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)*. Ankara.

BABESYAN (1933). *Ermenistan Coğrafyası*. Paris.

BASMACIYAN K. (1917). *Ermenilerin Yeni Tarihi*. Paris.

BAYUR, Y.H. (1983). *Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt: II, Kısım: III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

CEMAL, B. (1977). *Cemal Paşa'nın Hatıraları, Bahriye Nazırı ve 4.Kolordu Kumandanı, Hatıralar, İttihat ve Terakki ve I. Dünya Savaşı Anıları*. Tamamlayan ve Düzenleyen: Behçet Cemal. İstanbul.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (1981). *Atatürk'ün Millî Dış Politikası. Cilt: I. (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge), (1919-1923)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Basımevi.

ERDOĞAN, C. H. (Hazırlayan). (1983). Osmanlı Devleti Dahiliye Nezareti (1916). *Ermeni Komitelerinin Â'mâl ve Harekât-ı İhtilâliyesi*. İstanbul: Başbakanlık Basımevi.

INTERNATIONAL CONCILIATIONS: No:151 (Haziran 1920). s.27174.

ÇAYCI, S. (2007). “Hukuk Açısından”, *Türk-Ermeni İhtilâfi*, Editör: Hikmet Özdemir, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

ERCAN, Y. (1985) “Tarihi Belgeler Işığında Ermeni İddiaları”. *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumunu ile Olan İlişkileri Sempozyumu” Bildirileri, (8-12 Ekim 1984 Erzurum)*. Ankara.

EVANS, L. (1972). *Türkiye'nin Paylaşılması*. Çeviren: Tevfik Alanay. İstanbul: Milliyet Yayınları.

FOREIGN OFFICE, 5108/E 4203, Harbord Raporu, 26.10.1919.

FURTHER CORRESPONDENCE RESP. *Eastern Affairs, Volume: II*, No:34.

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi. Sayı:33*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

GÜRÜN, K. (1983). *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

HALAÇOĞLU, Y. (2001). *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*, Ankara.

HALAÇOĞLU, Y. (2007). “Mâli Harcamalar”, *Türk-Ermeni İhtilâfi*. Editör: Hikmet Özdemir, Ankara: s.235-243.

GEORGE, L. (1938). *The Truth About Peace Treaties*, London.

İĞDEMİR, U. (Yayınlayan) (1969). *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

JAESCHKE, G. (1971). (Yayınlayan). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*.

Çeviren: Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KANTARCI, Ş. (2005). *Ermeni Sorunu, Pencereden Bakmak ya da Manzaranın Bütünü*
Görmek, Isparta: T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

KARAL, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi, Cilt: VIII. Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri*
(1876-1907), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KILIÇ, D. (2007). “Tehcir Olunmayanlar”, *Türk-Ermeni İhtilâfi*. Editör: Hikmet Özdemir,
Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

KOÇAŞ, S. (1967). *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk - Ermeni İlişkileri*. Ankara: Altınok Matbaası.

KOCABAŞOĞLU, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul: Arba Yayınları.

KURAN, E. (1985). “Ermeni Meselesinin Milletlerarası Boyutu (1877-1897)”, *Tarih Boyunca Türk –Ermeni İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984)*. Ankara.

KURAT, A. N.(1970). *Türkiye ve Rusya (1798-1919)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

MC. CARTY, J.(2001), *Türk-Ermeni İlişkilerinin Dünü, Bugünü Yarını*, İstanbul.

MERAY, S. L. (Çeviren). *Lozan Barış Konferansı Tutanakları (2001). Tutanaklar-Belgeler. İkinci Takım. Cilt: II, 3. Baskı*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları.

MUTLU, S.(2007). “Osmanlı Nüfusu”, *Türk-Ermeni İhtilâfi*, Makaleler, Editör: Hikmet Özdemir. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayını.

ÖKE, M. K. (1991). *Ermeni Sorunu, (1914-1923), Devletin Dış Politika Alternatifleri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

REVOUVIN, P. (1982). *Birinci Dünya Savaşı, (1914-1918)*, Türkçesi: Adnan Cemgil, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

SARINAY, Y. (2007). “Sevk ve İskân”, *Türk-Ermeni İhtilâfi*, Makaleler, Editör: Hikmet Özdemir. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

SONYEL, S. R.(1973). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika. Cilt: I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SOYSAL, İsmail (1983). *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları. Cilt:I (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SÜSLÜ, A. (1990). *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

KÂSİM, M. (Hazırlayan). (1986). *Talat Paşa'nın Anıları*. İstanbul: Dost Yayınları.

TURAN, Ş. (1992). *Türk Devrim Tarihi, 2.Kitap. Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

URAS, E. (1976). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları.

ZEİDNER, R. F. (Hazırlayan). (1976). “Britain and the Launching of the Armenian Question”, *Int. Journal Middle East Studies, Volume: 7*

Mutluluk ve Tüketim Arasındaki İlişki: Mersin Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğrencileri Örneği

Eren Can GÜRBÜZ⁵

Şahin NAS⁶

Erkan AKTAŞ⁷

ÖZET

İktisat biliminde tüketim ve mutluluk arasındaki ilişki önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Bu sebeple çalışmanın amacı Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yönelik tüketim kalıpları ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışmada Oxford Mutluluk Ölçeği (OMÖ) anketi kullanılarak 286 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler sıralı probit (ordered probit) model yöntemiyle analiz edilmiştir. Analizin sonucunda elde edilen bulgulara göre öğrencilerin harcamaları ve mutluluk arasında bir ilişki olmadığı tahmin edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tüketim, Mutluluk, Tüketim-mutluluk ilişkisi.

⁵ aktaserkan@gmail.com

⁶ aktaserkan@gmail.com

⁷ aktaserkan@gmail.com

GİRİŞ

Mutluluk kavramının; tıp, sosyoloji, psikoloji ve iktisat gibi bilim dallarında ilgi gördüğü ve yoğun araştırmalara konu olduğu söylenebilir (Şeker, 2011: 116). Mutluluk kavramını iktisadi olarak değerlendirildiğinde iktisat ve psikoloji bilimlerinden yararlandığı ve dolayısıyla mutluluk ekonomisinin bu iki bilim dalının ortak çalışma alanı olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda, iktisat bilimi bireylerin iktisadi tercihleri ile ilgilenirken, psikoloji bilimi bireyin davranışları, bu davranışlara neden olan faktörler ve davranışların sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Her iki alanın da mutluluk kavramını doğrudan veya dolaylı olarak içermesiyle birlikte mutluluk ekonomisinin teorik altyapısı meydana gelmektedir. Dolayısıyla mutluluk ekonomisi, iktisat ve psikoloji bilimlerinin teorik ve ampirik bulgularının etkileşimi sonucu ortaya çıkan davranışsal iktisadın bir alt disiplinidir (Rojas, 2007: 1, Dumludağ, 2011: 8-9 ve Eser ve Tiogonbaeva, 2011: 288).

Psikoloji literatüründe mutluluk kavramı; öznel iyi oluş (subjective well-being) kavramının önemli bir bileşeni olarak ele alınmaktadır. Öznel iyi oluş kavramı ise, mutluluk/duygusal ve bilişsel/yaşam doyumunu (life satisfaction) olmak üzere iki ana bileşenden oluşmaktadır. Duygusal bileşenler sık sık yaşanan ümit, gurur, neşe, heyecan, güven ve ilgi gibi olumlu duygulardan ve nadiren yaşanan nefret, suçluluk, öfke gibi olumsuz duygulardan oluşmaktadır (Çirkin ve Göksel, 2016: 376 ve Şeker, 2010: 116). Bilişsel bileşenler ise yaşam doyumundan oluşmaktadır. Bu anlamda yaşam doyumunu, bireyin beklentileri ve sahip olduğu yaşam kalitesi faktörlerinden elde etmiş olduğu hislerle ilgili bir karşılaştırmadır ve somut temellere dayandığı ileri sürülebilir. Mutluluk ise, bireyin yaşamını kendi değerleri çerçevesinde anlamlı, huzurlu bir biçimde algılama sürecidir (Çirkin ve Göksel, 2016: 379). Ancak çoğu çalışmada bu iki bileşenin aynı anlamda kullanıldığı görülebilmektedir⁸.

Dolayısıyla mutluluk kavramı, bireylerin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini ifade etmektedir. Ayrıca insanların yaşamlarında ulaşmaya çalıştıkları nihai bir hedef olduğu söylenebilir (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 46). Bu bağlamda mutluluk; bir bireyin bugünkü (anlık durum) yaşamının genel kalitesini (genel refahını) olumlu olarak değerlendirme derecesi olduğu ileri sürülmekle birlikte filozofların, araştırmacıların üzerinde uzlaştıkları bir tanım

⁸ Örneğin bkz: Alexandrova (2005).

olduğu söylenemez (Rojas, 2007: 2). Bu açıdan mutluluk kavramını farklı şekillerde tanımlayan bazı yaklaşımlar aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Mutluluk İle İlgili Bazı Kavramsal Referanslar.

Stoacı Yaklaşım (Stoicism)	Stoacı yaklaşımda mutluluk, her şeyi olduğu gibi kabul etmektir.
Erdem Yaklaşımı (Virtue)	Erdem yaklaşımında mutluluk, kendimiz ve başka bireylerle olan ilişkilerimizde doğru davranma hissidir.
Eğlence, Zevk Yaklaşımı (Enjoyment)	Bu yaklaşıma göre mutluluk, bireyin yaşamından elde ettiği şeylerden zevk almasıdır.
Anı Yakalama Yaklaşımı (Carpe diem)	Anı yakalama yaklaşımında (Carpe diem) mutluluk, bireyin yaşadığı her anından zevk almasıdır.
Memnuniyet, Tatminlik Yaklaşımı (Satisfaction)	Bu yaklaşıma göre mutluluk, bireyin kendisinden, yaşamından ve sahip olduğu her şeyden keyif almasıdır.
Ütopyacılık Yaklaşım (Utopian)	Ütopyacılık yaklaşımında mutluluk, bireyin erişemeyeceği ve ancak yaklaşılabileceği bir durum olarak tanımlanmaktadır.
Huzur, Sakinlik Yaklaşımı (Tranquility)	Bu yaklaşıma göre mutluluk, bireyin sakin ve huzurlu bir yaşam sürmesi ve ulaşamayacağı şeylerden vazgeçmesidir.
Yerine Getirme, Gerçekleştirme Yaklaşımı (Fulfilment)	Gerçekleştirme yaklaşımına göre mutluluk, bireyin yeteneklerini tam olarak kullanabilmesidir.

Kaynak: Rojas, 2007: 6 & Çirkin ve Göksel, 2016: 378.

Tablo 1’de görüldüğü gibi mutluluk kavramının tanımıyla ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Sonucunda mutluluk kavramının sübjektif olduğu açıkça görülmektedir. Dahası mutluluk kavramı bireyin içinde bulunduğu nitel ve nicel faktörlere göre değişkenlik gösterebilir. Ayrıca bireyin bulunduğu ülke, bölge, coğrafi koşul ve toplumun kültürel değerlerine göre mutluluk kavramının tanımı değişkenlik gösterebilir. Örneğin; bazı ülke ve bölgelerde mutluluk kavramı her şeyi olduğu kabul etmek (stoacı yaklaşım) anlamına gelebilirken başka bir ülkede bireyin kendisine ve başkasına olan ilişkilerde doğru davranma hissi (erdem yaklaşımı) anlamına gelebilir (Şeker, 2011, Rojas, 2007: 6 ve Esterlin, 1995: 36).

Mutluluk kavramı üzerine yapılan farklı tanımlardan yola çıkarak yapılan bu çalışmada davranışsal iktisadın bir alt disiplini olan mutluluk ekonomisi çerçevesinde Çukurova Bölgesinde⁹ bireylerin mutluluk ve tüketim davranışları arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bireylerin mutluluğu ve tüketimi arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla Çukurova Bölgesindeki bireyler ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek anket çalışması yapılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler sıralı probit ve logit model yöntemiyle Adana, Mersin ve Çukurova Bölgesi, düşük gelir düzeyi, orta gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi olmak üzere altı model tahmin edilmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra mutluluk ekonomisi ile ilgili teoriye ve literatüre yönelik bir çalışma yapılmış, üçüncü bölüm çalışmanın yöntemine ve ampirik analizine ayrılmıştır. Son bölümde ise çalışmada elde edilen bulgular tartışılmıştır.

1. LİTERATÜR VE TEORİK ÇERÇEVE

İktisat literatürüne hâkim ana akım teoriler, varsayımlar üzerine kurulmaktadır ve bu varsayımlar aracılığıyla ana akım teoriler bir takım politika önerilerinde bulunmaktadır (Bocutoğlu, 2014:1). Bu bağlamda, özellikle neo-klasik iktisadi düşünce, varsayımlar üzerinde hareket etmektedir. Bu açıdan önemli varsayımlardan biri de rasyonellik kavramıdır. Bu varsayıma göre bireyler rasyoneldir ve rasyonel bir şekilde karar alırlar. Tüketim açısından değerlendirilirse, rasyonel bireylerin yani en iyi alım-satım işlemi gerçekleştiren bireylerin, tüketim miktarı (tüketim sepetinde bulunan mal ve hizmet miktarı) arttıkça toplam faydası yani mutluluk düzeyinin arttığı varsayılmaktadır (Hatipoğlu, 2012: 5). Tüketim miktarının

⁹ Mersin ve Adana merkez ilçeleri için çalışma yapılmıştır.

artmasıyla bir tüketim toplumu oluşmaktadır. Bu anlamda tüketim toplumu, günümüzde toplamları tanımlamak için kullanılan önemli terimlerden biridir. Bu kavramla anlatılmak istenen bir toplumun mal ve hizmet üretmekten ziyade mal, hizmet ve boş zaman tüketimi biçiminde bir tüketim davranışı sergilemesidir. Bu bağlamda bir tüketim toplumunda zenginliğin artması, burjuvalaşma, popüler ve kitlesel bir kültürün oluşması, bireyciliğin artması ve tüketim sektörleri çeşitliliğinin artması gibi eğilimler ortaya çıkabilmektedir (Bayhan, 2011: 223). Neo-klasik teorisi de birey ile mal ve hizmet (tüketim) arasındaki ilişkinin fayda ile oluştuğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle bireysel fayda kavramı tüketici davranışları yaklaşımında önem taşımaktadır (Savaş, 2000: 516-518). Ayrıca ekonomik faaliyetler bireylerin refah duygusunu zenginleştirdiği ve bireyi mutlu ettiği sürece önemlidir (Osvald, 1997: 1815).

Tüketici davranışları yaklaşımında fayda; mal ve hizmet tüketiminin pozitif bir fonksiyondur. Fayda yani diğer bir tanımıyla mutluluk bireyin tüketim miktarının artması ile artmaktadır. Tüketim çalışmalarından önem verilen bir diğer kavram hedonizm kavramıdır. Bu kavram farklı anlamlarda kullanılabilir. Ahlak felsefesinde hedonizm iyi bir yaşamın zevkli bir yaşam olması gerektiği şeklinde tanımlanmaktadır. Psikolojide ise zevk aramanın insan davranışının itici gücü, temel motivasyonu olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Bu bağlamda bu kavram yaşam tarzın önemli bir rol oynamaktadır (Veenhoven, 2003: 437). Bu çalışmada ise hedonik tüketimin, mal ve hizmetler karşısında heyecan verici durumu ifade eden tavrına karşın fayda, tüketilen miktar ile ilişkili olarak ifade edilmektedir (Kükreler, 2011: 80). Dolayısıyla bireyler mutluluk seviyelerini maksimize etmek için tüketim ve tüketim yapmama arasında tercih yapmaktadırlar (Jevons, 1965: 11). Smith'e göre mutluluk, tüketimin aksine dinginlikte bulunmaktadır. Buna göre bireyler daha fazla tüketim yaptıklarında üç değerli özelliği unutmaktadırlar. Bunlar; sakin yaşama biçimi, genel sosyal refah ve ihtiyatlılıktır. Bu üç özelliğin sürekli hale gelmesi durumunda ekonomik aktivitelerin yavaşlayabileceği ileri sürülmektedir (Busch, 2008: 66-67). Ayrıca Smith mutluluğun belirleyicisi olarak fiziki yaşam standartlarına gönderme yapmaktadır. Bu konuda en büyük katkı ve radikal yaklaşımın Jeremy Bentham tarafından yapıldığı söylenebilir. Bentham toplumdaki her bireyin nihai amacının mutluluğu erişmek olduğunu vurgulamakta ve kamu politikalarının da daha fazla mutluluğu sağlamaya yönelik olduğunu vurgulamıştır. Bu anlamda Bentham mutluluğu, yaşamdan alınan

keyif, zevk ve acıların toplamı olarak tanımlar (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 211 ve Eser ve Toıgonbaeva, 2011: 289).

İktisadi düşünceye göre değerlendirildiğinde, bireylerin hoş bir içsel deneyime, mutluluk anlayışına benzeyen soyut bir ruh hali olarak tatmini ve faydayı maksimize etmeye çalıştıkları varsayılır. İktisadi faaliyetlerin amacı, pozitif tatmine yönelik bir ruh hali olarak görülmüştür. Bu anlamda Bentham; zevk, mutluluk ve faydayı aynı anlamda kullanmaktadır ve mutluluğu bireylerin sürekli olarak daha fazla ve daha fazla tatmini için yapılan çaba olarak ifade etmektedir (Burns, 2005: 46). Buna göre faydacılar, mutluluk ile zevki ilişkili hale getirerek büyük ölçüde duyusal olan öznel arzuların tatmini, yüce bir iyilik amacıyla kutsallaştırmaya çalışmışlardır. Ancak mutluluk terimi, Aristo'dan beri klasik felsefede nihai bir iyi oluş halini ifade etmektedir (Weisskopf, 1996: 62-88).

Tüketmek, bir mal veya hizmetin varlığını gerçekten veya manen yok etmektir. Bu anlamda mal ve hizmetler yenilerek veya eskitilerek fiziksel olarak yok olmakta veya çekiciliğini yitirmektedir. Bu şekilde tüketicide artık istek uyandırmaz hale gelir ve bireylerin ihtiyaçlarını ve arzularını tatmin etme kapasitelerini yitirirler. Bu şekilde tüketim için uygunsuz hale gelir. Ancak bireylerin daha fazla tüketmesi için yeni bir psikolojik yaklaşım ve bir tür iktisadi güdü tarafından tüketime yönlendirilmekte ve bireylerin tüketim halinin devam edebilmesi için sürekli olarak cezp edici yeni isteklere maruz bırakılması gerekmektedir. Bu amaçla mal ve hizmetlerin sembollerle veya ilgi uyandıran reklam yöntemleri kullanılarak bireylerin tüketim güdülerini canlı tutulmakta ve bireylerin tercihleri yönlendirilmektedir. Ancak tüketicinin, kullanılan sembol veya nesnelere çekici gelmesi nedeniyle daha yüksek tüketim eğilimine girmesi ve yüksek fiyatları ödemeye razı gelmesi "rasyonel birey ve iktisadi birey (homoeconomics)" varsayımına pek uymamaktadır. Bu nedenle tüketimdeki bu rasyonel dışı faaliyetler sadece bolluğun değil, nesnel doğruya ve ortak faydaya ilişkin tüm kalıntıları ortadan kaldırarak bireyi değer yoksunluğuna iten biçimselci fayda ve refah kuramının bir sonucudur (Bauman, 1999: 39-43 ve Weisskopf, 1996: 94).

Genel olarak davranışsal iktisat literatüründe yapılan çalışmalarda gelirin¹⁰ öznel iyi oluş bileşenleri olan mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmektedir. Bu

¹⁰ Çalışmalarda gelir, nispi gelir (relative income), mutlak gelir (absolute income) ve beklenen gelir (expected income) olarak analiz edilmektedir.

doğrultuda mutluluğun gerçek hayat koşullarına bağlı olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Aynı şekilde mutluluğun (refahın) ölçütü kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla olarak görülmekte ve insanların mal ve hizmet tüketme eğilimlerinin artmasıyla daha mutlu olacakları görüşünü savunan ekstrem bir görüşte vardır. İktisatçılar, mal ve hizmet dışındaki diğer koşulların refahı etkilediğini kabul etmekle birlikte genel olarak sahip olunan mal ve hizmet miktarının artmasıyla büyük ölçüde refahın (mutluluğun) genel seviyesinin olumlu yönde etkileneceğini varsaymaktadırlar (Esterlin, 2006: 466). Bunun yanı sıra hem iktisat biliminde hem de psikoloji biliminde insanların mutlu oldukları dönemlerin farklılık gösterdiğini ileri sürebiliriz. Kimisi gençken, kimisi yaşlıken kimisi de orta yaşlarda daha mutlu veya daha mutsuz olabilmektedir. Ancak özellikle ergenlik stresi, orta yaş bunalımı ve ihtiyarlık gibi yaşamın belirli dönemlerinde insanların daha stresli ve daha mutsuz olduğunu söylemek yanlış olmaz (Esterlin, 2006: 464). Ayrıca bireyin mutluluğu, toplumun ortalama yaşam düzeyinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Çünkü birey yaşam düzeyini içinde bulunduğu toplumun koşullarına göre kıyaslayarak değerlendirmektedir. Yani genel olarak bireylerin yaşam seviyeleri artarsa öznel yaşam seviyesi de artar. Gelir seviyesi değişmeyen birey, nesnel koşulları daha önceki durumuyla aynı kalmasına rağmen toplumda bir iyileşme olması durumunda birey kendini kötü hissedecektir (Esterlin, 1995: 36 ve Rojas, 2007: 1).

Bu bağlamda öznel iyi oluş ve gelir arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaların büyük bir çoğunluğunda bu iki değişken arasında anlamlı ve yüksek bir korelasyonun olduğu görülmektedir (Diener vd. 1993: 195, Wu ve Li, 2017: 49, Köksal ve Şahin, 2015: 46). Veenhoven ve Dumludağ, (2015) tarafından 1950-2010 dönemleri arasında 1531 veri kullanarak 67 ülke için yapılan analizde, çoğu ülkede bu durumun geçerli olduğu görülmektedir. Ancak, mutluluk ile ilgili çalışmaların çoğunda nispi gelirin mutluluk üzerinde mutlak gelirden daha da önemli olduğu görülmektedir. Yani benzer gelir seviyelerine sahip bireyler, geçmişteki gelirlerine veya çevresindeki insanların zenginliklerine bağlı olarak mutluluk seviyeleri değişkenlik gösterebilir. Yapılan çalışmalarda belirli bir gelir düzeyinden sonra gelir artışının mutluluk üzerindeki etkisinin azaldığı görülmektedir¹¹. Ayrıca düşük gelirli bölgelerde ve sadece temel ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayan düşük gelirli topluluklarda mutlak gelir artışının sonucunda mutluluğun arttığını fakat gelirin belirli bir seviyeye ulaştıktan

¹¹ Literatürde buna ‘‘Esterlin Paradoksu’’ denilmektedir. Bknz: Gül (2017), Becchatti ve Rosetti (2009), Headey vd. (2008).

sonra mutluluk seviyesinde artış sağlamadığı görülmüştür¹² (Gül, 2017: 73 ve Diener vd., 1993: 196-201). Bununla birlikte eğer gelir sosyal bağımlılığı ve canlılığı artırırsa mutluluk üzerinde pozitif etki edebilmekte ve mutluluk bazen genetik bileşene bazen de dış faktörlere bağlı olabilmektedir (DeLeire ve Kalil, 2010: 164-165).

Dolayısıyla davranışsal iktisadın bir alt disiplini olan mutluluk ekonomisi, bireyin mutluluğunu belirleyen ve etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörler arasındaki değerlerin hangi ağırlıkta olduğunu incelemektedir (Şeker, 2011: 116 ve Dumludağ, 2011: 8-9). Bu çerçevede mutluluk ile ilgi çalışmalar her ne kadar felsefe biliminde Antik Yunan felsefesine kadar geriden başlamış olsa da iktisat biliminde mutlulukla ilgili kuramsal yaklaşımların daha geç tarihlerde başladığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda Adam Smith, John Stuart Mill ve Jeremy Bentham gibi erken dönem iktisatçıların çalışmalarında mutluluk olgusuna değindikleri söylenebilir (Eser ve Toıgonbaeva, 2011: 289). Mutluluk ile ilgi çalışmalar erken dönemlerde görülmesine rağmen dünyada bu alana olan ilgi 1960 sonrasında yapılan ampirik çalışmalar ile birlikte artmış ve günümüze değin gelmiştir. Türkiye’de ise konuya olan ilgi ve yapılan bilimsel çalışmaların sayısının özellikle 2003’den beri düzenli bir şekilde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan ‘Yaşam Memnuniyeti Anketi’nin’ sonuçlarının paylaşılmasıyla birlikte arttığı ileri sürülebilir (Veenhoven ve Dumludağ, 2015b: 46 ve Çirkin ve Göksel, 2016: 376). Son dönemlerde mutluluk ekonomisine olan ilginin bir nedeni olarak da yaşam standartlarındaki iyileşme gösterilebilir. (Veenhoven ve Dumludağ, 2015a: 205). Bu alanın ilgi çekmesiyle birlikte tüketim ve/veya gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi analiz eden ampirik çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu amaçla literatürde hem Dünyada hem de Türkiye için yapılmış bazı ampirik çalışmaların sonucunda elde edilmiş bulguları aşağıdaki gibi derleyebiliriz.

DeLeire ve Kalil (2010:169-172) mutluluk ve tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere yaptıkları çalışmada harcamayı; boş zaman, dayanıklı tüketim malları, yardım ve hediyeler, kişisel bakım ve giyim, sağlık hizmeti, yiyecek ve içecek, kamu hizmeti ve barınma ve son olarak ulaşım olmak üzere dokuz kaleme ayırmıştır. Yapılan analizin sonucunda belirtilen kalemlerden yalnızca boş vakit harcamanın (leisure spending) mutluluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹² Ayrıca bkz. Duesenbery (1967).

Köksal ve Şahin (2015) çalışmalarında, gelir ve gelir karşılaştırması değişkenlerini kullanarak bu değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu amaçla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2012 yılında yapılan Yaşama Memnuniyeti Araştırması'ndan elde edilen veriler kullanılmışlardır. Çalışmalarında gelirin ve gelir karşılaştırmasının bireylerin mutlulukları üzerindeki tek tek etkisini ve birlikte etkisini test etmek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda aylık hane halkı gelirin bireylerin mutluluğu üzerinde pozitif etki ettiği, ancak mevcut durumları geçmişten daha iyi olan bireylerin mutluluğu üzerinde negatif etki ettiği görülmüştür. İki değişkenin birlikte mutluluk üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Caporale vd. (2009) 19 Avrupa ülkesi¹³ için Avrupa Sosyal Anket (ESS) tarafında toplanan yatay kesit verilerinden yararlanarak mutluluk, gelir ve nispi gelir arasındaki ilişkiyi sıralı probit modeli (ordered probit model) ile test etmişlerdir. Modellerinde mutluluğu bağımlı değişken, gelir ve nispi gelir ise bağımsız değişken olarak almışlardır. Yapılan analiz sonucunda yaşam doyum düzeyi (life satisfaction level) ile gelir arasında güçlü pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Gelir artınca yaşam doyum seviyesinin arttığı görülmüştür. Referans gelir ise nispi gelir hipotezini destekleyen bir sonuç vermiştir. Yani referans gelir grubunun refah üzerinde olumsuz bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Ancak Doğu Avrupa¹⁴ ülkelerinde referans gelir grubunun refah üzerinde olumlu etki yarattığı sonucu elde edilmiştir. Ayrıca analiz sonucunda şu bulgulara da ulaşılmıştır; evlilik, sağlıklı yaşam mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahipken, boşanmak, ayrılmak ve çocuk sahibi olmak ise negatif etkiye sahiptir.

Tsui (2014) çalışmasında Tayvan Sosyal Değişim Anketi (TSCS) tarafından elde edilen verilerden yararlanarak Tayvan'da mutluluğu etkileyen faktörleri ve gelir¹⁵ ve mutluluk arasındaki ilişkiyi sıralı probit modelini kullanarak analizini yapmıştır. Yazar tarafından yapılan analizler incelendiğinde mutlak gelir, nispi gelir ve beklenen gelirin yani genel olarak gelirin mutluluk üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Ancak mutlak gelirin açıklayıcı değişkenler arasında en büyük etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca

¹³ Analize dahil edilen Avrupa Ülkeleri; Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre ve Birleşik Krallık.

¹⁴ Analize dahil edilen Doğu Avrupa Ülkeleri; Slovenya, Polonya, Yunanistan, Macaristan, Çek Cumhuriyeti.

¹⁵ Analizde geliri, mutlak gelir (absolute income), nispi gelir (relative income) ve beklenen gelir (expected income) olarak ele almıştır.

analizde cinsiyet, yaş eğitim seviyesi, medeni durum, iş-meşguliyet (occupation) gibi faktörlerin de mutluluk üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buna göre Tayvan toplumunda kadınlar erkeklerden, genç ve yaşlı grubu orta yaş grubundan, evli bireylerin bekar bireylerden daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda eğitim seviyesinin de mutluluk üzerinde pozitif etki yarattığı görülmüştür.

Becchatti ve Rosetti (2009) gelirin neden her zaman mutluluk getirmediğini analiz etmişlerdir. Bunun için 1984-2003 dönemi için Almanya’da büyük bir örneklem üzerinde mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi test etmek için probit panel tahmin yöntemi kullanarak analiz yapılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre sağlığın bozulması, eksik istihdam, negatif nispi gelir etkisi, olumsuz medeni durum şokları, sosyal yaşam göstergelerindeki değişimler ve gelirdeki eş zamanlı bir artışın her zaman için mutluluk getirmeyebileceği sonucuna varılmıştır.

Blanchflower ve Oswald (2004) Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri için mutluluk ekonomisini incelemişlerdir. Yaptıkları analiz sonucu Tsui (2014) tarafından yapılmış olan çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Çalışmalarında yüksek gelirin mutluluk getirdiği ve nispi gelirin önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır. Mutluluğun yaşam içerisinde U şeklini aldığı ve yaklaşık 40 yaş civarında minimum olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca iyi oluşun (well-being) kadınlar, evli insanlar ve yüksek eğitilmiş insanlar arasında yüksek olduğu bulgusu gözlemlenmiştir.

Çirkin ve Göksel (2016) tarafından Türkiye’de 622 kişi ile yapılan anketlerden elde edilen verilerin sıralı probit tahmin yöntemiyle yapılan analizin sonuçlarına bakıldığında yukarıdaki diğer çalışmalara benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Bu çalışmada öznel iyi oluşun iki bileşeni olan mutluluk ve yaşam doyumunun gelirin yanı sıra farklı ekonomik ve demografik değişkenlerden nasıl etkilendiği incelenmiştir. Buna göre öncelikle gelirden meydana gelen artış öznel iyi oluşun iki bileşeni üzerinde farklı etki etkiler yaratmaktadır. Gelirden meydana gelen artış mutluluk seviyesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı değilken yaşam doyumunu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etki yarattığı bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca bireyin cinsiyetinin kadın olması, evlilik veya birliktelik, eğitim seviyesi mutlu olma olasılığını ve daha yüksek bir yaşam doyum seviyesine sahip olma olasılığını artırırken, kişinin yaşında meydana gelen artış, çocuk sahibi olma gibi faktörlerde mutlu olma olasılığını ve daha yüksek yaşam doyum seviyesine sahip olma olasılığını azaltmaktadır.

Türkiye için yapılan diğer bir çalışma ise Servet (2017) tarafından yapılmıştır. Çalışmasında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması anketinin verileri kullanılarak 2004-2014 yılları arasında Türkiye’de mutluluk düzeyi ile hane halkı geliri ve ekonomik ve demografik değişkenler arasındaki ilişki sıralı logit yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda bireylerin gelir düzeyinin, sağlık durumunun, refah düzeyinin ve ihtiyaçları karşılama düzeyinin mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu ve evlilik durumunun ise negatif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 2: 2015 Yılında Türkiye’de Yaşam Memnuniyet Endeksi ve Sıralaması(TÜİK)

İller	Sıralama	Endeks	Mutluluk Düzeyi (%)	İller	Sıralama	Endeks	Mutluluk Düzeyi (%)
Sinop	1	1.0000	77.7	Ağrı	42	0.5076	60.1
Afyonkarahisar	2	0.9655	76.4	Kastamonu	43	0.5036	60.0
Bayburt	3	0.9510	75.9	Iğdır	44	0.4938	59.6
Kırıkkale	4	0.9389	75.5	Sivas	45	0.4916	59.5
Kütahya	5	0.8907	73.8	Bingöl	46	0.4908	59.5
Düzce	7	0.8629	72.8	Bitlis	48	0.4795	59.1
Uşak	8	0.8509	72.3	Van	49	0.4683	58.7
Siirt	9	0.8316	71.7	İstanbul	50	0.4602	58.4
Şırnak	10	0.8234	71.4	İzmir	51	0.4557	58.2
Balıkesir	11	0.8058	70.7	Ordu	52	0.4543	58.2
Hakkâri	12	0.8016	70.6	Kayseri	53	0.4521	58.1
Isparta	13	0.7951	70.4	Gaziantep	54	0.4515	58.1
Bolu	14	0.7895	70.2	Trabzon	55	0.4375	57.6
Sakarya	15	0.7752	69.6	Şanlıurfa	56	0.4302	57.3

Kırşehir	18	0.7068	67.2	Denizli	59	0.4137	56.7
Amasya	19	0.6738	66.0	Çorum	60	0.4086	56.6
Giresun	22	0.6581	65.5	Karabük	63	0.4036	56.4
Adıyaman	23	0.6455	65.0	Ankara	64	0.3994	56.2
Niğde	24	0.6435	64.9	Muş	65	0.3557	54.7
Erzincan	25	0.6331	64.6	Edirne	66	0.3386	54.1
Nevşehir	26	0.6320	64.5	Malatya	67	0.3346	53.9
Yalova	28	0.6096	63.7	Kırklareli	69	0.3142	53.2
Çanakkale	29	0.6068	63.6	<u>Adana</u>	<u>70</u>	<u>0.3089</u>	<u>53.0</u>
Bilecik	30	0.6045	63.6	<u>Mersin</u>	<u>71</u>	<u>0.3044</u>	<u>52.8</u>
Karaman	31	0.5897	63.0	Muğla	72	0.2920	52.4
Artvin	32	0.5813	62.7	Batman	73	0.2884	52.3
Eskişehir	33	0.5804	62.7	Elazığ	74	0.2733	51.7
Rize	34	0.5485	61.6	Mardin	75	0.2696	51.6
Samsun	37	0.5334	61.0	Antalya	78	0.2189	49.8
Kilis	38	0.5289	60.9	Diyarbakır	79	0.1875	48.7
Ardahan	39	0.5249	60.7	Osmaniye	80	0.1062	45.8
Yozgat	40	0.5247	60.7	Tunceli	81	0.0000	42.0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 1’de, 2015 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan yaşam memnuniyeti anketinin sonuçlarına yer verilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi analize dâhil edilen Adana ve Mersin illeri yaşam memnuniyeti sıralamasında altlarda yer almaktadır. Buna göre yaşam memnuniyeti sıralamasında Adana 70. sıradayken Mersin 71. sırada yer almaktadır. Yaşam memnuniyeti endeksine bakıldığında Adana ve Mersin’in yaşam memnuniyeti

endekslerinin sırasıyla 0.3089 ve 0.3044 gibi düşük değerlere sahip olduğu görülmektedir. Yine tablodan da görüldüğü gibi Adana’da mutluluk düzeyi % 53 Mersin’de ise % 52,8’dir. Adana ve Mersin’in mutluluk düzeylerinin Türkiye ortalamasının altında yer almasından dolayı çalışmada Mersin ve Adana illeri seçilmiştir.

2. YÖNTEM, VERİ VE ANALİZ BULGULARI

Çalışmada tüketim ve mutluluk arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacıyla literatürde sıkça kullanılan Oxford Mutluluk Ölçeği’nin (Oxford Happiness Scale) kısa Türkçe formu kullanılmıştır (Öztürk vd., 2017: 29). . Gül, s. (2017), Öztürk, vd.(2017), Doğan, ve Çötök (2011) ve Demir ve Murat (2017) gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda da bu ölçek tercih edilmiştir. Oxford mutluluk ölçeği 1980’lerin sonunda Oxford Üniversitesi tarafından Deneysel Psikoloji Bölümü’nün kurum içi kullanımları için kişisel mutluluğun geniş bir ölçüsü olarak tasarlanmıştır (Hills ve Argyle, 2002: 1073). Ölçek toplamda 29 sorudan oluşmaktadır. Bu ifadelerden 12 tanesi negatif değerliliğe sahiptir. Yani bu 12 soru hesaplanırken negatif değerlilik alacak şekilde hesaplanmaktadır. Oxford mutluluk ölçeğini içeren anket Mersin¹⁶ ve Adana’nın¹⁷ merkez ilçelerinde yapılmıştır. Mersin ilini temsil edebileceği düşünülen toplam 445 ve Adana ilini temsil edebileceği düşünülen toplam 403 hane halkı basit tesadüfî yöntemle belirlenmiş ve hane halkıyla birebir görüşmeler yapılarak toplamda 848 anket yapılmıştır.

Mutluluk düzeyini ölçmek üzere kullanılan Oxford Mutluluk Ölçeği yeniden düzenlenerek altılı likert ölçeği haline dönüştürülmüştür. Altılı likert ölçeğinde; 1 hiç katılmıyorum, 2 çoğunlukla katılmıyorum, 3 biraz katılıyorum, 4 katılıyorum, 5 çoğunlukla katılıyorum ve 6 tamamen katılıyorum ifade etmektedir (Gül, 2017: 29). Ancak bu çalışmada beşli likert ölçeği tercih edilmiştir. Bunun nedeni, hane halkının sorulara daha rahat ve sağlıklı yanıtlar vermesini sağlamaktadır. Üçlü ölçeğin yanıtları yeterince ayırtıramaması ve yedi ve daha fazla ölçeğin hane halkı tarafından algılanamaması, beşli likert ölçeğinin seçilmesinde etkili olmuştur.

Tablo 3’te çalışmada analize dâhil edilen değişkenler verilmektedir. Bağımlı değişken mutluluk düzeyi olarak alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise sırasıyla; cinsiyet, medeni hal, kronik

¹⁶ Dört merkez ilçe: Akdeniz, Mezitli, Yenişehir, Toroslar.

¹⁷Üç merkez ilçe: Seyhan, Yüreğir, Çukurova.

hastalık, çalışma durumu, alkol ve sigara tüketimi, hane genişliği, cep telefonu ve TV için harcanan günlük zaman, aylık toplam harcama, aylık toplam aile geliri, yaş, boy ve kilo olarak belirlenmiştir. Çalışmada bağımlı değişkenlerin; ortalama tüketim (harcama/gelir), kişi başı tüketim (harcama/hane), spor, cep telefonu + TV, medeni durum ve eğitim gibi faktörlerin nasıl etkilediğini analiz etmek amacıyla sıralı logit ve sıralı probit modelleri kullanılmıştır. Sıralı logit ve sıralı probit model yöntemlerinin seçilmesinin başlıca nedeni bağımlı değişkenin sıralı (ordinal) bir yapıda olmasıdır. Dolayısıyla sıralı logit ve probit modellerinin kullanılmasının daha uygun olduğu söylenebilir¹⁸ (Dumludağ, 2011: 122 ve Ball ve Chernova, 2008: 510). Ayrıca beşli likert ölçeği ile yapılan anketler sonucu Chronbach's Alpha güvenirlik testi katsayısının 0,87 çıkması beşli likert ölçeği seçiminin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Analize Dahil Edilen Değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Mutluluk (1-5)	Cinsiyet (E:1, K:0)
	Medeni Hal (E:1, B:0)
	Kronik Hastalık (V:1, Y:0)
	Ailede Kronik Hastalık (V:1, Y:0)
	Meslek (V:1, Y:0)
	Alkol Tüketimi (E:1, H:0)
	Sigara Tüketimi (E:1, H:0)
	Hane Genişliği
	Günlük Cep Telefonu Kullanım Süresi
	Günlük TV izleme Süresi
	Aylık Ortalama Toplam Harcama (Barınma, Gıda, Eğitim, Ulaşım, İletişim, Bilişim vb.)

¹⁸ Ayrıca bkz. Gül (2007), DeLeire ve Kalil (2010) ve Caporale vd. (2009).

	Aylık Toplam Aile Geliri (Maaş, Kira vb.)
	Yaş
	Boy
	Kilo

Tablo 4’te ise analizde kullanılan değişkenlerin ortalama değerleri verilmiştir. Eğitim değişkeni için; 1 ilkökul, 2 ortaokul, 3 lise ve 4 üniversite olarak belirlenmiştir. Bu ölçüğe göre düşük gelir düzeyinde ortalama eğitim düzeyi 2.59 olarak görülmektedir. Yani çoğunlukla ortaokul ve lise düzeyine sahip olduğu gözlemlenmektedir. Orta gelir düzeyi için ortalama eğitim düzeyi 2.8 olup, benzer bir şekilde ortaokul ve lise düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Yüksek gelir düzeyinin ortalaması ise 3.15 olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin çoğunlukla lise ve üniversite mezunu olduğu sonucuna varılmaktadır. Düşük gelir düzeyi grubunda kişi başı gelir düzeyi 567.66 iken orta gelir ve yüksek gelir düzeyi gruplarında sırasıyla 1080.59 ve 2481.46 olarak görülmektedir. Aynı şekilde düşük gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi grupları arasındaki ortalama harcama farkının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Yaş ortalaması her gelir seviyesinde birbirine yakındır. Ortalama hane genişliği ise gelir seviyesi artıka düşmektedir.

Tablo 4: Anketlerden Elde Edilen Verilerin Ortalamaları

	Eğitim	Yaş	Hane	Cep	Tv	Harcama	Gelir	Kbgelir	Sapor	Y
Düşük Gelir Düzeyi	2.59	37.4	4.44	4.31	2.75	2340.88	2468.96	567.66	2.32	3.44
Orta Gelir Düzeyi	2.8	39.36	3.6	4.43	2.54	3441.7	3862.98	1080.59	2.22	3.54
Yüksek Gelir Düzeyi	3.15	37.21	2.99	4.35	2.14	5629.07	7139.82	2481.46	2.65	3.65

Anketlerden elde edilen veriler kullanılarak yapılan sıralı logit ve probit tahmininin analiz sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir. Model 1, Model 2 ve Model 3 sırasıyla Adana, Mersin ve Çukurova Bölgesi için yapılan tahmini sonuçları temsil etmektedir. Model 4, Model 5 ve Model 6 ise sırasıyla düşük gelir grubu, orta gelir grubu ve yüksek gelir grupları için tahmin edilen sonuçları yansıtmaktadır. Model 1 sıralı logit yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bunun dışında kalan diğer beş model sıralı probit yöntemiyle tahmin edilmiştir

Tablo 5: Sıralı Probit ve Logit Model Tahmin Sonuçları

	X ₁ (Harcama/Gelir)	X ₂ (Harcama/Hane)	X ₃ (Spor)	X ₄ (Cep + TV)	X ₅ (Medeni Durum)	X ₆ (Eğitim)
Model 1	-1.88 (0.0334)*	----	----	----	----	----
Model 2	-1.80 (0.0001)*	-8.45 (0.1511)*	----	----	----	----
Model 3	-1.34 (0.0001)*	2.79 (0.5549)*	----	----	----	----
Model 4	0.14 (0.8883)*	0.000512 (0.2715)*	0.23 (0.0000) *	-0.033 (0.0694) *	----	----
Model 5	-1.42 (0.0379)*	----	0.18 (0.0002) *	-0.04 (0.0297) *	----	----
Model 6	-1.27 (0.0145)*	-5.46 (0.9398)*	0.22 (0.0000) *	-0.01 (0.5465) *	0.31 (0.0234) *	-0.12 (0.0834) *

*Prob.(Olasılık Değerleri 0.05 düzeyine göre)

Tablo 5’te bulunan analiz bulgularına göre; ortalama tüketim Model 4’te %5 seviyesinde anlamsız çıkmakta ve diğer modellerde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar çıkmaktadır. Buna göre Model 4 hariç diğer modellerde ortalama tüketim değişkeni istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır ve negatif değerlidir. Ortalama tüketim arttıkça logit değeri azalır. Yani ortalama tüketim arttıkça bireylerin mutlu olma ihtimalleri azalır.

Kişi başı tüketim Model 2, Model 3, Model 4 ve Model 6’da analize dâhil edilmiştir. Ancak bu modeller için yapılan tahminlerin sonuçlarına bakıldığında her dört modelde de kişi başı tüketim değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla kişi başı gelir ile mutluluk arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Spor yapma değişkeni düşük gelir düzeyi, orta gelir düzeyi ve yüksek gelir düzeyi modellerinde analize dâhil edilmiştir. Her üç modelde spor değişkenine ait katsayının istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla her üç gelir grubunda spora ayrılan zaman arttıkça bireylerin mutlu olma ihtimalleri artmaktadır.

Medeni durum ve eğitim düzeyi yalnızca Model 6’da analize dâhil edilmiştir. Bu modelin tahmin sonuçlarına göre medeni durum (bireyin evli olması) ve eğitim değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuçlara göre bireyin evli olması ve mutluluk düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmekte iken eğitim düzeyi ile mutluluk düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Buna göre evlilik bireyin mutluluğunu artırırken eğitim seviyesi arttıkça bireyin mutluluk düzeyi azalmaktadır.

SONUÇ

Mutluluk ekonomisi ile ilgili yapılan amprik çalışmalar analiz edildiğinde tüketimin mutluluk üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yarattığı görülebilmektedir. Bu çalışmada da mutluluk ve tüketim arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek amacıyla yapılan anketlerden elde edilen veriler sıralı probit ve logit modelleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre düşük gelir grubu hariç, ortalama tüketimin bireylerin mutlu olma ihtimallerini azalttığı tahmin edilmiştir. Bu anlamda analizde elde edilen sonuçlar Becchatti ve Rosetti (2009) tarafından yapılan analiz sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Düşük gelir grubunda (Model 4) ortalama tüketim ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Tahmin edilen modellerde kişi başı tüketim ve mutluluk arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Yine aynı

şekilde bu değişken için elde edilen sonuçlar DeLeire ve Kalil (2010) ve Çirkin ve Göksel (2009) tarafından yapılan çalışmalarda tahmin edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

İktisadi değişkenlerin yanı sıra analize dâhil edilen sosyo-kültürel değişkenlere bakıldığında ise bu değişkenlerinde her gelir seviyesinde farklı etkiler yaratıldığını söylemek yanlış olmaz. Buna göre spor değişkeni düşük, orta ve yüksek gelir grubunda mutluluk mutluluğu artırmaktadır. Cep telefonu ve TV'ye ayrılan zaman ise sadece orta gelir grubunda etkili bir şekilde mutluluğu azaltırken orta ve yüksek gelir grubu üzerinde bir etkisi yoktur. Bireyin veli olması yüksek gelir grubunda mutluluğu artırırken eğitim düzeyinin bu gelir grubu üzerinde bir etkisi yoktur. Dolayısıyla tahmin sonuçlarına göre iktisadi değişkenlerden çok sosyal ve kültürel aktivitelerin bireylerin mutluluğu üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bireylere daha yüksek refaha sahip bir ortam sağlanabilmesi için iktisadi gelişmelerle birlikte bireylerin sosyal ve kültürel aktivitelere katılımı için olanaklar artırılmalı ve bu faktörlerin finanse edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ball, R. & Chernova, K. (2008). Absolute Income, Relative Income, and Happiness. *Social Indicators Research*, 88(3). 497-529.

Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Sarmal Yayınevi: İstanbul.

Bayhan, V. (2011). Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: ‘‘Tüketiyorum Öyleyse Varım’’. *Sosyoloji Konferansları*, (43), 221-243.

Becchetti, L. & Rossetti, F. (2009). When money does not buy happiness: The case of ‘‘frustrated achievers’’. *The Journal of Socio-Economics*, 38.159–167.

Blanchflower, D. G. & Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88. 1359–1386.

Bocutoğlu, E. (2014). Ana Akım Konjonktür Teorileri ve 2007 Küresel Finansal Krizi. *International Review of Economics and Management*, 2(2), 1-39.

Burns, J. H. (2005). Happiness and utility: Jeremy Bentham's equation. *Utilitas*, 17(1), 46-61.

Busch, M. (2008). Adam Smith and Consumerism’s Role in Happiness: Modern Society Re-examined. *Major Themes in Economics*, 10(6). 65-77.

Caporale, G. M., vd. (2009). Income and happiness across Europe: Do reference values matter? *Journal of Economic Psychology*, 30. 42–51.

Çirkin, Z. & Göksel, T. (2016). Mutluluk ve Gelir. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2). 375-400.

DeLeire, T., & Kalil, A. (2010). Does consumption buy happiness? Evidence from the United States. *International Review of Economics*, 57(2), 163-176.

Demir, R. ve Murat, M. (2017). Öğretmen Adaylarının Mutluluk, İyimserlik, Yaşam Anlamı ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(7). 349-378.

Diener, E. vd. (1993). The Relationship between Income and Subjective Well-Being: Relative or Absolute? *Social Indicators Research* 28(3).195-223.

Doğan, T. & Çötök, N.A.(2011). Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36).165-172.

Duesenberry, J.S. (1967). *Income, Saving, and The Theory Of Consumer Behavior*. A Galaxy Book New York Oxford University Press: New York.

Dumludağ, Ö. G. (2011). Mutluluk Ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Easterlin, V. (2011). Life Cycle Happiness and Its Sources Intersections of Psychology, Economics and Demography. *Journal of Economic Psychology*, 27, 463-482.

Eser, R. & Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1). 287-321.

Güven, C. (2012). Reversing the question: Does happiness affect consumption and savings behavior?. *Journal of Economic Psychology*, 33(4), 701-717.

Gül, S. (2017). Mutluluk Ekonomisi ve Göç Üzerine Bir İnceleme (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hatipoğlu, Y. Z. (2012). Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji İle Krizi Anlamak. (2017 tarihinde teacongress.org/papers2012/HATIPOGLU.pdf adresinden alındı)

Headey, B., Muffels, R., & Wooden, M. (2004). Money doesn't buy happiness.... Or does it? A reconsideration based on the combined effects of wealth, income and consumption. Tartışma Metni, IZA DP No: 1218.

Headey, B., vd. (2008). Money Does not Buy Happiness: Or Does It? A Reassessment Based on the Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. *Soc Indic Res*, 87. 65–82.

Hills, P., & Argyle, M. (2002). The Oxford Happiness Questionnaire: a compact scale for the measurement of psychological well-being. *Personality and individual differences*, 33(7), 1073-1082.

Jevons, W. S. (1965). *The Theory Of Political Economy*.

Köksal, O. & Şahin, F. (2015). Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi. *Sosyoekonomi*, 23(26). 45-59.

Kükre, Ö. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Hedonik Tüketimin Cinsiyete Göre Farklılaşması. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmalar Dergisi*, 1. 78 – 87.

Öztürk, L. vd. (2017). Lisans Öğrencilerinin Mutluluk ve Dindarlık İlişkisi: Kırıkkale Üniversitesi Örneği. *Akademik Yaklaşım Dergisi*, 8(1). 23-39.

Rojas, M. (2007). Heterogeneity in the relationship between income and happiness: A conceptual-referent-theory explanation. *Journal of Economic Psychology*, 28. 1–14.

Savaş, P.D. (2000). İktisadın Tarihi. Siyasal Kitabevi: Ankara

Servet, O. (2017). Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (35). 16-42.

Şeker, M. (2010). Mutluluk Ekonomisi. *İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları*, 39. 115-134.

Şeker, M. (2011). Mutluluk Ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları*, 39, 115-140.

Tsui, H. (2014). What affects happiness: Absolute income, relative income or expected income? *Journal of Policy Modeling*, 36. 994–1007.

Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015a). İktisat ve Mutluluk. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58. 46-51.

Veenhoven, R. & Dumludağ, D. (2015b). İktisat ve mutluluk: Bugün daha mutlu muyuz? (Dumludağ vd.). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar* içinde (ss. 201-230). İmge Kitabevi: Ankara.

Veenhoven, R. (2003). Hedonism and Happiness. *Journal of Happiness Studies*, 4(44), 437-457.

Weisskopf, W. A. (1971). *Yabancılaşma ve İktisat*. Anahtar Yayınevi: İstanbul.

Wu, X. & Li, J. (2017). Income inequality, economic growth, and subjective well-being: Evidence from China. *Research in Social Stratification and Mobility*, 52. 49–58.

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

Samsun ve Orta Karadeniz Bölgesinde Göçün

Sosyolojik Tahlili

Prof. Dr. D. Ali ARSLAN¹⁹

ÖZET:

Samsun Karadeniz Bölgemizin Orta Karadeniz bölümünde, Yeşilirmak ve Kızılırmak deltaları arasında yer alır. Samsun (Arslan 2006-a; 2006-b; 2006-c) ili, coğrafi açıdan olduğu kadar, tarihsel ve sosyal-ekonomik yönden de Karadeniz Bölgesi'nin en önemli yerleşim alanlarından biridir. Samsun aynı zamanda, Milli Mücadele'nin de sembolik şehirlerinden biri olma ayrıcalığına haizdir.

Araştırmada, Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün, sosyolojik açıdan tahlil edilmesi hedeflendi. Bilindiği üzere Karadeniz Bölgemizin Orta Karadeniz bölümü Samsun, Amasya, Ordu, Tokat, Çorum illerini kapsar. Çalışmada önce Orta Karadeniz bölümünde dünden bugüne yaşanagelen göç sorunu genel boyutları ile araştırılacak. Bu bağlamda özellikle de Samsun ilimiz temel alınarak göç olgusu, sosyolojik boyutları ile incelenecek.

Ağırlıklı olarak tasviri-betimleyici sosyolojik araştırma türünde tasarlanan çalışmada, zaman zaman sosyolojik tahlillere de yer verilecek. Bu yönüyle araştırmanın tasviri (betimleyici) olduğu kadar tahlili (analitik) araştırma özelliğine de sahip olduğu düşünülebilir. Çalışmada ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu verileri ve veri setlerinden faydalanılacak. Bunlara ilaveten, öteki araştırmacılar ile kamu ve özel sektör kurum-kuruluşlarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalardan da azami ölçüde istifade edilecek.

Anahtar Sözcükler:

Göç, Karadeniz Bölgesi, Orta Karadeniz Bölümü, Samsun, Toplumsal Yapı.

¹⁹ Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi. E-Posta: cimderaslan@hotmail.com

Sociological Analysis of the Migration at The Central Black Sea Region and Samsun

ABSTRACT

Samsun takes place on the Central Black Sea region of the Black Sea region. It is located between Yeşilırmak and Kızılırmak deltas. Samsun province is one of the most important residential areas of the region as well as geographically, historically and socio-economically. At the same time, Samsun is also having the privilege of being one of the symbolic city of the Turkish National Movement.

It was aimed to analyse the sociological aspects of migration in the Central Black Sea and Samsun within this research. As it is known that, our Central Black Sea Region of the Black Sea region covers Samsun, Amasya, Ordu, Tokat and Çorum. First of all, the immigration issue of the Central Black Sea section which occurred from past to be investigated with overall dimensions within this study. And then, especially the phenomenon of immigration on the basis of Samsun province will be examined by sociological dimensions.

The research was designed as a descriptive sociological study. Nevertheless, it will be included some sociological analysis from time to time. Documentary and historical research techniques were used to realize the study. The records, documents and data sets of the related institutions and organizations, especially the archives of the Turkish Statistical Institute. The secondary data analysis techniques were applied.

Key Words:

Migration, the Black Sea Region, Central Black Sea Region, Samsun, Social Structure.

GİRİŞ VE YÖNTEM ²⁰

Karadeniz Bölgesinin orta kısmını kapsayan alan, Orta Karadeniz Bölümü olarak tanımlanır. Bu alanın sınırları dâhilinde Samsun, Amasya, Çorum, Tokat ve Ordu illeri yer alır. Tahmin edilebileceği üzere Orta Karadeniz Bölümü, Doğu Karadeniz Bölümü ile Batı Karadeniz Bölümü arasında uzanır. Orta Karadeniz Bölümünde Bafra Ovası, Çarşamba Ovası, Canik Dağları, Yeşilirmak, Altinkaya Barajı, Hasan Barajı ve Suat Uğurlu Barajı yer alır.

Kaynak: Coğrafyaharita (2016). <http://cografyaharita.com/haritalarim/4mkaradeniz-bolgesinin-illeri-haritasi.png>

Samsun ilimiz de Karadeniz Bölgemizin Orta Karadeniz bölümünde, Yeşilirmak ve Kızılırmak deltaları arasında yer alır. Samsun ili, coğrafi açıdan olduğu kadar, tarihsel ve sosyal-ekonomik yönden de Karadeniz Bölgesi'nin en önemli yerleşim alanlarından biridir. Samsun aynı zamanda, Milli Mücadele'nin de sembolik şehirlerinden biri olma ayrıcalığına haizdir. Malum olduğu üzere, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Samsun Valiliği, 2016), Milli Mücadele ateşinin kıvılcımlarını, 19 Mayıs 1919'da, Samsun'dan tutuşturmuştur.

Bu realiteden yola çıkarak bu araştırmada, Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik (Arslan, 2013; Newman, 2012) açıdan tahlil edilmesi hedeflendi. Çalışmada Karadeniz Bölgemizin hem Orta Karadeniz bölümünde dünden bugüne yaşanagelen göç sorunu genel boyutları ile araştırıldı. Bu bağlamda özellikle de Samsun ilimiz temel alınarak Orta Karadeniz'de göç olgusu, sosyolojik boyutları ile incelendi.

²⁰ Bu makale, 17-19 Şubat 2017 tarihleri arasında, gerçekleştirilen "Geçmişten Günümüze Göç" konulu VII. Uluslararası Canik Sempozyumu'nda sunulan, "Samsun Ve Orta Karadeniz Bölgesinde Göçün Sosyolojik tahlili" konulu bildiri esas alınarak hazırlanmıştır.

Ağırlıklı olarak tasviri-betimleyici sosyolojik araştırma türünde tasarlanan çalışmada, zaman zaman sosyolojik tahliller de yapıldı. Bu yönüyle araştırmanın tasviri (betimleyici) olduğu kadar tahlili (analitik) araştırma özelliğine de sahip olduğu düşünülebilir. Çalışmada metodolojik açıdan arşiv taraması ve ikincil veri analizi tekniği kullanıldı (Arslan, 2012; Neuman, 2006-a; Neuman, 2006-b). Analizler gerçekleştirilirken öncelikle Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2016) verileri ve veri setlerinden faydalanıldı. Bunlara ilaveten, öteki araştırmacılar ile kamu ve özel sektör kurum-kuruluşlarının bu konuda yapmış olduğu çalışmalardan da azami ölçüde istifade edildi.

1. DEMOGRAFİK VE SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK GÖÇ

Demografik araştırmaların, çağdaş toplumlar açısından taşıdığı anlam ve önem her geçen gün daha bir belirgin hale gelmektedir. Bu gelişmelere koşut olarak demografik çalışmaların, özellikle sosyal bilimler içindeki yeri ve önemi de artmaktadır. Demografik konular, sosyal bilimlerin hemen her alanında araştırmalar yapan bilim insanlarının ilgilendiği konular arasındadır. Özellikle de sosyologlar, sosyal antropologlar, beşeri coğrafyacılar, iktisatçılar ve öteki araştırmacılar demografik konulara ayrı bir önem atfederler.

Özellikle son yıllarda kaydettiği sosyal-ekonomik gelişmeler neticesinde, günümüzde hızla bölgesel bir güç konumuna dönüşen Türkiye açısından da demografik konular başlı başına bir öneme haizdir. Günümüz Türk toplumunda bireylerin ortalama yaşam süresi artmakta, buna karşılık doğurganlık ve ölüm oranlarında ise gözle görülür bir düşüş yaşamaktadır. Bu da giderek nüfusta yaşlanma alametlerini ortaya çıkarmaktadır. Daha net bir ifadeyle Türkiye nüfusu, gün geçtikçe yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarının olduğu genç bir nüfus olmaktan çıkıp; düşük doğurganlık ve ölümlülük hızlarının olduğu yaşlanan bir nüfus yapısına doğru dönüşmektedir. Bu gelişmeler Türkiye nüfusunun, Demografik Dönüşüm Kuramı'nda belirtilen üçüncü (son) aşamaya doğru geçiş yaparak dönüşüme uğradığını göstermektedir (Koç, 2016).

Demografik tahliller yapılan sosyolojik araştırmalarda, üzerinde en çok durulan konuların başında da göç konusu gelir. Göç, milletlerin ve devletlerin tarihi, ülkenin toplumsal yapısı üzerinde belirleyici etkiye sahip, son derece önemli bir tarihi ve toplumsal olgudur. Daha

öz bir ifadeyle göç konusu, en temel beşeri dinamiklerdendir. Sosyolojik anlamda göç olgusu, çok öz olarak, bireylerin sosyal, kültürel, ekonomik, fiziksel, çevresel ve siyasal sebeplerden dolayı mekânsal devinimi olarak da tanımlanabilir. Göç kavramı Türkçe Sözlük'te de, "Ekonomik, toplumsal veya siyasal sebeplerle bireylerin veya toplulukların, bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, muhaceret" olarak tanımlanır (Türk Dil Kurumu, 1988: 556). Göç olayı, insanın/insanların zihninde meydana gelen mekân değişikliği arzu ya da ihtiyacı ile başlar. Bu içsel dürtünün eyleme konulmasıyla, yer değiştirme konma, konaklama, yerleşme, uyum ve bütünleşme aşamalarından oluşan göç süreci başlar (Çakır, 2011: 131).

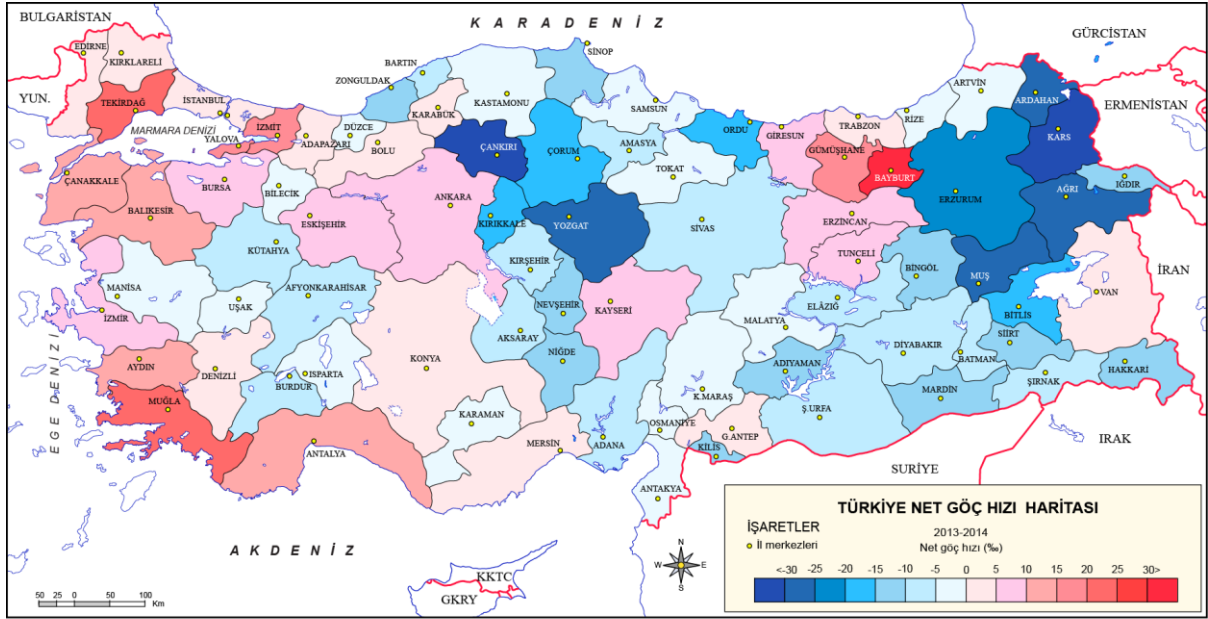
Göç insanların doğal, ekonomik, toplumsal veya öteki sebeplerin yol açtığı yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmek amacıyla, hali hazırda yaşamını sürdürmekte olduğu toplumsal, kültürel ve coğrafi çevreyi değiştirmesi; yeni bir çevreye katılması hadisesidir. Bu boyutunu dikkate alan bazı araştırmacılar göçü, insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesi olayı olarak tanımlar (Emgili, 2006: 189). Göçü toplumdaki öteki mekânsal devinimlerden farklı kılan başlıca unsur, göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi ve yeni yerleşim yerinde, yeni sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmasıdır (Ağanoğlu, 2001: 25).

Uzun soluklu sosyolojik araştırmaların neticesinde göç ile ilgili birçok sosyolojik kuram ortaya konmuştur. Bunlar arasında özellikle Marksist Teori, Ağ (network) Teorisi, Modernleşme Okulu'nun Denge Kuramı, Ravenstein'in Göç Kanunları, Kesişen Fırsatlar Teorisi, İtme –Çekme Teorisi, Bağımlılık Okulu'nun Merkez-Çevre Kuramı, Parekh'in Göç Teorisi Sınıflaması vb. sayılabilir. Sosyal antropolojik açıdan önem arz eden ve göç ile dolaylı da olsa ilişkili olduğu için zikredilmesi gereken kuramlar arasında da kültürlenme, kültürel değişme, asimilasyon ve çok kültürcülük gibi kuramlar yer alır (Çakır, 2011: 135).

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan göç olgusu sosyolojik, antropolojik ve psikolojik boyutları olan çok boyutlu bir konudur (Çakır, 2011). Tarihin derinliklerinden günümüze insanlar, sürekli bir mekânsal devinim halindedirler. Bir başka tabirle insanlar çeşitli sebepler nedeniyle, doğduğu yerlerden ayrılarak başka diyarlara göç etmeye devam etmektedirler.

Bu göçler bazen gönül rızası ile kimi zaman da zorlama ve zorunluluklardan dolayı ortaya çıkmaktadır.

Harita: Türkiye geneli illerin net göç hızı (2014)

Kaynak: Cografyaharita (2016). <http://cografyaharita.com/haritalarim/4aturkiye-2014-net-goc-hizi-haritasi.png>

İsteğe bağlı ya da zorunlu olarak zaman ve mekânda yer değiştirmek olarak da ifade edilebilen göç, en genel haliyle iç göç ve dış göç şeklinde iki kategoriye ayrılabilir. Göç olayı, ülkenin kendi sınırları içinde nüfus hareketi şeklinde gerçekleşiyorsa buna iç göç denir. Demografik yer değiştirmeler ülkeler arasında gerçekleşiyorsa buna da dış göç denir. İster iç göç olsun, isterse de dış göç olsun göç olgusunu, en derinden yaşayan toplumların başında Türk toplumu gelir. Göçün her türlüünü, tarihin derinliklerinden günümüze, bütün boyutlarıyla ülkemizde gözlemlemek mümkündür. Toplumumuz, binlerce yıllık tarihsel geçmişinde, göçün sağladığı nimetleri yol aç verdiği nimetleri de yaşattığı acı ve külfetleri de yakından yaşamış ve tatmıştır (Arslan ve Özer, 2015). Son yıllarda, özellikle bölgemizde yaşanan olayların da etkisiyle Türkiye'nin, "göç alan ülke" konumuna dönüşmeye başladığı yadsınamaz bir gerçektir (Çağlayandereli ve Arslan, 2016).

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ORTA KARADENİZ İLLERİNİN NÜFUS DURUMU

Sosyologlar toplumu, “insanların öteki insanlarla ve doğayla olan ilişkilerinden doğan, kendine özgü bir örgütleniş düzeni, bir sosyal yapısı, bir kültürel sistemi, sınırları belirli bir coğrafi mekânda göreceli de olsa bir sürekliliği olan insan birlikteliklerinin sistemli bütünlüğü” olarak tanımlarlar (Arslan, 2016). Görüldüğü üzere toplum olarak tasvir edilen soyut gerçeklik demografik, beşeri, sosyal, kültürel, tarihi ve de coğrafi faktörler tarafından belirlenen çok boyutlu bir varlıktır.

Toplumun yapısını teşkil eden en temel unsurlardan birisi nüfustur (Arslan, 2016; Arslan, 2015). Demografik yapı ya da nüfus, toplumun teşkilinde belirleyici rol oynar. Nüfus olgusunun toplumlar açısından arz ettiği önem, her geçen gün daha da artmaktadır. Toplumun nüfusunun nicel ve nitel boyutlarını doğru ve eksiksiz bilmek, akademik açıdan olduğu kadar, yerel - merkezi idare açısından çok büyük önem taşır.

Ülkemiz, sınırlarında barındırdığı 78.741.053 kişilik nüfusu (TÜİK, 2016) ile yalnızca kendi coğrafyasında değil, dünya genelinde en büyük ve en önemli ülkeler arasında yer alır. Daha net bir ifadeyle Türkiye, 2016 yılı itibariyle, dünyanın en büyük nüfusa sahip ilk 20 ülkesinden biridir. Dünya nüfusunun da yaklaşık yüzde 1,06'sına ev sahipliği yapar (Wikipedia, 2016). Tablo 1'de de görüldüğü gibi, Dünya Bankası'nın verilerine göre ise Ülkemiz, dünya ülkelerinin nüfus büyüklüğü sıralamasında 18. sırada yer alır (Worldbank, 2016).

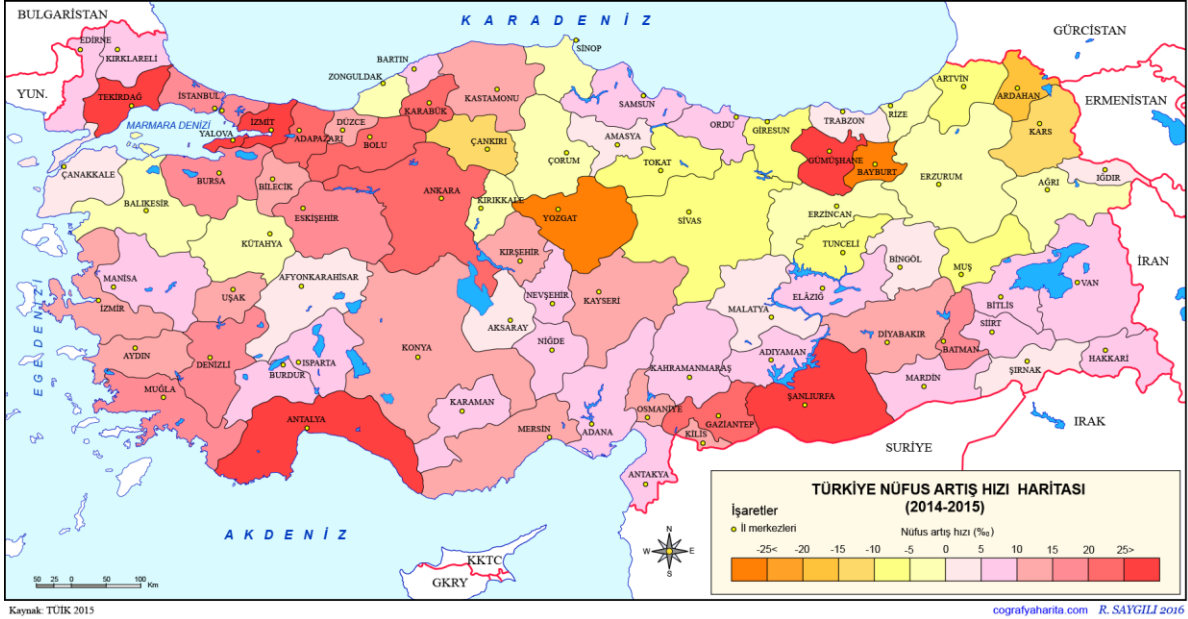
Tablo 1: Dünya ülkelerin nüfus sıralaması (World Bank, 2016)

Population 2015		
<i>Ranking</i>	<i>Economy</i>	<i>(thousands)</i>
1	China	1,371,220
2	India	1,311,051
3	United States	321,419
4	Indonesia	257,564
5	Brazil	207,848
6	Pakistan	188,925
7	Nigeria	182,202
8	Bangladesh	160,996
9	Russian Federation	144,097
10	Mexico	127,017
11	Japan	126,958
12	Philippines	100,699
13	Ethiopia	99,391
14	Vietnam	91,704
15	Egypt, Arab Rep.	91,508
16	Germany	81,413
17	Iran, Islamic Rep.	79,109
18	Turkey	78,666
19	Congo, Dem. Rep.	77,267
20	Thailand	67,959
21	France	66,808
22	United Kingdom	65,138
23	Italy	60,802
24	South Africa	54,957
25	Myanmar	53,897
26	Tanzania	53,470
27	Korea, Rep.	50,617
28	Colombia	48,229
29	Spain	46,418
30	Kenya	46,050
31	Ukraine	45,198
32	Argentina	43,417
33	Sudan	40,235
34	Algeria	39,667

Kaynak: Worldbank, (2016), <http://databank.worldbank.org/data/download/POP.pdf>

Bütün bölgelerimizin olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'nin de ülkemizin sosyo-demografik yapısı içinde müstesna bir yeri vardır. Araştırmaya konu edilen Orta Karadeniz bölümü ise Samsun, Amasya, Ordu, Tokat, Çorum illerini kapsayan coğrafyanın ortak adıdır. Haritada da görüldüğü gibi, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü içinde yer alan illerin son yıllardaki nüfus artış hızı son derece düşük oranlarda seyretmektedir.

Harita: Türkiye geneli nüfus artış hızı (2015)

Kaynak: Cogrfyaharita (2016). http://cogrfyaharita.com/haritalarim/4aturkiye2015_nufus_artis_hizi_haritasi.png

Harita: Karadeniz Bölgesi bölümler haritası 2015

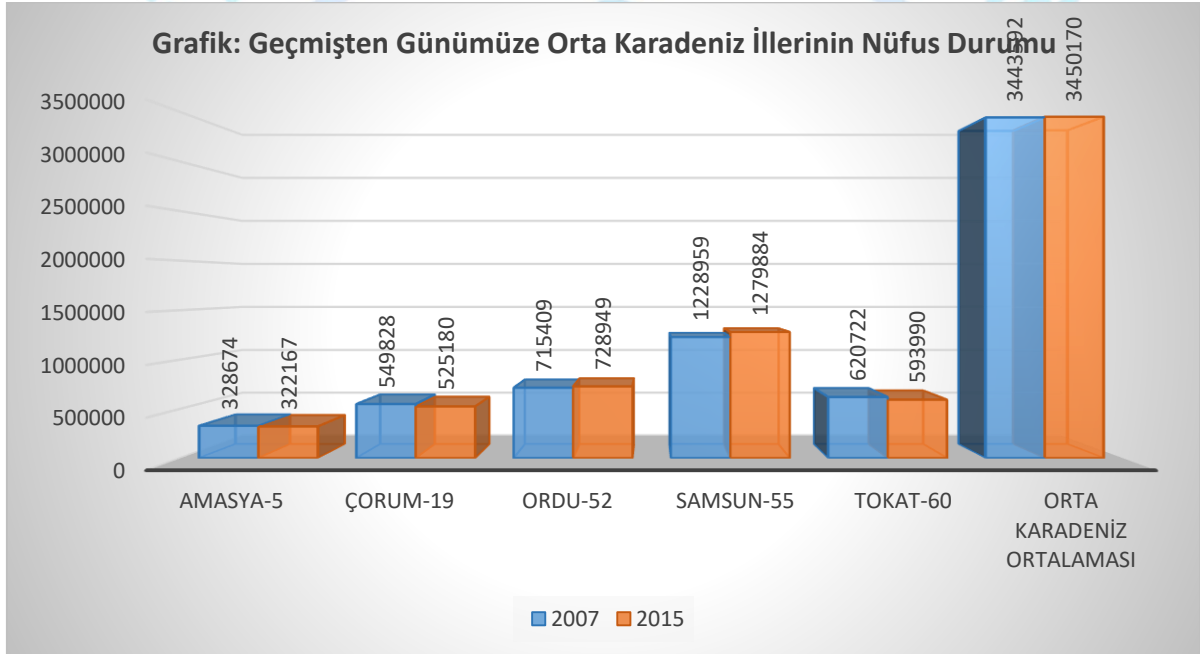

Kaynak: Cogrfyaharita (2016). <http://cogrfyaharita.com/haritalarim/4mkaradeniz-bolgesinin-bolumleri-haritasi.png>

Bu durumun altında yatan en önemli sebep, Karadeniz Bölgesi'nden öteki göreceli olarak gelişmiş bölgelerde yer alan illere doğru yaşanan göç olaylarıdır. Orta Karadeniz bölümünde yer alan illerimiz arasında, özellikle Tokat ve Çorum illerinde nüfus artışının son derece düşük ve hatta eksi seviyelerde gerçekleşmesi oldukça dikkat çeker.

Tablo 2: Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz İllerinin Nüfus Durumu

	2007	2015
Amasya-5	328674	322167
Çorum-19	549828	525180
Ordu-52	715409	728949
Samsun-55	1228959	1279884
Tokat-60	620722	593990
Orta Karadeniz Ortalaması	3443592	3450170

Grafik 1: Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz İllerinin Nüfus Durumu

Orta Karadeniz illerinin nüfus yapısında yaşanan değişimi daha iyi anlayabilmek için geçmişten bugüne illerin nüfus miktarında yaşanan değişimin dikkatli bir şekilde tahlil edilmesi gerekir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ndeki veri setleri analiz edildiğinde, bu değişime dair son derece önemli ipuçları ortaya çıkar. Sadece 8 yıllık veriler incelendiğinde bile bu hususta çok önemli bulgulara ulaşılır. Tablo 2 ve Grafik 1'de de görüldüğü gibi, incelenen 8 yıllık süreçte, Ordu ve Samsun illeri dışındaki üç ilin nüfusunun bir azalma gözlemlenir. Daha net bir ifadeyle Amasya, Çorum ve Tokat illeri nüfusu bu süreçte önemli oranda azalmıştır. Hatta Tokat ve Çorum illeri nüfusundaki azalma daha dikkat çekici

seviyelerdedir. Bulgular dikkatli bir şekilde incelendiğinde nüfusunda kısmi de olsa bir artış yaşanan illerin sahile kıyısı olan iller olması ve büyükşehir statüsünde olması dikkat çeker.

3. SAMSUN VE GÖÇ OLGUSU

Türk milletinin göç macerası, binlerce yıl öncesi Orta Asya'nın steplerinden başlamış, Anadolu'ya ve Balkanlara, hatta Avrupa'nın en ücra köşelerine ve dünyanın dört bir yanına kadar ulaşmıştır (Arslan ve Özer, 2015). Herkesçe malum olduğu üzere iç göç olgusu ülkemizde halen, toplumsal hayatımızın yadsınamaz bir parçası olarak, yaygın bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Araştırmacılar arasında iç göçlerin yönünün genellikle kırdan kente ya da göreceli olarak az gelişmiş yerleşim birimlerinden, daha gelişmiş yerleşim alanlarına doğru gerçekleştiği görüşü ağır basar. Günümüzde, özellikle sanayi ve hizmetler sektörünün sosyal-ekonomik hayatta belirleyici konumda olduğu yerleşim alanları, aynı zamanda göç çekim merkezleri olarak da ön plana çıkar. Öte yandan, toplumsal ve ekonomik hayatta tarımsal üretimin belirleyici olduğu mekânlar ise göç açısından itim merkezleri görünümü arz eder.

Çağdaş toplumlarda, temel toplumsal ve ekonomik imkânlar ile şehir yaşamının sunduğu avantajlı hizmetler bireyler açısından son derece büyük önem arz eder. Özellikle istihdam, sağlık, eğitim, güvenlik, adalet gibi toplumsal hizmetlerle ulaşım, su, kanalizasyon ve iletişim gibi temel alt yapı hizmetleri, günümüz toplumlarında bireyler açısından vazgeçilmez öneme haizdir. Böylesi hizmetlerin niceliği ve niteliğinin bireyler açısından taşıdığı önem ile göç olgusu arasında korelatif bir ilişki ortaya çıkar (Karakaş ve Akgiş, 2015)

Dış göçün ise içinde bulunduğumuz coğrafya ve ülkemiz açısından her geçen gün önemi daha da artmaktadır. Özellikle küresel güçlerin, Ortadoğu ve İslam coğrafyasını yeniden dizayn etme emellerinin bir sonucu olarak yaşanmakta olan kaos, karmaşa ve iç savaşlar sebebiyle, günümüzde, Türkiye önemli bir dış göç alım merkezine dönüşmüştür. Son yıllarda Irak'tan ülkemize doğru yaşanan göçe ilaveten, güney komşumuz Suriye'de yaşanmakta olan insanlık dramının sonucu olarak milyonlarca insan ülkemize göç etmiştir. Öyle ki birkaç yıldır Suriye'den ülkemize göç eden insanların sayısı üç milyonu bulmuştur.

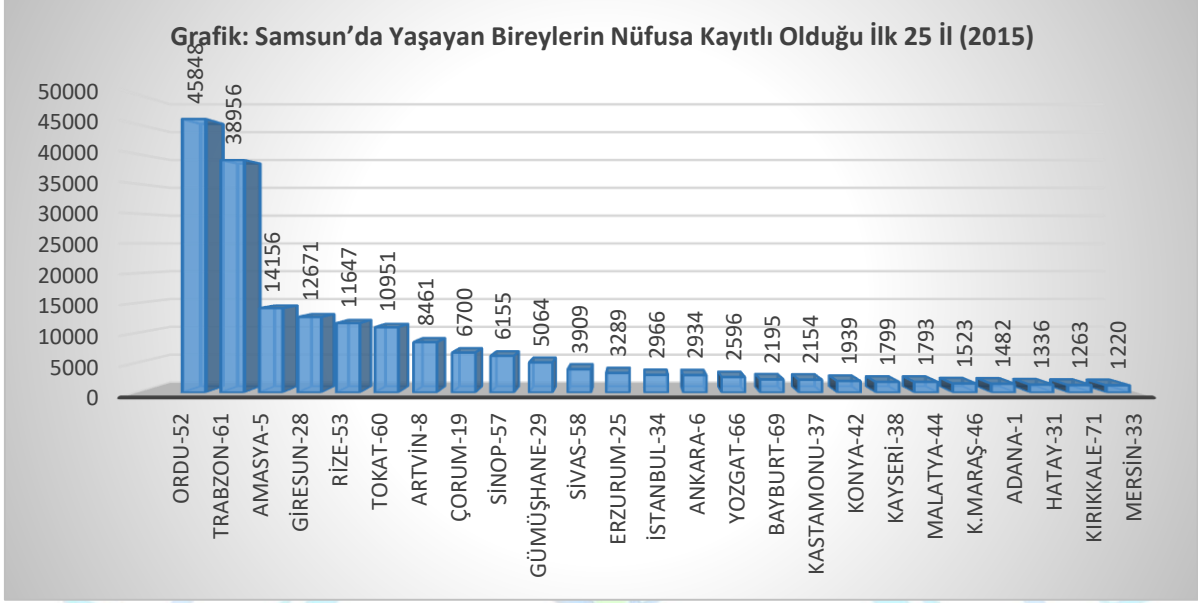
Tablo 3: Samsun'un aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı (2014-2015 dönemi)

İl	Yıl	Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Samsun	2015	1.279.884	41.718	44.627	-2909	-2,27
	2008	1.233.677	35.404	40.633	-5229	-4,23

Bu saptamalar temel alınarak Samsun'un demografik yapısı incelendiğinde son derece önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 3'te de görüldüğü gibi, Samsun ilimiz 2015 yılında, aldığından daha fazla göç vermiştir. Bulgular bu bir yıllık süreçte Samsun'da yaşanan net göç hızının binde – 2,27 civarında olduğunu göstermektedir. Bu bulgular Türkiye'nin ve Karadeniz Bölgesi'nin en önemli illerinden biri olan Samsun'un günümüzde, göç veren bir il konumunda olduğunu ortaya koymaktadır. Daha net bir ifadeyle, TÜİK verilerinde göre, 2015 yılında Samsun ili toplam 41.718 kişi göç alırken buna karşılık 44.627 kişi göç vermiştir. Daha net bir ifadeyle, göç kaynaklı nüfus hareketleri dikkate alındığında, 2015 yılında Samsun'un nüfusu 2909 kişi azalmıştır.

Tablo 4: Samsun’da Yaşayan Bireylerin Nüfusa Kayıtlı Olduğu İlk 25 İl (2015)

Samsun-55	1045241
Ordu-52	45848
Trabzon-61	38956
Amasya-5	14156
Giresun-28	12671
Rize-53	11647
Tokat-60	10951
Artvin-8	8461
Çorum-19	6700
Sinop-57	6155
Gümüşhane-29	5064
Sivas-58	3909
Erzurum-25	3289
İstanbul-34	2966
Ankara-6	2934
Yozgat-66	2596
Bayburt-69	2195
Kastamonu-37	2154
Konya-42	1939
Kayseri-38	1799
Malatya-44	1793
Kahramanmaraş-46	1523
Adana-1	1482
Hatay-31	1336
Kırıkkale-71	1263
Mersin-33	1220

Grafik 2: Samsun’da Yaşayan Bireylerin Nüfusa Kayıtlı Olduğu İlk 25 İl (2015)

Samsun’un demografik ve toplumsal yapısını daha iyi anlayıp açıklayabilmek için diğer illerden Samsun’a doğru ya da Samsun’da öteki illere doğru yaşanan nüfus hareketlerinin yönünün ve boyutlarının da doğru bir şekilde bilinmesi oldukça önemlidir. Başka bir anlatımla, göç olgusu temelinde Samsun’un demografik yapısını daha iyi anlayıp açıklayabilmek için, ilin yoğun olarak göç aldığı ve göç verdiği illerin de araştırılması gerekir (Arslan, 2016; 2015). Bu tespitlerden hareketle çalışmanın bu bölümünde Samsun’un yoğun olarak göç aldığı ve göç verdiği iller de araştırıldı.

Tablo 5: Samsun’da Yaşayan Bireylerin Nüfusa Kayıtlı Olduğu İller (2015 – 1000 ve üzeri)

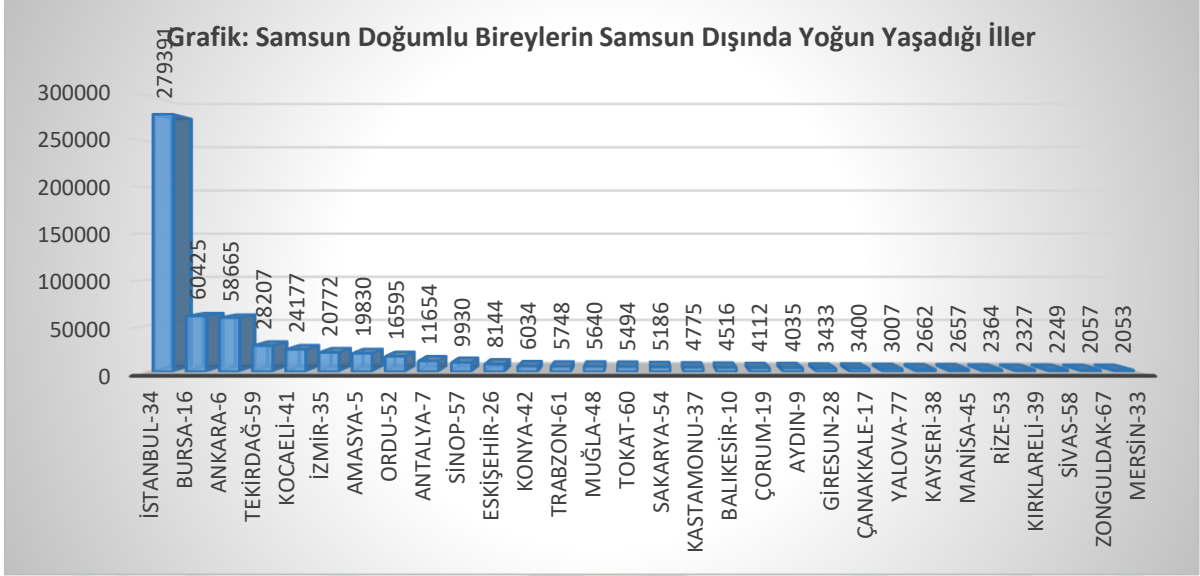
Samsun-55	1045241
Ordu-52	45848
Trabzon-61	38956
Amasya-5	14156
Giresun-28	12671
Rize-53	11647
Tokat-60	10951
Artvin-8	8461
Çorum-19	6700
Sinop-57	6155
Gümüşhane-29	5064
Sivas-58	3909
Erzurum-25	3289
İstanbul-34	2966
Ankara-6	2934
Yozgat-66	2596
Bayburt-69	2195
Kastamonu-37	2154
Konya-42	1939
Kayseri-38	1799
Malatya-44	1793
Kahramanmaraş-46	1523
Adana-1	1482
Hatay-31	1336
Kırıkkale-71	1263
Mersin-33	1220
Gaziantep-27	1152
Elazığ-23	1117
Kars-36	1111
İzmir-35	1107
Zonguldak-67	1099

Bu bağlamda ilk olarak, Samsun’da yaşayan bireylerin hangi illerin nüfusuna kayıtlı olduğu hususu incelendi. Tablo 4 ve Grafik 2’de de görüldüğü gibi, Samsun’a en yoğun göç veren illerin başında Karadeniz Bölgesi’nin öteki illeri gelir. Daha net bir ifadeyle, Samsun ili sınırlarında, Samsunlular dışında en çok Ordu, Trabzon ve Amasyalılar yaşamaktadır. Özellikle Samsun’da yaşayan, komşu Ordu ili doğumlu bireylerin sayısı 46 bine yaklaşır (Tablo 4 ve Tablo 5).

Samsun'da yaşayan ancak Samsun doğumlu olmayan bireyler arasında yalnızca ilk 3 sırayı değil, ilk 5 sırayı ve hatta ilk 10 sırayı yine Karadeniz Bölgesi illerinde doğmuş bireyler teşkil eder. Daha net bir ifadeyle Samsun doğumlu olmayıp da Samsun'da yaşayan nüfusun 170 binden fazlasını Karadenizli bireyler oluşturur. Buna karşın Karadeniz Bölgesi dışındaki illere kayıtlı bireylerin sayısı 60 bini bile bulmaz. Bütün bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, Samsun ilinde, az ya da çok sayıda da olsa, ülkemizin dört bir yanından gelmiş bireyler yaşıyor olsa da, ilin nüfusunun çoğunluğunu Karadeniz bölgesi doğumlu bireylerin teşkil ettiği görülür. Bu da Samsun demografik yapısının bir hayli homojen olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 6: Samsun Doğumlu Bireylerin Samsun Dışında Yaşadığı İller (2015 – İlk 25 il)

İstanbul-34	279391
Bursa-16	60425
Ankara-6	58665
Tekirdağ-59	28207
Kocaeli-41	24177
İzmir-35	20772
Amasya-5	19830
Ordu-52	16595
Antalya-7	11654
Sinop-57	9930
Eskişehir-26	8144
Konya-42	6034
Trabzon-61	5748
Muğla-48	5640
Tokat-60	5494
Sakarya-54	5186
Kastamonu-37	4775
Balıkesir-10	4516
Çorum-19	4112
Aydın-9	4035
Giresun-28	3433
Çanakkale-17	3400
Yalova-77	3007
Kayseri-38	2662
Manisa-45	2657

Grafik 3: Samsun Doğumlu Bireylerin Samsun Dışında Yoğun Yaşadığı İller (2015)

Bütün bunlara ilaveten, yine göç olgusu temelinde Samsun'un demografik yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için Samsunluların, Samsun dışında yaşamayı tercih ettikleri illerin de iyi bilinmesi gerekir. Türkiye İstatistik Kurumu 2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, Samsun doğumlu olup da Samsun dışında, Türkiye genelinde yaşayan bireylerin toplam sayısı 650.822 kişiyi bulmaktadır. Yine aynı TÜİK verilerine göre, Tablo 6 ve Tablo 6'da da görüldüğü gibi, Samsun ili sınırları dâhilinde yaşayan Samsun doğumlu bireylerin sayısı ise 1.005.914 kişi civarındadır (TÜİK, 2016).

Daha net net bir ifadeyle, Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan toplam yaklaşık 1.656.736 Samsun doğumlu bireyin, yalnızca 1 milyondan biraz fazlası Samsun ilinde yaşamaktadır. Bir başka anlatımla Samsunluların yaklaşık yüzde 60'ı Samsun ili sınırları içinde yaşamaktadır. Samsun ili dışındaki illerde yaşayan Samsunluların oranı ise yüzde 40 yaklaşmaktadır.

Samsun'un en çok göç verdiği iller araştırıldığında da, oldukça önemli bulgularla karşılaşılır. Tablo 6'da da görüldüğü gibi, Samsun ilinin en çok göç verdiği iller arasında birinci sırayı İstanbul yer alır. Günümüzde, İstanbul'da yaşayan Samsunluların sayısı 280 bini aşmış durumdadır. İstanbul'u ise Bursa ve Başkent Ankara izler. Bu üç büyük şehrin ardından, Samsunlular için favori iç göç destinasyonları arasında ilk 5 sırayı Tekirdağ, Kocaeli, İzmir, Amasya ve Ordu illeri paylaşır. Bulgular dikkatlice incelendiğinde, Samsunluların Samsun

dışında yaşamayı tercih ettikleri iller arasında büyükşehirler ile komşu illerin başı çektiği görülür.

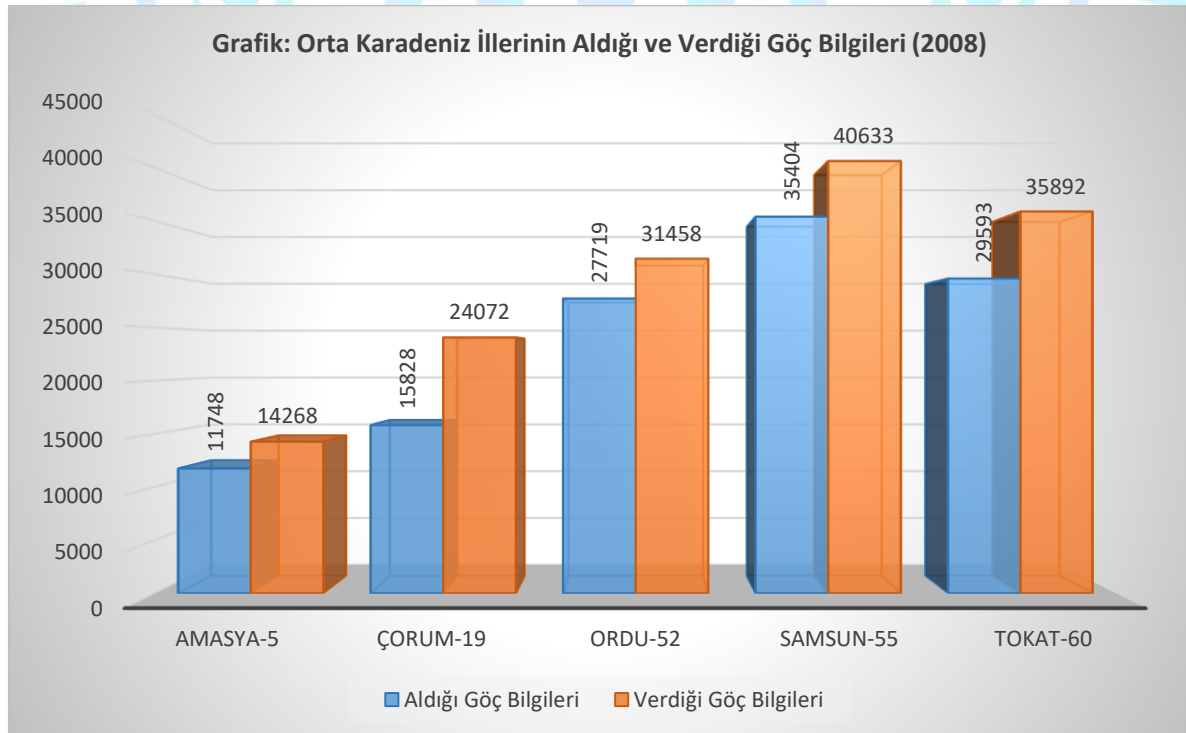
4. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ORTA KARADENİZ İLLERİ VE SAMSUN'UN ALDIĞI VE VERDİĞİ GÖÇ

Yerleşim alanlarının göç durumunu ortaya koymak amacı ile ilgili yapılan sosyolojik araştırmalarda, üzerinde durulan en önemli konuların başında, yerleşim alanlarının aldığı ve verdiği göç miktarları gelir. Alınan ve verilen göç miktarları, net göç miktarı ve net göç hızının tespitinde de belirleyici rol oynar.

Tablo 7: Orta Karadeniz İlleri ve Samsun'un, Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri (2008)

Yıl	İller	Aldığı Göç Bilgileri	Verdiği Göç Bilgileri
2008	Amasya-5	11748	14268
	Çorum-19	15828	24072
	Ordu-52	27719	31458
	Samsun-55	35404	40633
	Tokat-60	29593	35892

Grafik 4: Orta Karadeniz İlleri ve Samsun'un, Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri (2008)

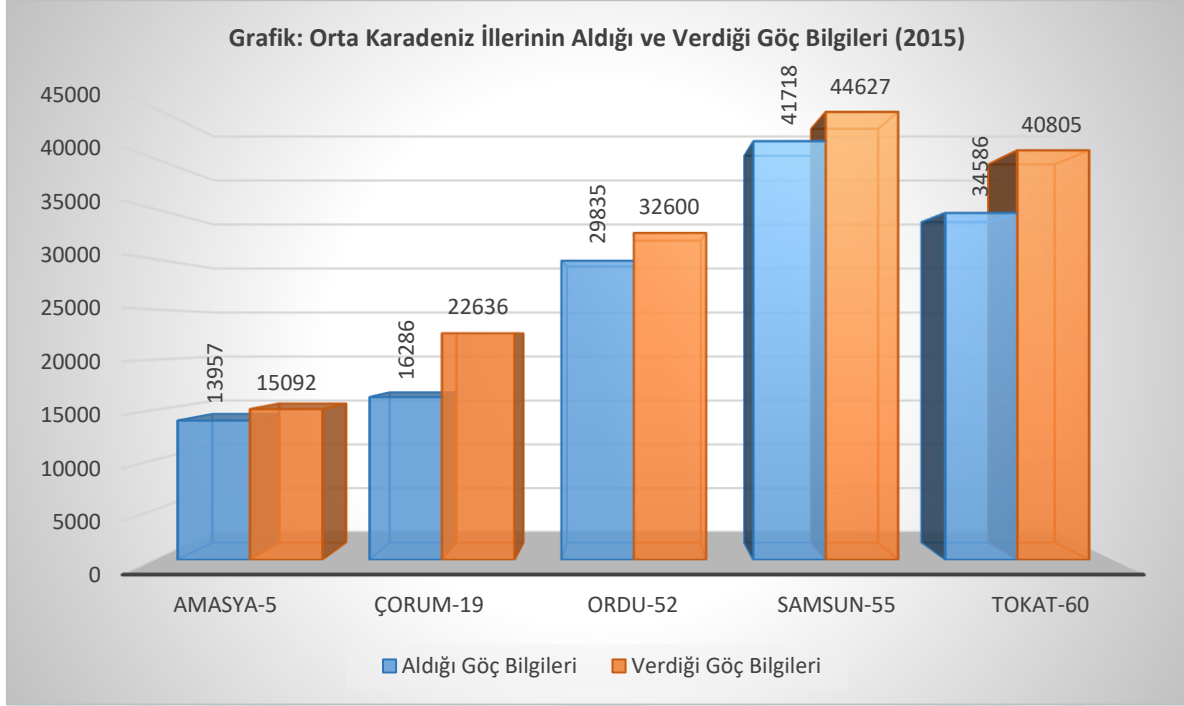

Hal böyle olunca işe illerin aldıkları ve verdikleri göç miktarlarının incelenmesi ile başlamak yerinde olur. Zaman boyutunda yaşanan değişimi ortaya koyabilmek için de önce 2008 yılındaki durum, akabinde de 2015'deki durumun incelenmesi yararlı olur. Tablo 7 ve Grafik 4'te de görüldüğü gibi, 2008 yılı TÜİK Arese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, Orta Karadeniz illeri arasında hem en çok göç alan ve hem de en çok göç veren il Samsun'dur. Bununla birlikte Samsun'un aldığı göç miktarı, verdiği göç miktarının bir hayli altında kalır. Ancak bu bulgular yorumlanırken, Samsun ilinin, Karadeniz Bölgesi'nin en büyük nüfusuna ev sahipliği yapan ili olduğu gerçeğini de gözden ırak tutmamak gerekir.

Öte yandan 2008 yılında, Orta Karadeniz'de en az demografik hareketlilik yaşanan il ise Amasya ilidir. 2007-2008 yılları arasındaki bir yıllık zaman diliminde bu ilimiz aldığından yüzde 21,45 daha fazla göç vermiştir. Amasya'da incelen 5 il arasında en düşük nüfus miktarına sahip olan ildir.

Tablo 8: Orta Karadeniz İlleri ve Samsun'un, Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri (2015)

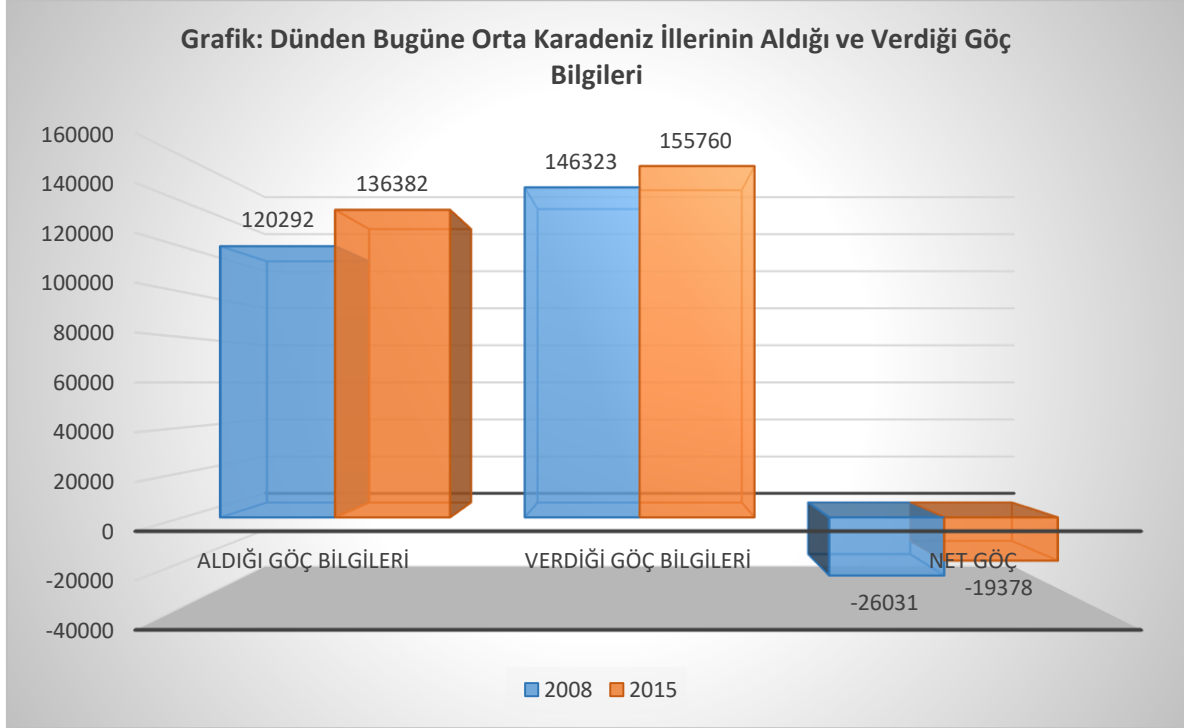
Yıl	İller	Aldığı Göç Bilgileri	Verdiği Göç Bilgileri
2015	Amasya-5	13957	15092
	Çorum-19	16286	22636
	Ordu-52	29835	32600
	Samsun-55	41718	44627
	Tokat-60	34586	40805

Grafik 5: Orta Karadeniz İlleri ve Samsun'un, Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri (2015)

Yine aynı bakış açısı ile illeri 2015 yılı göç bilgileri incelendiğinde de son derece önemli bulgulara ulaşılır. Tablo 8 ve Grafik 5'te de görüldüğü gibi, bulgular genel anlamda 2015 yılındaki duruma benzer bir görünüm arz eder. Daha net bir ifadeyle 5 Orta Karadeniz ili arasında 2015 yılında en çok göç alan ve en çok göç veren il olarak Samsun ön plana çıkar. En az göç alan-veren il ise yine Amasya'dır.

Tablo 9: Düünden Bugüne Orta Karadeniz'in Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri

Orta Karadeniz İlleri			
Yıl	Aldığı Göç Bilgileri	Verdiği Göç Bilgileri	Net Göç
2008	120292	146323	- 26031
2015	136382	155760	- 19378

Grafik 6: Düünden Bugüne Orta Karadeniz'in Aldığı ve Verdiği Göç Bilgileri

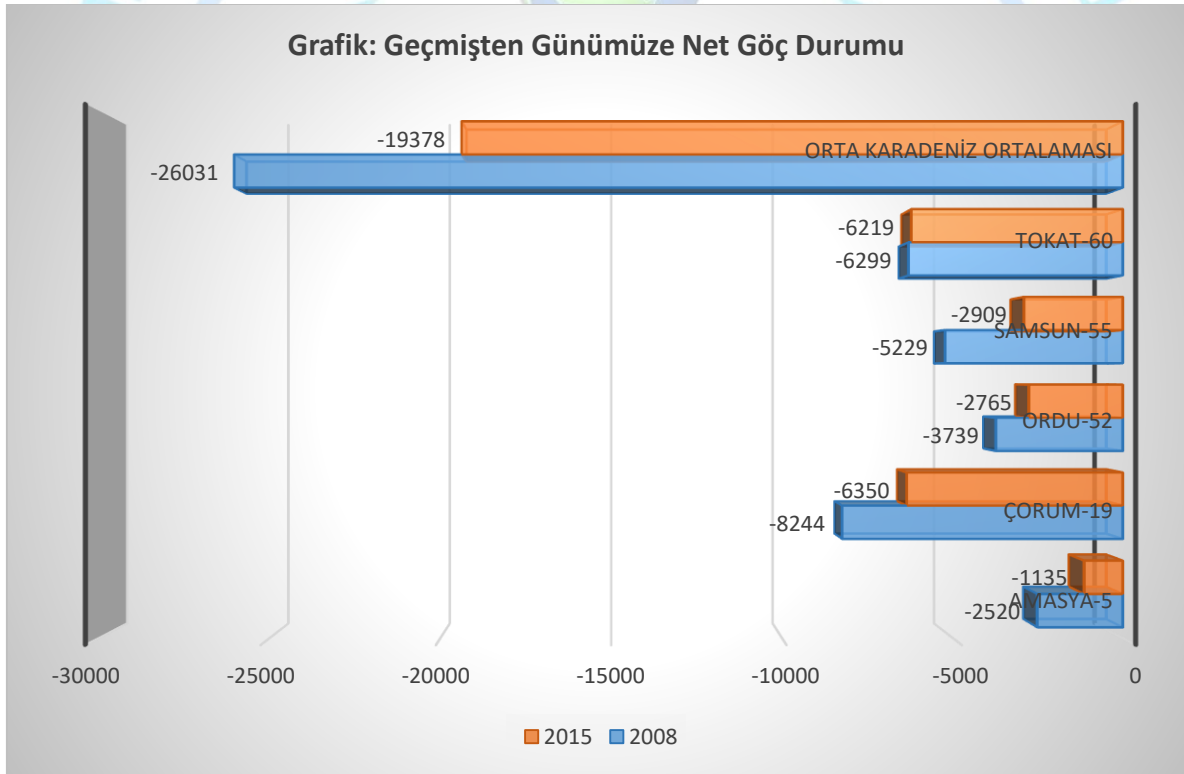
Bölgenin göç profilini daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için Orta Karadeniz'e ait toplam göç bilgilerinin de bilinmesi gerekir. Bu bağlamda Tablo 9 ve Grafik 6'da sergilenen bulgular son derece büyük önem arz eder. Bulgular incelendiğinde, 8 yıllık süreçte, Orta Karadeniz illerinin aldıkları ve verdikleri toplam göç miktarlarında önemli artışlar gözlemlenir. Bununla birlikte, net göç miktarında dikkat çeken bir iyileşme göze çarpar.

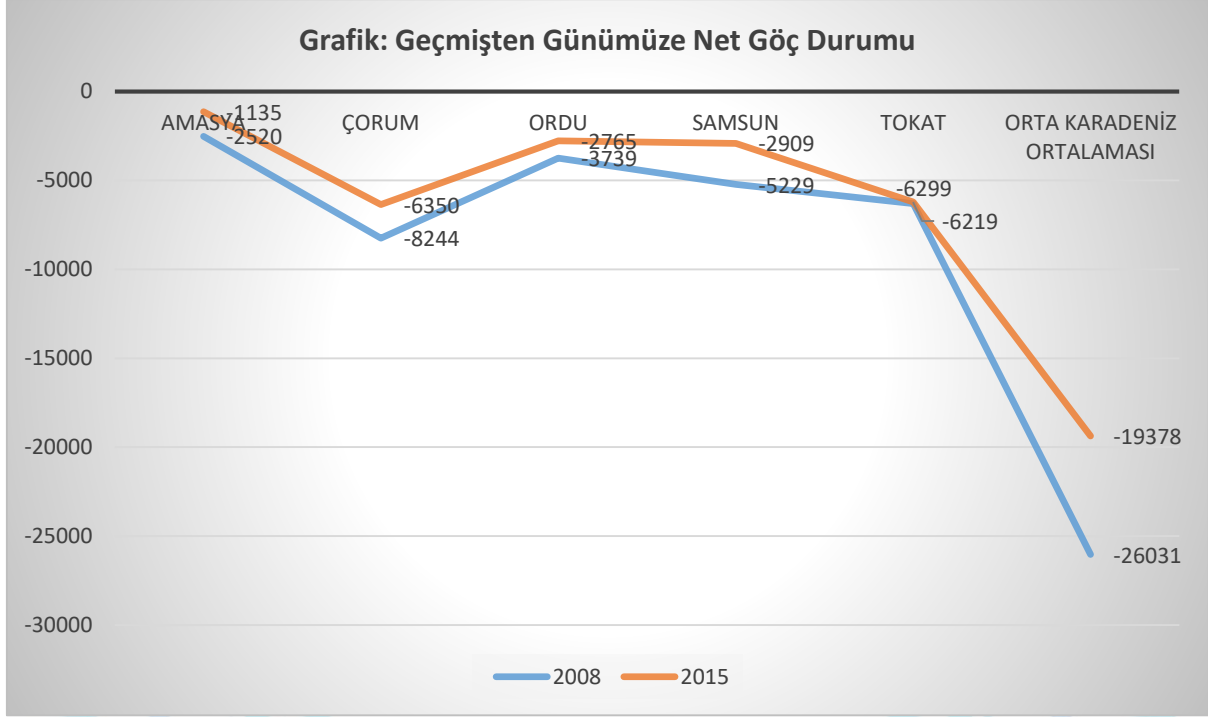
5. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ORTA KARADENİZ VE SAMSUN'DA NET GÖÇ DURUMU

Göçün sosyo-demografik yapı üzerindeki etkisini ve bu yapıda meydana getirdiği değişimi daha etkin bir şekilde ortaya koyabilmek için, net göç durumu ve net göç hızının da incelenmesi gerekir. Bu sayıttan yola çıkılarak çalışmada, genelde Orta Karadeniz'de ve özelde de Samsun ilinde net göç durumu incelendi.

Tablo 10: Geçmişten Günümüze Net Göç Durumu

	2008	2015
Amasya-5	-2520	-1135
Çorum-19	-8244	-6350
Ordu-52	-3739	-2765
Samsun-55	-5229	-2909
Tokat-60	-6299	-6219
Orta Karadeniz Ortalaması	-26031	-19378

Grafik 7: Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz’de Net Göç Durumu**Grafik 8:** Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz’de Net Göç Durumu

İncelenen mekânlara yönelik bulgulara ve bu bulguların yorumlanmasına geçmeden önce özellikle net göç konusuna bir açıklık getirilmesi gerekir. TÜİK'in de belirttiği gibi net göç denildiğinde akla, belirli bir alanın aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark gelmelidir. Eğer söz konusu alanın aldığı göç, verdiğiğinden fazla ise net göç pozitif çıkar. Şayet verdiği göç aldığı göçten fazla ise net göç negatif bir değer olarak hesaplanır.

Bu açıklamaların ışığında geçmişten günümüze, önce bir bütün olarak Orta Karadeniz'de ve ardından da bu alana dâhil olan iller özelinde net göç durumu incelendiğinde son derece önemli bulgulara ulaşılır. Tablo 10, Grafik 7 ve Grafik 8'de de net bir şekilde görüldüğü gibi, 2008 yılında Orta Karadeniz illeri net göç miktarı -26.031 kişidir. Başta da ifade edildiği gibi, bu illerimizin incelenen zaman diliminde aldığı toplam göç miktarı, verdiği toplam göç miktarından 26.031 kişi daha azdır.

Aradan geçen 8 yıllık zaman diliminde, Orta Karadeniz'in genel göç durumu ve bu durumda yaşanan değişim incelendiğinde daha da önemli bulgulara ulaşılır. TÜİK'in hali hazırdaki en güncel verileri olma hüviyetine sahip olan ve 2016 yılında yayınlanan 2015 yılına dair ADNKS verilerine göre, Orta Karadeniz illerinin genel göç durumunda niteliksel bir

değişim yaşanmamıştır. Daha net bir ifadeyle bu illerimizden göç eden toplam birey sayısı, bu illerimize göç eden toplam birey sayısının üzerinde kalmaya devam etmiştir (Tablo 13, Grafik 7 ve Grafik 8). Yani 2015 yılında da, Karadeniz Bölgemizin bu bölümü, aldığından daha fazla göç vermiştir.

Durum, Orta Karadeniz Bölümü dâhilindeki iller özelinde incelendiğinde ise çok daha ayrıntılı sonuçlara ulaşılır. TÜİK'in 2008 yılına dair verilerinden ortaya konan bulgular, Karadeniz Bölgemizin, Orta Karadeniz Bölümü'nü oluşturan Amasya, Çorum, Ordu, Samsun ve Tokat illerimizin tamamında net göç miktarının negatif olduğunu göstermektedir. Bu durum ise incelenen zaman boyutunda ele alınan bütün illerin aldığından daha fazla göç vermiş olduğu anlamına gelmektedir. Zamanın bu illerimizin demografik yapısında, net göç durumu bağlamında yaptığı değişimi tespit edebilmek amacıyla, bu illerimizin 2015 yılı itibarıyla net göç durumu da incelendi.

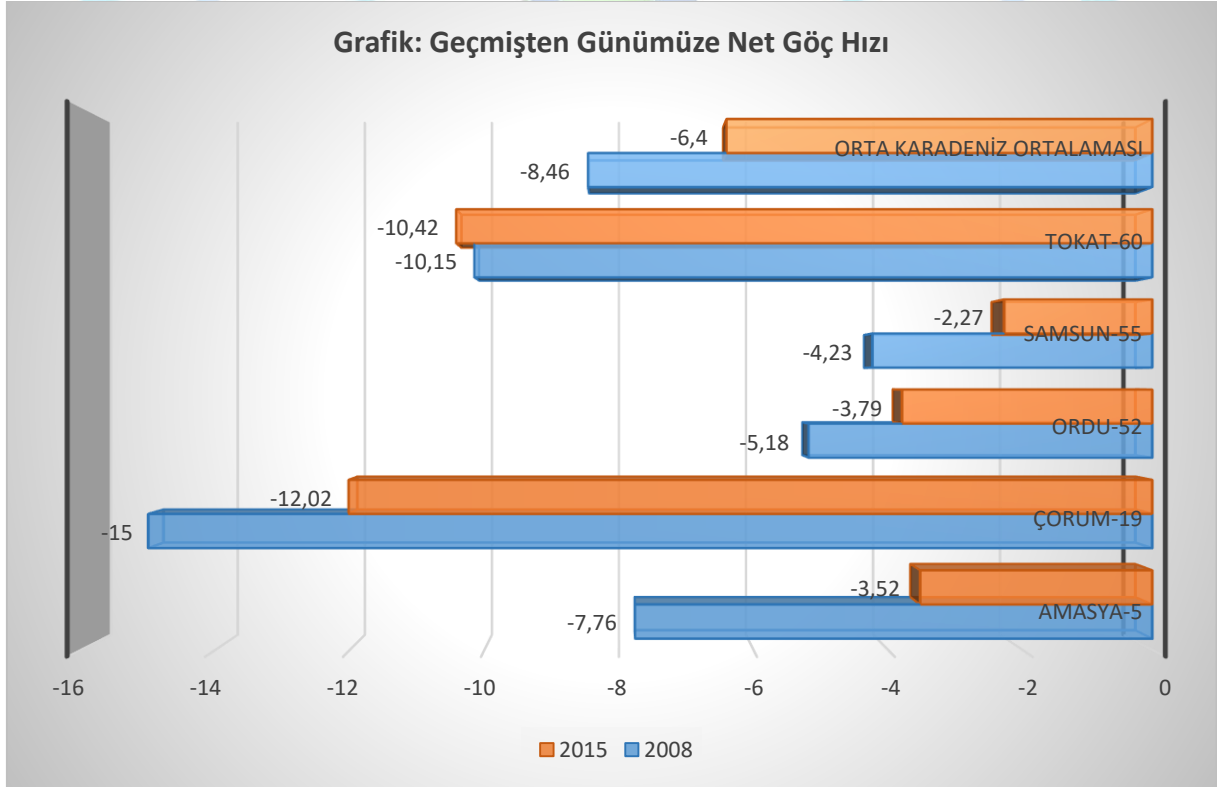
Bulgular, yaşanan zaman sürecinde iller boyutunda da niteliksel bir değişimin yaşanmadığını, sadece bazı nicel değişikliklerin olduğuna işaret etmektedir (Tablo 13). Daha net bir ifadeyle, 2015 yılı itibarıyla bu illerimizin net göç miktarı yine negatiftir. Bulgular, dün olduğu gibi bugün de araştırmaya konu edilen illerimiz, aldığından daha fazla göç vermeye devam etmektedir. Bununla birlikte incelenen süreçte, özellikle Amasya ve Samsun'un net göç miktarında kısmi bir iyileşme kaydedildiği gözlemlenmektedir.

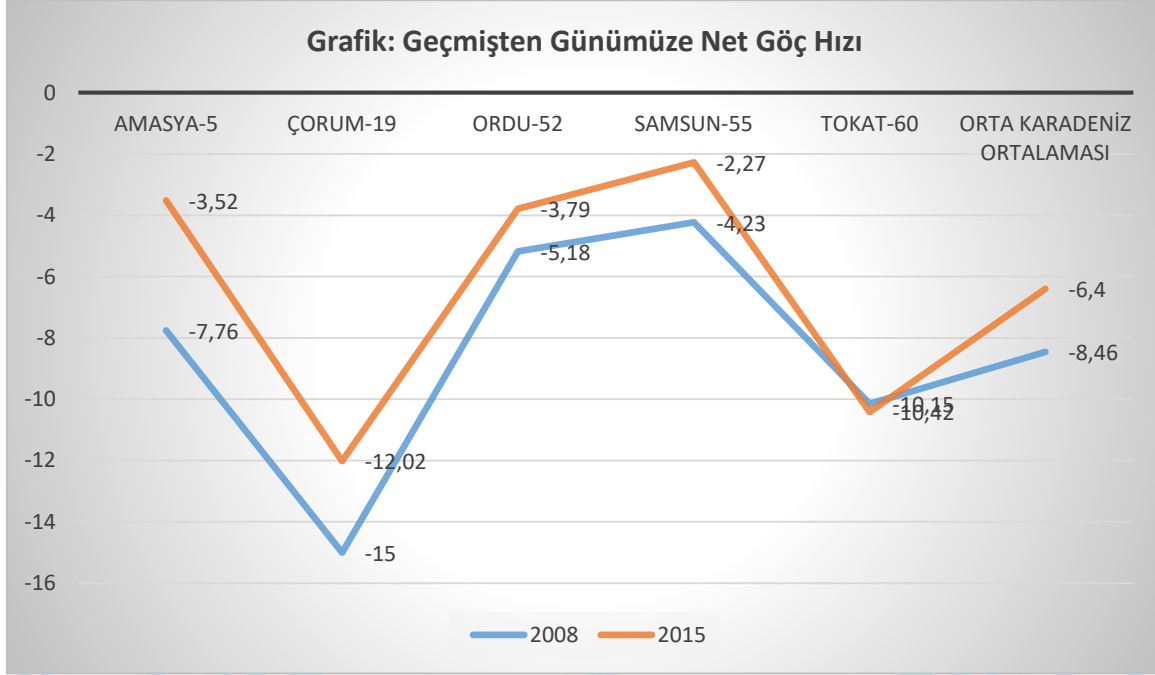
6. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ORTA KARADENİZ VE SAMSUN'DA NET GÖÇ HIZI

Yerleşim yerlerinin göç durumunu daha iyi anlayabilmek için incelenmesi gereken bir diğer olgu ise net göç hızıdır. Göç miktarı ile yakından alakalı bir değişken olan net göç hızı, bir yerleşim birimindeki göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısıdır.

Tablo 11: Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz’de Net Göç Hızı

	2008	2015
Amasya-5	-7,76	-3,52
Çorum-19	-15	-12,02
Ordu-52	-5,18	-3,79
Samsun-55	-4,23	-2,27
Tokat-60	-10,15	-10,42
Orta Karadeniz Ortalaması	-8,46	-6,40

Grafik 9: Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz’de Net Göç Hızı

Grafik 10: Geçmişten Günümüze Orta Karadeniz’de Net Göç Hızı

Bu açıklamalardan hareketle araştırmada hem Orta Karadeniz genelinde net göç hızı ve hem de bu bölgede yer alan illerin net göç hızı ayrı ayrı incelendi. Göç miktarını incelerken izlenen karşılaştırmalı bakış açısı kullanılarak, illerin ve bölgenin net göç hızının zaman boyutunda gösterdiği farklılaşmanın da ortaya konması hedeflendi.

TÜİK’in 2008 yılına ait ADNKS verileri baz alınarak oluşturulan bulgular bu hususta oldukça önemli sonuçlar ortaya koymaktadır: Hem bölge genelinde ve hem de iller özelinde net göç hızı eksi değerlerdedir. Daha net bir ifadeyle, 2008 yılında Orta Karadeniz illeri ortalama net göç hızı binde -8,46 civarındadır. 2015 yılında ise bölgenin net göç hızında kısmi bir iyileşme yaşansa da oran halen eksi değerlerde olup, binde -6,4’tür (Tablo 11, Grafik 9 ve Grafik 10).

İller bazında durum incelendiğinde de benzer bir görünüm ile karşılaşılır. Hem 2008 yılında ve hem de 2015 yılında, araştırma kapsamına giren illerin tamamında net göç hızı negatif değerlerdedir. Tablo 14’te de görüldüğü gibi, hem 2008 yılında ve hem de 2015 yılında iller bazında en düşük göç hızı Çorum ilindedir. Bir başka ifadeyle, bölge illeri arasındaki en

yüksek göç etme eğilimi Çorum ilinde gözlemlenmektedir. Çorum'u yine bir başka iç orta Karadeniz ili konumundaki Tokat ili izler.

Ancak burada gözden ırak tutulmaması gereken bir başka önemli husus ise 2008 yılından 2015 yılına geçen süreç içinde diğer dört ilde göç etme eğiliminde kısmi de olsa bir azalma gözlemlenirken, Tokat bu konuda, az da olsa bir artış yaşandığı gerçeğidir. Bütün bu bulgulardan, genelde bölgeden ve özelde araştırılan 5 ilden gitmek isteyen bireylerin sayısının, bölgeye ve iller gelmek isteyen bireylerden daha fazla olduğu anlamı da çıkarılabilir.

7. SAMSUN VE ORTA KARADENİZ İLLERİNİN GÖÇ ALDIĞI VE VERDİĞİ NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU

Yerleşim alanlarının göç profilini ortaya koyabilmek ve göçün toplumsal hayata yansımalarını daha iyi anlayabilmek için göç eden nüfusun eğitim durumunun da incelenmesi büyük önem arz eder. Özellikle eğitim seviyesinin ile cinsiyet değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedefleyen çapraz tablolar, çok daha ayrıntılı bulgulara ortaya koyar.

Tablo 12: Orta Karadeniz illerinin göç aldığı ve verdiği nüfusun eğitim düzeyi (6 + yaş – 2015)

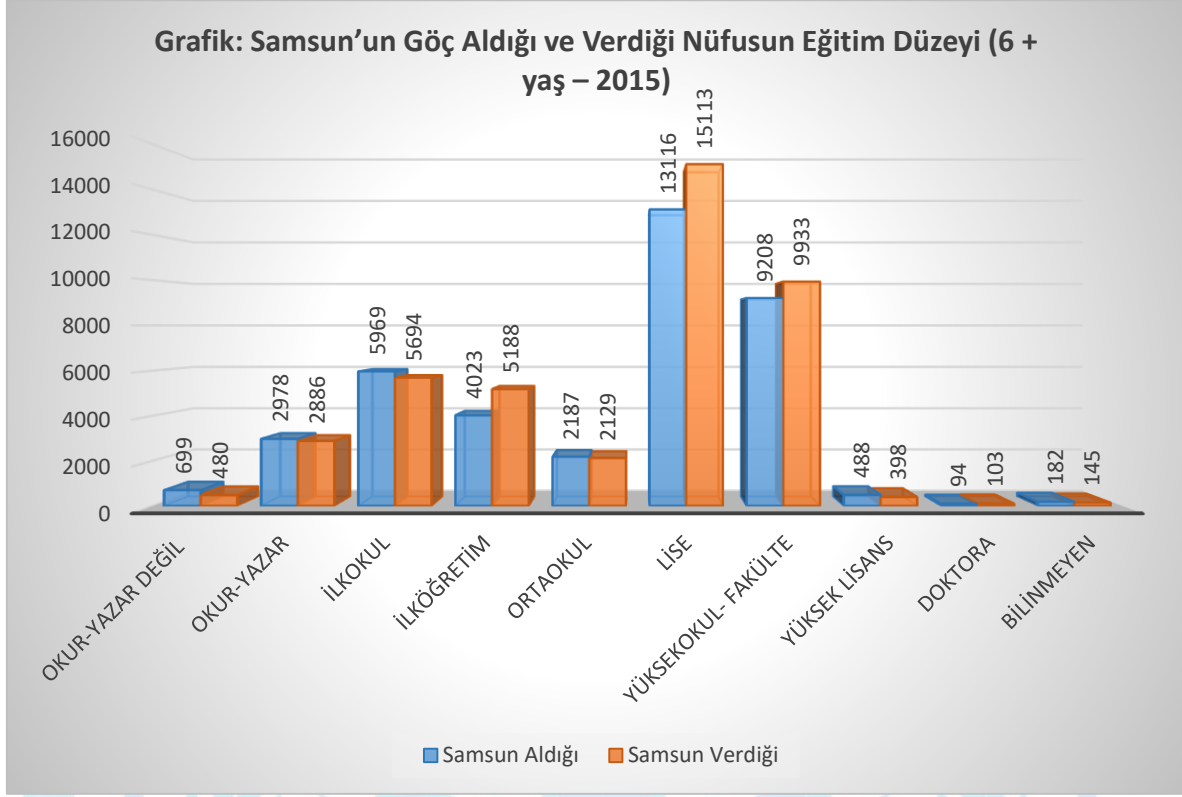
	Amasya		Çorum		Ordu		Samsun		Tokat		Toplam (Or. Kar.)	
	Aldığı	Verdiği	Aldığı	Verdiği	Aldığı	Verdiği	Aldığı	Verdiği	Aldığı	Verdiği	Aldığı	Verdiği
Okur-Yazar Değil	189	189	364	454	737	797	699	480	617	719	2606	2639
Okur-Yazar	792	899	1182	1638	2392	2217	2978	2886	2772	3455	10116	11095
İlkokul	1781	1958	2538	3492	6071	5922	5969	5694	6835	8543	23194	25609
İlköğretim	1138	1326	1554	2829	3450	3899	4023	5188	4332	5879	14497	19121
Ortaokul	650	813	905	1258	2172	2008	2187	2129	2594	3024	8508	9232
Lise	5250	4777	5013	6870	7497	9953	13116	15113	9909	9390	40785	46103
Yüksekokul- Fakülte	3023	3989	3385	4285	5079	5484	9208	9933	4688	6472	25383	30163
Yüksek Lisans	141	150	150	189	208	262	488	398	213	271	1200	1270
Doktora	32	26	22	46	51	44	94	103	51	58	250	277
Bilinmeyen	42	32	86	95	140	156	182	145	145	109	595	537
Toplam	13038	14159	15199	21156	27797	30742	38944	42069	32156	37920	127134	146046

İllerin ve bölgenin, göç aldığı ve verdiği nüfusun eğitim düzeyi genel olarak incelendiğinde de son derece çarpıcı sonuçlarla karşılaşılır. Tablo 12’de de görüldüğü gibi, Orta Karadeniz illeri toplamda, bütün eğitim seviyelerinde, aldığından daha fazla göç vermektedir. İller bazında ise yüksek lisans seviyesinde Samsun’un, verdiğiinden daha fazla göç almış olması

dikkat çeker. Lise seviyesinde ise 2015 yılında, Amasya ve Tokat verdiğiinden daha fazla göç almıştır.

Tablo 13: Samsun'un göç aldığı ve verdiği nüfusun eğitim düzeyi (6 + yaş – 2015)

	Samsun	
	Aldığı	Verdiği
Okur-Yazar Değil	699	480
Okur-Yazar	2978	2886
İlkokul	5969	5694
İlköğretim	4023	5188
Ortaokul	2187	2129
Lise	13116	15113
Yüksekokul- Fakülte	9208	9933
Yüksek Lisans	488	398
Doktora	94	103
Bilinmeyen	182	145
Toplam	38944	42069

Grafik 11: Samsun'un göç aldığı ve verdiği nüfusun eğitim düzeyi (6 + yaş – 2015)

Samsun ilinin 2015 yılında göç aldığı ve verdiği, 6 yaş ve üzeri nüfus, eğitim seviyesi değişkeni temelinde incelendiğinde de son derece önemli sonuçlara ulaşılır. Tablo 18 ve Grafik 13'Te de görüldüğü gibi, Samsun ili 2015 yılında, verdiğiinden daha fazla okuma-yazma bilmeyen bireyi göç almıştır. İlkokul mezunları ve mezunları kategorisinde de yine Samsun'u, aldığı göç verdiğiinden daha fazladır. Buna karşın Samsun ilinin özellikle lise mezunları, üniversite mezunları ve doktora yapmış bireyler kategorisinde ekside olup, aldığından daha fazla nüfusunu göç vermiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, genelde Karadeniz Bölgemizin Orta Karadeniz bölümünde, özelde ise Samsun ilinde göç olgusu, sosyolojik açıdan tahlil edildi. Bilindiği üzere Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümü aralarında Samsun başta olmak üzere Amasya, Ordu, Tokat, Çorum'un yer aldığı 5 ili kapsar. Çalışmada göç olgusu farklı boyutlarıyla hem zaman ve hem de mekân temelinde ele alındı. Daha net bir ifadeyle göç konusu hem seçilen yerleşim birimleri temelinde

farklı boyutları ile incelendi. Hem de ele alınan konularda, geçmişten günümüze yaşanan değişim incelendi.

Çalışma yapısalcı bir sosyolojik bakış açısıyla (Giddens, 1992; Haralambos, 1987) ve daha çok tasviri-betimleyici (Arslan, 2012; Gilbert, 1994; Gilbert, 1997; Neuman, 2006; Denzin, 1984) sosyolojik araştırma türünde hazırlansa da, yeri geldiğinde çalışmada sosyolojik tahlillere de yer verildi. Bu yönüyle araştırmanın yalnızca tasviri değil, tahlili (analitik) boyutlarının olduğu da söylenebilir. Çalışmada ağırlıklı olarak Türkiye İstatistik Kurumu verileri ve veri setlerinden faydalanıldı. Bunlara ilaveten, öteki araştırmacılar ile kamu ve özel sektör kurum-kuruluşlarının, bu konularda yapmış olduğu çalışmalardan da faydalanıldı. Araştırmada imkânlar dâhilinde, en güncel veri hüviyetine sahip 2016 TÜİK verileri kullanıldı.

Nüfus ile ilgili ya da öteki tabirle demografik analizler yapmayı hedefleyen sosyolojik araştırmalarda, göç konusuna ayrı bir öncelik ve ehemmiyet atfedilir. Göç, milletlerin ve devletlerin tarihinin yanı sıra toplumun yapısı üzerinde, son derece etkili bir toplumsal olgudur. En genel tanımıyla göç, insanların toplumsal, ekonomik, doğal etkenlerin sebebiyet verdiği yeni koşullara daha iyi uyum sağlayabilmek için, hayatını sürdürmekte olduğu toplumsal, kültürel ve coğrafi çevreyi değiştirmesi olayı şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımda da ifade edildiği üzere göç ile değişen sadece fiziki ya da coğrafi mekân değil, bunun yanı sıra toplumsal ve ekonomik şartlar, beşeri ilişkiler, toplumsal ve kültürel ortam da değişmektedir.

Öte yandan Samsun ili, yalnızca Karadeniz Bölgesi'nin değil aynı zamanda Türkiye'nin en önemli illerinden biridir. Samsun ilimiz de Karadeniz Bölgemizin Orta Karadeniz bölümünde, Yeşilirmak ve Kızılırmak deltaları arasında yer alır. Coğrafi açıdan, öteki Karadeniz illeri Ordu, Tokat, Amasya, Çorum ve Sinop illerine komşudur.

Göç, en genel haliyle iç göç ve dış göç şeklinde tasnif edilebilir. İster iç göç olsun, isterse de dış göç olsun göç olgusunu, en derinden yaşayan toplumların başında Türk toplumu gelir. Bu araştırmada özellikle iç göç olgusu üzerinden tahliller gerçekleştirilecektir. Ülkenin kendi sınırları içinde gerçekleşen nüfus hareketlerine iç göç denir.

Karadeniz Bölgesi'nin, ülkemizin toplumsal ve demografik yapısı içinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü içinde yer alan illerde, son yıllarda nüfus artış hızı son derece düşük oranlarda gerçekleşmektedir. Orta Karadeniz bölümünde yer alan illerimizde, özellikle Tokat ve Çorum illerinde, nüfus artışının eksi seviyelerde gerçekleşmesi dikkat çeker. İncelenen 8 yıllık süreçte, Ordu ve Samsun illeri dışındaki üç ilin nüfusunun bir azalma gözlemlenir. Bu durumun en temel sebebi, Karadeniz Bölgesi'nden, öteki göreceli olarak gelişmiş bölgelerdeki illere doğru yaşanan iç göç hareketleridir.

2015 yılında, Karadeniz Bölgemizin bu bölümü, aldığından daha fazla göç vermiştir. Daha net bir ifadeyle, 2008 yılında olduğu gibi, 2015 yılında da bu illerimizin net göç miktarı negatiftir. 2015 yılında bölgenin net göç hızında kısmi bir iyileşme yaşansa da oran halen eksi değerlerde olup, binde -6,4'tür. Bölge illeri arasındaki en yüksek göç etme eğilimi Çorum ilinde gözlemlenir. Orta Karadeniz illeri toplamda, bütün eğitim seviyelerinde, aldığından daha fazla göç vermektedir. İller bazında ise yüksek lisans seviyesinde Samsun'un, verdiğiinden daha fazla göç almış olması dikkat çeker.

Samsun ilimiz de 2015 yılında, aldığından daha fazla göç veren bir ilimizdir. İncelenen 8 yıllık sürece dair ortaya konan bulgular da, yalnızca Karadeniz Bölgesi'nin değil, Türkiye'nin de en önemli illerinden biri olan Samsun'un günümüzde, göç veren bir il konumunda olduğunu ortaya koymaktadır. Samsun'un yoğun olarak göç aldığı ve göç verdiği iller de araştırıldığında önemli bulgulara ulaşılır. Samsun'un aldığı göç miktarı, verdiği göç miktarının bir hayli altında kalır.

Bir başka tabirle Karadeniz Bölgesi'nin en büyük nüfusuna ev sahipliği yapan Samsun, hiç hak etmediği bir şekilde göç alan değil, göç veren bir il konumundadır. Bunun da ötesinde, 2015 yılında, Orta Karadeniz illeri arasında en çok göç alan ve en çok göç veren il Samsun'dur. En az göç alan-veren il ise yine Amasya'dır. Samsun'un en yoğun göç aldığı illerin başında Karadeniz Bölgesi'nin öteki illeri gelir. Daha net bir ifadeyle Samsun'da, Samsunlular dışında en çok Ordu, Trabzon ve Amasyalılar yaşamaktadır. Samsun'un en çok göç verdiği iller

arasında birinci sırada İstanbul yer alır. Günümüzde, İstanbul’da yaşayan Samsunluların sayısı 280 bini aşmış durumdadır. İstanbul’u ise Bursa ve Ankara izler.

KAYNAKÇA

Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın makûs talihi göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Arslan, D. A. (2016-a). *Sosyoloji: Günlük yaşamı anlamak*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Arslan, D. A. (2016). *Şehir ve çocuk (Bölüm: 6-4 / Bir şehrin nüfusunun sosyolojik analizi: Canik'in demografik yapısının sosyolojik analizi)*, (Ed. Osman Köse). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Arslan, D. A. (2016). Halk kültürünün temel bileşenlerinden halk ozanlarının dizelerinde göç olgusu: Ankara Uruş yöresi ozanlarından Âşık Şefkati örneği. *4. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu*, Hacettepe Üniversitesi – Kazan Belediyesi, Kazan, 29 Eylül - 1 Ekim 2016.

Arslan, D. A. (2016). Bodrum'un demografik yapısının sosyolojik analizi. *Uluslararası Bodrum Sempozyumu*, Ege Üniversitesi – Bodrum Belediyesi, Bodrum, 26 - 28 Mayıs 2016.

Arslan, D. A. (2016). Konya'nın Bozkır ilçesinin demografik yapısının sosyolojik tahlili. *Uluslararası Bozkır Sempozyumu*, Selçuk Üniversitesi, Konya, 6 - 8 Mayıs 2016.

Arslan, D. A. (2016). Kocaeli'nin demografik yapısının sosyolojik tahlili. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – III*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi - Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 25 - 27 Mart 2016.

Arslan, D.A. (2015-a). Üçüncü bin yılda Adana milletvekilleri. *International Journal of Human Sciences - Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. 12-1, 582-625.

Arslan, D.A. (2015-b). *Mersin küçük sanayi siteleri esnaf ve sanatkârlarının sosyal-ekonomik profilleri ve temel sorunları*. Mersin: Mersin Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği Araştırma ve Kültür Yayınları.

Arslan, D. A. (2015-c). *Adana'nın demografik yapısının sosyolojik analizi (Yeniden Dirilen Çukurova içinde)*. Adana: Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı

Arslan, D.A. (2015-d). *Yeniden dirilen Çukurova*. Adana: Ülkü Ocakları Eğitim ve Kültür Vakfı.

Arslan, D. A. (2015-e). Iğdır'ın demografik yapısının sosyolojik tahlili. *Uluslararası Kültür ve Tarih Bağlamında Iğdır Sempozyumu*, Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Iğdır Üniversitesi Rektörlüğü, Iğdır, 5 - 7 Kasım 2015.

Arslan, D. A. (2015-f). 12 Eylül Askerî Darbesi'nden Üçüncü Bin Yıla Adana milletvekillerinin sosyolojik analizi. *I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu*, Adana Büyükşehir Belediyesi, Adana, 17-19 Nisan 2015.

Arslan, D. A. (2015-g). Çok Partili Dönemin Başlangıcından 12 Eylül Askeri Darbesi'ne Siyasi Tarihimizde Adana Milletvekilleri. *I. Uluslararası Tarihte Adana ve Çukurova Sempozyumu*, Adana Büyükşehir Belediyesi, Adana, 17-19 Nisan 2015.

Arslan, D. A. ve Özer, A. (2015-h). Balkan göçmenlerinin kültürel kimlik ve memleket algıları. 13. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Azerbaycan Devlet Üniversitesi, Bakü - Azerbaycan, 28 - 31 Ekim 2015.

Arslan, D. A. ve Arslan, G. (2014). Çok Partili Dönem Tokat milletvekillerinin sosyolojik profilleri, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 43, 117-150.

Arslan, D. A. (2013). *Sosyoloji: Günlük yaşamın mimarisini keşfetmek*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Arslan, D.A. (2012). *Sosyoloji ve yöntem yazıları*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.

Arslan, D.A. (2006-a). 1960 ihtilali sonrası ilk yerel seçimlerden, 1980 darbesi sonrası ilk yerel seçimleri kapsayan süreçte, yerel seçim sonuçları temelinde Samsun'un siyasi yapısı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi (International Journal of Human Sciences)*, 3-2, 1-25.

Arslan, D.A. (2006-b). Yerel seçim sonuçları temelinde Samsun'un siyasi yapısı. *Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Eğitim Dairesi Başkanlığı, Samsun, 4-6 Mayıs 2006.

Arslan, D.A. (2006-c). Samsun'da yerel seçimler ve siyaset: 1973'ten günümüze, yerel seçim sonuçları temelinde Samsun'un siyasi yapısı. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 3-10, 76-106.

Çağlayandereli, M. Arslan, D. A. (2016). Türkiye'nin Değişen Göç Dinamiğine Bağlı Kültürleşme Problemi İçin Sosyolojik Araştırma Modeli Önerisi. *III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Bakü Avrasya Üniversitesi, Bakü-Azerbaycan, 25 - 28 Mayıs 2016.

Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişim. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 129-142.

Denzin, N. K. (1984). *Sociological methods*. London: McGraw-Hill.

Emgili, F. (2006). Tarsus'ta Girit göçmenleri (1897-1912). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25-39, 189-197.

Giddens, A. (1992) *Human societies*. Oxford: Polity Press.

Gilbert, N. (1997). *Analysing tabular data*. London: Sage.

Gilbert, N. (1994). *Researching social life*. London: Sage.

Güven, S. (2006). *Toplumbiliminde araştırma yöntemleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Haralambos, M. (1987). *Sociology: Themes and perspectives*. London: Bell & Hyman

Karakaş, E ve Akgiş, Ö. (2015). Kırsal alanlarda ulaşım yoksunluğu ve göç ilişkisinin Bilecik ili örneğinde analizi. *Türkiye Dördüncü Nüfusbilim Konferansı*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 5-6 Kasım 2015.

Koç, İ. (2016). *Türkiye dördüncü nüfus bilim konferansı tebliğ metinleri kitabı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Kongar, E. (1986). *Türkiye üzerine araştırmalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (1985). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 1*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kongar, E. (1985). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Neuman, W. L. (2006-a). *Toplumsal araştırma yöntemleri 1: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. İstanbul: Yayın Odası.

Neuman, W. L. (2006-b). *Toplumsal araştırma yöntemleri 2: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. İstanbul: Yayın Odası.

Samsun Valiliği (2016). *Samsun*. 22.12.2016, <http://www.samsun.gov.tr/>

Temiz, M. (2011). Düzey 2 sınıflandırmasında bölge içi gelişmişlik farklılıkları: TRB1 örneği. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, 22-23 Eylül 2011 Malatya.

Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

TÜİK (2016). *Türkiye*. 22.12.2016, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

TÜİK (2016). *Orta Karadeniz İlleri 2016 nüfusu*, 22.12.2016, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

TÜİK (2016). *Samsun nüfusu*, 28.12.2016, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

TÜİK (2015). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: Hayat Tabloları 2013, 26.08.2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18522>

World Bank (2016). Dünya ülkelerin nüfus sıralaması. 28.12.2016, <http://databank.worldbank.org/data/download/POP.pdf>

Wikipedia (2016). Nüfuslarına göre ülkeler listesi, 28.12.2016, https://tr.wikipedia.org/wiki/Nüfuslarına_göre_

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

Turizmde Global Etik İlkelerin Uygulanma Düzeyleri:

İskenderun Teknik Üniversitesi Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZDEMİR²¹

Gülfer ÖZER²²

ÖZET

Kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan değişimler ile teknolojinin hızlı ve sürekli gelişimi ülkeler arasındaki ekonomik sınırları ortadan kaldırmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak; üretim faktörleri, turizm, eğitim, teknoloji, toplum ve daha birçok alan sınır ötesi bir özellik kazanmıştır. Bununla birlikte, bireyler arası etkileşimin gün geçtikçe arttığı dünyada, insan gibi yaşamın zorunluluğu olan ve bulunduğumuz çağda oldukça önemsenen etik kavramı hayatımıza daha çok girmektedir. Dünya Turizm Örgütü, turizmin topluma ve çevreye olumsuz etkilerini azaltarak, dünya turizminin sorumlu ve sürdürülebilir gelişimini bir dizi ilkeye bağlamak amacı ile, 1 Ekim 1999 tarihinde, 10 bölüm 48 madde şeklinde hazırlanmış Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bu araştırmanın amacı; İskenderun Teknik Üniversitesinde Turizm ve Otel İşletmeciliği ile Seyahat İşletmeciliği bölümlerinde lisans düzeyinde eğitim alan öğrencilerin bakış açısı ile, turizm sektöründe global etik ilkelerinin ne derece uygulandığını algılamalarını ortaya koymaktır. Ayrıca geleceğin turizm yöneticileri olan öğrenciler için, turizmde global etik ilkelerin daha bilinir hale gelmesini sağlamaktır. Araştırma amacı doğrultusunda, verilerin elde edilmesinde yüz yüze anket yöntemi kullanılmış olup, örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih

²¹ İskenderun Teknik Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Bölümü Öğretim Üyesi.

Adres: İskenderun Teknik Üniversitesi Merkez Kampüs, 31200, İskenderun, Hatay, Türkiye

Tel: (0326) 613 56 00, **Faks:** (0326) 641 65 16

E-posta: fatih.ozdemir@iste.edu.tr

²² İskenderun Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı.

Adres: İskenderun Teknik Üniversitesi Merkez Kampüs, 31200, İskenderun, Hatay, Türkiye

Tel: (0326) 613 56 00, **Faks:** (0326) 641 65 16

E-posta: gulferozer.sbe17@iste.edu.tr

edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre; öğrencilerin %58,6'sı turizmde global etik ilkelerini daha önce hiç duymamıştır. Öğrencilerin, turizm sektöründe en iyi şekilde uygulandığını düşündükleri ilke; “Turizm hareketinde özgürlük” ilkesidir. “Turizm sektöründe çalışanların ve girişimcilerin Hakları” ilkesiyle yaş değişkeni arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. “Ülke ve toplumların refahını arttıran bir faaliyet olarak turizm” ve “Turizm sektöründe çalışanların ve girişimcilerin hakları” ilkeleriyle turizmde global etik ilkeleri daha önceden duyup duymama değişkeni arasında anlamlı farklılıklar olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Turizmde Global Etik İlkeler, Turizm Sektörü.

**Level of Implementation of Global Ethical Principles in Tourism: A Sample of
Iskenderun Technical University)**

Abstract

The changes in cultural, economic and social spheres and the rapid and continuous development of technology have eliminated the economic boundaries between countries. As a result of this situation, production factors tourism education technology society and many other areas have acquired a cross-border feature. In addition, the concept of ethics, which has the necessity of living like a human in the world where interactions between individuals is increasing day by day and which is quite important in our age, enters more in our lives. The World Tourism Organization adopted the Global Code of Ethics in Tourism on 1 October 1999, 10 sections, to reduce the negative impact of tourism on society and the environment, and to link the responsible and sustainable development of world tourism to a set of principles. The aim of this study is to reveal the perception of the application of global ethical principles in tourism sector with the point of view of the undergraduate students in Tourism and Hotel Management and Travel Management departments in İskenderun Technical University. In addition, it is to make global ethical principles more known in tourism for students who are tourism managers of the future. In order to obtain the data, face-to-face survey method was used in order to obtain the data, and sampling method was preferred as a sampling method. According to the results of the analysis, 58.6% of the students have never heard of global ethical principles in tourism. The principle of freedom in the tourism movement is the principle that students think best in the tourism sector. It was seen that there were significant differences between the rights of employees and entrepreneurs in tourism sector and age variable. As an activity that enhances the welfare of countries and societies, it has been found that there are significant differences between the principles of the rights of employees and entrepreneurs in tourism and tourism sector and the variables of previously heard and not heard of global ethical principles in tourism.

Key words: Ethics, Global Ethical Principles in Tourism, Tourism Sector.

GİRİŞ

Kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan değişimler ile teknolojinin hızlı ve sürekli gelişimi ülkeler arasındaki ekonomik sınırları ortadan kaldırarak küreselleşmeyi beraberinde getirmiştir (Eröz ve Doğdubay, 2012; Aydın vd., 2016). Bu durumun bir sonucu olarak ise; üretim faktörleri, turizm, eğitim, siyaset, teknoloji, toplum ve daha birçok alan sınır ötesi bir özellik kazanmıştır (Çeken vd., 2009). Bununla birlikte, bireyler arası etkileşimin gün geçtikçe arttığı dünyada, insan gibi yaşamının zorunluluğu olan ve bulunduğumuz çağda gittikçe önem kazanan etik kavramı hayatımıza daha çok girmektedir (Koçoğlu ve Avcı, 2018; Doğdubay ve Karan, 2015; Düz, 2017). Ahlak felsefesi anlamı da taşıyan etik sözcüğü, Yunanca’da “karakter” anlamına gelmekte olan “ethos” kelimesinden Türkçe’ye geçmiştir (Büte, 2011; Ünlüönen ve Arslan, 2012). Etik kavramını; “yarar, iyi, kötü, doğru ve yanlış gibi kavramları inceleyen, bireysel ve grupsal davranış ilişkilerinde neyin iyi, neyin kötü olduğunu belirleyen ahlaki ilkeler, değerler ve standartlar sistemi” şeklinde tanımlamak mümkündür (Olcay ve Pehlivan, 2012).

Turizm, yarattığı 3.2 trilyon doların üzerindeki gelir ile oldukça büyük endüstrilerden biri olarak kabul edilebilir (Selim ve Eryiğit, 2016). 2017 yılında Türkiye’yi ziyaret eden yabancı turist sayısı; 31. 410. 034’tür. Turizm hareketlerinin 2016 yılında ülkemize sağladığı gelir ise; 26. 283. 656 TL’dir (www.tursab.org.tr). Ekonomik açıdan bakıldığında turizmin olumlu etkilerinin yanı sıra; ilk etapta görünmeyen, doğaya ve gelecek nesillere olumsuz etkisi, çevre kirliliğine etkisi ve doğal kaynakların tükenmesi gibi olumsuz etkiler, kaynağı çevre olan turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir olması için bir tehdit oluşturmaktadır (Dolmacı ve Bulgan, 2013). Turizm faaliyetlerinin gelişmesi ile birlikte, turizm hareketlerine katılmanın lüks olmaktan çıkarak gereksinim halini alması; sektörün yapısından kaynaklı olan yoğun insan ilişkileri ve çok sayıda müşteriye hizmet sunma, beraberinde etik ile ilgili sorunları da getirmektedir (Akova ve Çalık, 2008). Dünya Turizm Örgütü, turizmin sosyo-kültürel, toplumsal, ekonomik, fiziki, çevresel vb. açıdan olumsuz etkileri azaltıp, yararlarını en üst seviyeye çıkarmak ve dünya turizminin sürdürülebilir gelişimini sağlamak amacı ile 1 Ekim 1999’da 10 bölüm ve 48 maddeden oluşan Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi’ni kabul etmiştir (ethics.unwto.org). Etik ilkelerin hayata geçirilebilmesi için, ilkelerde söz edilen konuların ve bu ilkelerin genel etik anlayışı içindeki yerinin turizm alanında faaliyet gösteren tüm kişi ve kuruluşlarca bilinmesi ve benimsenmesi yarar sağlayacaktır (Akan, 2007).

Bu araştırmanın amacı; İskenderun Teknik Üniversitesinde Turizm ve Otel İşletmeciliği ile Seyahat İşletmeciliği bölümlerinde lisans düzeyinde eğitim alan öğrencilerin bakış açısı ile, turizm sektöründe global etik ilkelerinin ne derece uygulandığını algılamalarını ortaya koymaktır. Ayrıca geleceğin turizm yöneticileri olacak olan öğrenciler için, turizmde global etik ilkelerin yaygınlık kazanmasını sağlamaktır. Eksik ya da yanlış uygulanan etik ilkeleri konusunda öneriler geliştirerek, turizm sektöründe etik kavramını tartışmaktadır. İskenderun Teknik Üniversitesi; lisans düzeyinde Turizm ve Otel İşletmeciliği ile Seyahat İşletmeciliği eğitimleri vermekte olup; 2017-2018 eğitim öğretim yılı itibariyle turizm bölümünde 819 aktif öğrenci, seyahat bölümünde ise 467 aktif öğrenci mevcuttur. Her yıl verilen mezun sayısı ve turizm sektöründe staj yapan öğrenci sayısı 100'ün üzerindedir. Bu bağlamda İskenderun Teknik Üniversitesi araştırmaya değer görülmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

İlk olarak, 1920'li yıllarda ABD'de bahsedilmeye başlanan etik kavramı, sonrasında Avrupa ülkelerinde ve daha sonra ise 1970'li yıllarda Japonya'da gelişme göstermeye başlamıştır (İyitoğlu, 2012). Etik; insan hareketlerini belirleyen sosyal kurallar bütünüdür (Müezzinoğlu, 2003). Etik kavramı; bireylerin belli amaçlar doğrultusunda oluşturduğu normların bütünü, değeri bilinen ve ortaklaşa oluşturulmuş ölçütler ve değerler anlamına da gelmektedir (Kuçuradi, 2003). TDK (2018) ise etik kavramı için; “Çeşitli meslek kollarında tarafların uyması ya da kaçınması gereken davranışların tümü” ve “Ahlaki, ahlak ile ilgili” tanımlamaları yapmıştır (www.tdk.org.tr). Schafer (2009) tarafından; insanların hangi davranışları gerçekleştirmeleri, hangi davranışları gerçekleştirmemeleri gerektiğini ifade eden kurallar bütünü olarak değerlendirilen etik kavramı, Webber (2007) tarafından; örgütteki bireyler, ilişkiler, faaliyetler ve çıktılar etrafında oluşan ortak algı olarak tanımlanmaktadır (Ekiztepe, 2011).

Hizmet sektörü alanında ön sıralarda yerini alan turizm sektöründe, küresel ölçekli turizm hareketleri gün geçtikçe artmaktadır. Buna bağlı olarak, konaklama işletmeleri, yiyecek içecek işletmeleri, ulaştırma işletmeleri, eğlence hizmetleri gibi işletmelerde de iş yoğunluğu artmakta ve çeşitli etik problemleriyle karşı karşıya kalılabilmektedir (İpar ve Esmer, 2018; Aydın vd., 2016). Turizm işletmelerinde, etik ilkelerine uymayan davranışlar; işletmeye olan güvenin

yitirilmesine, iletişimin zarar görmesine, işletmeye bağlılığın ortadan kalkmasına ve işletmenin imajının zedelenmesine sebep olmaktadır (Uçkun vd., 2004). Turizm sektöründe farklı çıkar sahipleri bulunmaktadır. Bu durum turizmin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel boyutları ile birlikte pek çok karmaşık etkiye sebep olabilmektedir (Arslan, 2011). Bu bağlamda turizm sektörünün, bazı standart ve kontrollere ihtiyaç duyduğu açıktır (Demirçivi, 2013). Bunun yanı sıra; turizmin; kültürel çevre, doğal çevre, turistler ve çalışanlar ile ilişkisi turizmin gelişmesi ve ekonomik yararlar sağlaması ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Bu unsurlara yönelik davranışlar etik değil ise turizmin sürdürülebilirliğinden ve ekonomik yararlarından söz etmek mümkün değildir (Kozak ve Aslan, 2005). Bu gelişmeler turizm araştırmacılarının, etik ile turizm kavramlarını birbiriyle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur (Fennel, 2000; akt. Aslan ve Kozak, 2008). Dünya Turizm Örgütü, turizmin toplum ve çevre üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkileri azaltmak ve dünya turizminin sorumlu ve sürdürülebilir gelişimini sağlamak amacı ile, 1 Ekim 1999 yılında, 10 bölüm 48 madde şeklinde hazırlanmış olan Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi'ni kabul etmiştir (<http://ethics.unwto.org>). Bildirgede bulunan maddelerde; “turizmin toplumlararası karşılıklı anlayışa katkısı”, “turizmin bireysel ve toplumsal tatmin aracı olarak turizm”, “sürdürülebilir gelişmenin unsuru olarak turizm”, “kültürel mirası kullanan ve zenginleştiren unsur olarak turizm”, “ülke ve toplumların refahını arttıran bir faaliyet olarak turizm”, “turizmin geliştirilmesinde tarafların yükümlülükleri”, “turizme katılma hakkı”, “turizm hareketinde özgürlük”, “turizm sektöründe çalışanların ve girişimcilerin hakları” ve “turizmde global etik ilkelerinin uygulanması” konuları üzerinde durulmuştur (<http://ethics.unwto.org>).

Geleceğin turizm yöneticileri olan ve Turizmde Global Etik İlkelerini bilmeyen turizm öğrencilerinin bu ilkeleri uygulaması veya değerlendirmesi mümkün olmamaktadır. Bunun yanı sıra etik ilkelerin dikkate alınmaması gibi bir büyük sorun da söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda turizm öğrencilerinin turizmde global etik ilkelerini öğrenmeleri oldukça önemlidir (Koçoğlu ve Avcı, 2018).

Kozak ve Aslan'ın (2008) turizm bölümünde öğrenim görmekte olan öğrencilerin, çalışma hayatında karşılaşılabilecekleri durumlara ilişkin etik değerlendirmelerini belirlemek amacı ile 420 öğrenci üzerinde anket yöntemi kullanarak yürüttükleri çalışmada; öğrencilerin, çevre ve sosyo-kültürel ilişkilerini konu alan senaryoları, pazarlama ve çalışan ilişkilerini konu alan senaryolara kıyasla daha etik değerlendirdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Akova (2008) turizm bölümünde lisans ve ön lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çalışma hayatında karşılaştıkları etik dışı uygulamaları nasıl algıladıklarını belirleme amacı ile Sakarya Üniversitesi Sapanca Meslek Yüksekokulu Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik programı öğrencileri üzerinde anket yöntemi kullanarak yürüttüğü çalışmada; öğrencilerin turizm sektöründe yaşanan etik olmayan olayları onaylamadıklarını, müşterilerin hassas oldukları etik olmayan davranışlarda esnek davranabileceklerini tespit etmiştir.

Yirik ve Ekici'nin (2014) medikal turizmde yaşanan etik sorunlarını tespit etmek amacı ile Akdeniz Bölgesi'nde sağlık turizmi alanında faaliyette bulunan Sivil toplum örgütleri temsilcileri ile yüz yüze görüşme metodunu kullanarak yürüttükleri çalışmada; hastaların tedavi uygulamaları hakkında yeteri kadar bilgilendirilmemeleri konusunda, yerel halkın sağlık turizmi imkanlarına ulaşmalarında, ticari amaçlar uğruna gereksiz ve yanlış tedavi uygulamalarında, fiyat politikasında, inanc yönünden hassas olan hastalara karşı mahremiyet konusunda ve devletin yasal düzenlemelerinde etik sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Doğdubay ve Karan'ın (2015) yiyecek içecek alanında faaliyette bulunan işletmelerde etik olmayan davranışlar ve etik uygulamalarının işletmeler yönünden sonuçlarını SWOT analizi ile inceledikleri çalışmada; yiyecek içecek işletmelerinin faaliyette bulunurken etik davranışları işletme açısından bir maliyet yaratsa da uzun vadede işletmenin karını yükselttiği, rekabet avantajı sağladığı bununla birlikte işletmeler sosyal sorumluluklarını yerine getirdikleri için olumlu bir imaj yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

İyitoğlu (2015) ön lisans turizm öğrencilerinin iş etiği algılarının ortaya konulması amacı ile otel, seyahat ve rehberlik olmak üzere 3 farklı ön lisans programında öğrenim gören 254 öğrenci üzerinde anket yöntemi kullanarak yürüttüğü çalışmada; öğrenciler, çalışanları etik dışı davranışlara yönelten sebeplerin başında yöneticileri ve müşterileri görürken; çalışanların etik dışı davranmasını önleyen etmenlerin başında ise karakter ve tecrübe olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Düz (2017) turist rehberliği mesleğinde etik ilkelerinin belirlenmesi amacı ile, 11 turist rehberi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirerek yürüttüğü çalışmasının sonucunda; mesleki etik ilkelerinin 3 başlık altında toplandığını, bunların; mesleki sorumluluklar, rehberlerle ilişkiler ve turist ve paydaşlarla ilişkiler olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Koçoğlu ve Avcı (2018) lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin turizmde global etik kodların uygulanma düzeylerini algılamalarının belirlenmesi amacı ile Kastamonu Üniversitesi Turizm Fakültesinde öğrenim gören lisans öğrencilerine anket yöntemi uygulayarak yürüttükleri çalışmanın sonucunda; en fazla uygulanan etik ilkesinin Turizm Hareketinde Özgürlük” olduğu en az uygulanan etik ilkesinin ise; “Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları” olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı; İskenderun Teknik Üniversitesi’nde Turizm ve Otel İşletmeciliği ile Seyahat İşletmeciliği bölümlerinde lisans eğitimi alan öğrencilerin, global etik ilkelerinin turizm sektöründe ne düzeyde uygulandığını algılamalarını ortaya koymaktır. Ayrıca geleceğin turizm yöneticileri olacak olan öğrenciler için, turizmde global etik ilkelerin yaygınlık kazanmasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra bu etik kuralları uygulayacak olan turizm ve seyahat eğitimi alan öğrencilerin, bu konunun önemine varmasıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İskenderun Teknik Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu’na kayıtlı aktif ve ders kaydını yapmış olan Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü öğrencileri ile Seyahat İşletmeciliği Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. 2017-2018 eğitim öğretim yılı itibari ile iki bölüme aktif olarak devam eden ve ders kaydını yapmış olan öğrenci sayısı 707’dir. Ankete katılan öğrenci sayısı 260’dır. Ancak hatalı ve eksik doldurulan 40 anket formu çalışma dışı bırakılıp, 220 anket formu ile analizler gerçekleştirilmiştir. Anketler, her iki bölümde de gönüllülük esasına göre yapılmıştır.

3.2. Araç

Araştırma amacı doğrultusunda, verilerin elde edilmesinde yüz yüze anket yöntemi kullanılmış olup, örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan anket formunun ön test uygulaması 50 kişi üzerinde gerçekleştirilmiş

olup, ön test uygulaması sonucunda gerekli görülen düzeltmeler yapıldıktan sonra anket formunun nihai hali elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise; Turizmde Global Etik İlkeleri 5’li likert ölçeği kullanılarak yöneltilmiştir (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum). Anket formu, Dünya Turizm Örgütü’nün 1 Ekim 1999 yılında kabul ettiği Turizmde Global Etik İlkeler Bildirgesi’ndeki 10 bölümden oluşan toplam 48 madde temel alınarak (www.ethics.unwto.org) Koçoğlu ve Avcı’nın (2018) çalışmasından geliştirilmiştir. Uygulama çalışması 2018 yılının Nisan ayı içerisinde 1 hafta boyunca devam etmiştir.

4. VERİLERİN ANALİZİ

Verilerin analizi için SPSS 22.0 (Statistical Programme for Social Sciences / Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) programı kullanılmıştır. Analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri +1,5 ile -1,5 arasında bulunduğu için verilerin normal dağıldığı söylenebilir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Analizlerde Frekans Testi (Frequencies), Bağımsız Örneklem T Testi kullanılmıştır. Araştırmada α değeri 0,05 olarak alınmıştır.

5. BULGULAR

Tablo 1. Turizmde Global Etik İlkeleri Önermelerinin Güvenilirliği

Faktörler	Madde Sayısı	Alpha Değeri
Turizmde Global Etik İlkeleri Önermeleri	48	0,945

Alfa değeri 0 ile 1 arası değerler alır ve kabul edilebilir bir değer en az 0,7 olması arzu edilir (Coşkun vd., 2015). Bu durumda ölçeğin içsel tutarlılığa sahip olduğu ve ölçek soruları arasında mükemmel yakın bir uyum olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Kişisel Özellikler	Frekans	Yüzde
Bölüm		
Turizm	151	68,6
Seyahat	69	31,4
Toplam	220	100,0
Cinsiyet		
Kadın	66	30,0
Erkek	154	70,0
Toplam	220	100,0
Yaş		
17-22	122	55,5
23 ve üzeri	98	44,5
Toplam	220	100,0
Turizmde global etik ilkelerini daha önce duydunuz mu?		
Evet	91	41,4
Hayır	129	58,6
Toplam	220	100,0

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılanların %68,6’sı turizm bölümünde öğrenim görmekte, %70’i erkek, %55,5’i 17-22 yaş aralığında ve %58,6’sı turizmde global etik ilkelerini daha önce hiç duymadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3. Turizmde Global Etik İlkelerinin Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

Turizmde Global Etik İlkelerinin Boyutları	Ortalama	Standart Sapma
Turizm Hareketinde Özgürlük	3,75	,68422
Kültürel Mirası Kullanan ve Zenginleştiren Unsur Olarak Turizm	3,68	,78473
Turizmde Global Etik İlkelerinin Uygulanması	3,68	,82869
Turizmin Toplumlararası Karşılıklı Anlayışa Katkısı	3,67	,74577
Turizmin Geliştirilmesinde Tarafların Yükümlülükleri	3,65	,68515
Turizme Katılma Hakkı	3,59	,76975
Turizmin Bireysel ve Kolektif Yönleri	3,58	,67954
Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları	3,56	,76114
Ülke ve Toplumların Refahını Arttıran Bir Faaliyet Olarak Turizm	3,53	,76428
Sürdürülebilir Gelişmenin Unsuru Olarak Turizm	3,29	,82658

Tablo 3’te Turizmde Global Etik İlkelerinin 10 boyutunun ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır. Bu ortalamalara göre; turizm ve seyahat öğrencilerinin en fazla uygulandığını düşündükleri ilk 3 boyut sırası ile; “Turizmde Global Etik İlkelerinin Uygulanması”, “Sürdürülebilir Gelişmenin Unsuru Olarak Turizm” ve “Kültürel Mirası Kullanan ve Zenginleştiren Unsur Olarak Turizm”dir. Buna göre öğrencilerin bakış açısı ile; etik ilkelerin uygulanması için tarafların üstlerine düşenleri yaptıkları, sürdürülebilir turizm adına doğal çevrenin korunduğu, kaynak tasarrufunun sağlandığı ve ihtiyaçlar karşılanırken gelecek nesillerin dikkate alındığı söylenebilir. Buna ek olarak; turizmin, müzeler, anıtlar gibi tarihi kalıntıların korunmasına ve geliştirilmesine katkı sağladığı söylenebilir. Yine söz konusu öğrencilerin en az uygulandığını düşündükleri ilk 3 boyut ise sırası ile; “Turizmin Bireysel ve Kolektif Yönleri”, “Turizm Hareketinde Özgürlük” ve “Turizmin Geliştirilmesinde Tarafların

Yükümlülükleri” dir. Buna göre öğrencilerin bakış açısı ile; turizm faaliyetlerinin yeteri kadar kendini eğitime amaçlı gerçekleştirilmediği ve teşvikinin de yapılmadığı, turistlerin kendi para birimlerini yeterince rahat bir şekilde kullanamadıkları, turistlere uygulanan vize, sağlık ve gümrük işlemlerinin yeterince basit olmadığı, basının özellikle turizm basınının, dünyadaki turizm hareketlerini değiştirecek olaylara ilişkin doğru bilgi vermediği söylenebilir.

Tablo 4. Turizmde Global Etik İlkeleri Boyutlarının Yaş Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

Turizmde Global Etik İlkeleri Boyutları	Yaş	Kişi Sayısı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Bağımsız Örneklem T Testi	
					t	p
Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları	17-22	122	3,66	,70986	2,065	0,04
	23 ve üzeri	98	3,45	,80846		

Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre, Turizmde Global Etik İlkeleri boyutlarını değerlendirmelerine ilişkin Bağımsız Örneklem T Testi sonuçları incelendiğinde anlamlı şekilde farklılaşma tespit edilmiştir. Tablo 5. incelendiğinde, “Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları” boyutuna, 17-22 yaş grubunun 23 ve üzeri yaş grubuna kıyasla ülkemizde daha fazla uygulandığını düşündükleri söylenebilir.

Tablo 5. Turizmde Global Etik İlkeleri Alt Boyutlarının Turizmde Global Etik İlkelerini Daha Önce Duyup Duymama Değişkenine Göre T Testi Sonuçları

Turizmde Global Etik İlkeleri Boyutları	Turizmde Global Etik İlkelerini Daha Önce Duydunuz Mu?	Kişi Sayısı	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Bağımsız Örneklem Testi	
					t	p
“Ülke ve Toplumların Refahını Arttıran Bir Faaliyet Olarak Turizm”	Evet	91	3,38	,83688	-	0,01
	Hayır	129	3,64	,69224	2,415	
“Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları”	Evet	91	3,42	,79043	-	0,02
	Hayır	129	3,66	,72648	2,299	

Araştırmaya katılanların turizmde global etik ilkelerini daha önce duyup duymama değişkenine göre, Turizmde Global Etik İlkeleri boyutlarını değerlendirmelerine ilişkin Bağımsız Örneklem T Testi sonuçları incelendiğinde anlamlı şekilde farklılaşmalar tespit edilmiştir. Tablo 6. incelendiğinde, “Ülke Toplumların Refahını Arttıran Bir Faaliyet Olarak Turizm” ve “Turizm Sektöründe Çalışanların ve Girişimcilerin Hakları” boyutlarına, turizmde global etik ilkelerini daha önce hiç duymayanlar duyanlara kıyasla ülkemizde daha fazla uygulandığını düşündükleri söylenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turizmde global etik ilkelerine genel olarak bakıldığında; uluslararası barışa katkı sağlaması, halkın refahını arttırmak ve toplumsal ve ekonomik kalkınmaya destek olmak için önemlidir. Aynı ilkelerin turizmin doğal ve kültürel miraslar üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi en aza indirerek sürdürülebilir kalkınmayı ve toplum üzerindeki olumlu etkilerini en üst seviyeye çıkarmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda turizmde global etik ilkelerine herkesin ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra; turizmde global etik ilkelerinin gerektiği gibi uygulandığı belirsizdir. Bu bağlamda yapılan bu araştırma turizm ve seyahat eğitimi alan öğrencilerin

turizmde global etik ilkelerinin ülkemizde uygulanmasını ne seviyede algıladıklarını değerlendirmek üzere yapılmıştır.

İskenderun Teknik Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılmış olan bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin, Turizmde Global Etik İlkelerinin ülkemizde uygulandığına genel olarak katıldıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra; öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun Turizmde Global Etik İlkelerini daha önce duymadıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; %68,6'sı turizm bölümünde öğrenim görmekte olup, %70'i erkek, %55,5'i 17-22 yaş grubunda ve %58,6'sı Turizmde Global Etik İlkelerini daha önce duymamıştır. Bu bağlamda Turizmde Global Etik İlkelerini duymayan öğrenciler için bir farkındalık yaratıldığı söylenebilir. Katılımcıların demografik özellikleri ile Turizmde Global Etik İlkeleri faktörlerine Bağımsız Örneklem T Testi uygulanmıştır. Bu analizler sonucunda; yaş ve Turizmde Global Etik İlkeleri daha önceden duyup duymama değişkenleri ile ilgili anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra; Turizmde Global Etik İlkelerinin ülkemizde yeterince uygulandığını düşünenler kadar yeterince uygulandığını düşünmeyenlerin de olduğu ortaya çıkmıştır. Turizm ve seyahat öğrencilerinin büyük çoğunluğu Turizmde Global Etik İlkelerini daha önce hiç duymamıştır. Bu bağlamda etik ilkeleri için daha fazla farkındalık yaratılması gerekmektedir. Geleceğin turizm yöneticileri olacak olan turizm ve seyahat öğrencilerinin bilmedikleri etik ilkelerine uygun davranılması beklenemez.

Bu araştırma İskenderun Teknik Üniversitesi ile yapıldığı için diğer üniversitelere genellenemez. Bu araştırmanın daha geniş katılımcı kitlesi ile farklı üniversitelerdeki turizm ve seyahat bölümü öğrencileri ile tekrar edilmesi, geleceğin turizm yöneticileri olacak olan bireylerin bu konuda daha bilinçli olmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

(<http://ethics.unwto.org>) Erişim Tarihi: 10.04.2018.

(<http://www2.unwto.org/>) Erişim Tarihi: 10.04.2018.

(www.tdk.org.tr) Erişim Tarihi: 12.04.2018.

(www.tursab.org.tr) Erişim Tarihi: 06.10.2018.

Akan, P. (2007). Uygulama Açısından İş Etiği Kuralları ve Evrensel Turizm Etiği İlkeleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 7-20.

Akova, O., Çalık, İ. (2008). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Etik Algılamaları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-13.

Arslan, E. (2011). *Otel işletmelerinde çalışanların paraya olan tutumunun mesleki etik değerler açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), (www.tez.yok.gov.tr) Erişim Tarihi: 12.04.2018, (Tez No: 290747).

Aslan, A., Kozak, M. (2008). Turizmde Gelişme ve Etik Sorunları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. (www.researchgate.net) Erişim Tarihi: 12.04.2018.

Aydın, E., Şimşek, A., Çilesiz, E. (2016). Potansiyel İş Gücü Olarak Turizm Öğrencilerinin Etik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi Turizm Fakültesine Yönelik Bir Uygulama. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 5(2), 20-42.

Büte, M. (2011). Etik İklim, Örgütsel Güven ve Bireysel Performans Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.

Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*, Sakarya: Sakarya Kitapevi.

Çeken, H., Dalgın, T., Karadağ, L. (2012). Küreselleşme Ve Uluslararası Turizm Arasındaki İlişki. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(22).

Demirçivi, B., M. (2013). *Turizmde küresel etik kodları: Seyahat acentesi yönetici görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi), (www.tez.yok.gov.tr) Erişim Tarihi: 12.04.2018, (Tez No: 333518).

Doğdubay, M., Karan., İ. (2015). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Etik Uygulamaların Swot Analizi İle Değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), 24-32.

Dolmacı, N., Bulgan, G. (2013). Turizm Etiği Kapsamında Çevresel Duyarlılık. *Journal of Yasar University*, 29(9), 4853-4871.

Düz, B. (2017). Turist Rehberliğinde Meslek Etiği İlkelerinin Faydacı Etik Yaklaşımı İle Belirlenmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1639-1661.

Ekiztepe, B. (2011). *Konaklama İşletmelerinde Etik İklimi, Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla (Yüksek Lisans Tezi) (www.tez.yok.gov.tr) Erişim Tarihi: 12.04.2018, (Tez No: 308765).

Eröz, S., S., Doğdubay, M. (2012). Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etik İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1), 133-157.

Fennel, D., A. (2000). Tourism and Applied Ethics. *Tourism Recreation Research*, 25(1), 59-69.

İpar, M., S., Esmer, Y. (2018). Turizm İşletmelerinde Etik Uygulamaların Önemi: Kavramsal Bir Araştırma. 14. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 474-479.

İyitoğlu, V. (2012). Turizm Öğrencilerinin Turizm İşletmelerinde İş Etiği Algıları: Farklı Önlisans Turizm Programlarında Bir Kıyaslama. (www.researchgate.net) Erişim Tarihi: 26.04.2018.

Koçoğlu, C., M., Avcı, M. (2018). Turizmde Küresel Etik Kodların Uygulanma Düzeyleri: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 539-553.

Kozak, M, Aslan, A. (2005). Turizmde Gelişme ve Etik Sorunları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Geleneksel Turizm Paneli, Nevşehir.

Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve “Etikler”. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, (423), 7-9.

Müezzinoğlu, A. (2003). Bilim ve Etik. *Türk İdare Dergisi*, (438).

Olçay, A., Pehlivan, N. (2012). Öğrencilerin Turizm İşletmelerinde Etik Dersine Olan Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Analizi. II. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 29-40.

Selim, S., Eryiğit, P. (2016). Türkiye ve AB 27 Ülkelerinde Turizm Gelirlerini Belirleyen Faktörler: Panel Veri Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 85-94.

Shafer, W., E. (2009). Ethical Climate, Organizational-Professional Conflict and Organizational Commitment A Study of Chinese Auditors. *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 22(7), 1087-1110.

Tabachnick, B., G., Fiedell, L., S. (2013). *Using multivariate statistics*. Pearson, Boston.

Uçkun, C., G., Uçkun, S., Latif, H. (2004). *Turizmde etik*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Ünlüöner, K., Arslan, E. (2012). Otel İşletmelerinde Çalışanların Paraya Olan Tutumunun Mesleki Etik Değerler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 173-187.

Webber, S. (2007). Ethical Climate Typology and Questionnaire: A Discussion of Instrument Modifications. *The Journal of Academic Librarianship*, 33(5), 567-580.

Yirik, Ş., Ekici, R. (2014). Medikal Turizm Kapsamında Yaşanan Genel Etik Problemler ve Bölge Pazarında Yaratmış Olduğu Olumsuzluklar (Akdeniz Bölgesi Örneği). (www.researchgate.net) Erişim Tarihi: 26.04.2018.

HUMAN – World Journal of Human Sciences, 2020 - 1

İNSAN – Dünya İnsan Bilimleri Dergisi, 2020 – 1

ISSN: 2717-6665

Çocuk evliliklerine yönelik tutumların incelenmesi (Malatya ili örneği)

Büşra Nur COŞKUN²³

Nesrin DUMAN²⁴

ÖZET

Bu araştırma kırsal ve kentsel bölgede yaşayan bireylerin çocuk evliliklere yönelik tutumlarının incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla yaşları 18-60 yaş arası değişen 78 katılımcıya Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıları çocuk evliliklere yönelik desteklemeyen tutumlarının olduğu, bu yaklaşımın kırsal ve kentsel bölgede yaşayan bireylerde anlamlı düzeyde farklılaşma göstermediği ortaya konulmuştur. Ölçek puanları sosyo-demografik değişkenlere göre incelendiğinde sadece yaş ve gelir değişken gruplarında ölçek puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Farklılaşmanın yönü incelendiğinde kırsal bölgede yaşayan düşük gelir seviyesine sahip kişilerin yüksek gelir seviyesine sahip bireylere göre anlamlı düzeyde daha fazla çocuk evlilikleri destekleyici tutumlarının olduğu görülmüştür. Yaş grupları incelendiğinde ise kentte 19-29 yaş grubu ile 30-39 yaş grupları arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. 30-39 yaş grubunun 19-29 yaş grubuna göre çocuk evliliklere yönelik daha fazla destekleyici tutumlarının olduğu görülmüştür. Kırsal bölgede ise 30-39 yaş grubu ile 50-59 yaş grubu arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. 50-59 yaş grubunun 30-39 yaş grubuna göre çocuk evliliklere yönelik daha yüksek destekleyici tutumlarının olduğu görülmüştür. Çalışmanın çocuk evliliklere yönelik güncel ve kapsamlı araştırmalara kaynak niteliğinden olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk evlilik, kırsal, kent, çocuk gelin.

²³ Sosyoloji lisans 3. sınıf öğrencisi, Bartın Üniversitesi, e-mail: busranurcoskun@outlook.com

ORCID: 0000-0002-9712-1831

²⁴ Dr. Öğretim Üyesi (Psikolog Dr.), İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, e-mail: nesrinduman@windowslive.com

ORCID: 0000-0002-2751-8315

Investigation of attitudes towards child marriages (The case of Malatya)

ABSTARCT

This study aims to investigate the attitudes of individuals living in rural and urban areas towards child marriages. For this purpose, ‘Attitudes Toward Child (girls) Marriages Scale’ was applied to 78 participants aged between 18-60 years old. As a result of the study, it was revealed that participants did not support the marriages of girls and this approach did not differentiate between individuals living in rural and urban areas. When the scale scores were analyzed according to sociodemographic variables, it was found that the scale scores differed significantly only in the age and income variable groups. When the direction of differentiation is examined, it is seen that low-income people living in rural areas have significantly more supportive attitudes than high-income individuals. When the age groups were examined, a significant difference was found between 19-29 age group and 30-39 age group living in the city. The 30-39 age group had more supportive attitudes towards child marriages than the 19-29 age group. Significant differentiation was found between 30-39 age group and 50-59 age group in rural areas. The 50-59 age group had higher supportive attitudes towards child marriages than the 30-39 age group. The study is intended to be the source of contemporal and comprehensive researches on child marriages.

Keywords: Child marriage, urban, city, child bride.

GİRİŞ

Dünya genelinde her yıl 18 yaş altı milyonlarca kız çocuğunun evliliği gerçekleşmektedir. Dünya çapında karşılaşılan bu evlilikler, ülkemizde de yıllardan beri süregelen bir olgu olarak varlığını muhafaza etmektedir. Çocuk evlilikler, kız ve erkek çocukların fizyolojik ve psikolojik olarak evlilik ve çocuk sahibi olma sorumluluğunu üstlenmeye hazır olmadan 18 yaş öncesinde evlendirilmesini ifade etmektedir (Evgin, Caner, Küçük Öztürk ve Calpbinici, 2018: 481). Bilindiği üzere ülkemizin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi (1959)'nin ilk maddesinde '*çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır*' ibaresi bulunmaktadır ("Birleşmiş Milletler", 1959; aktaran Duman ve Coşkun, 2019: 269). Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesi b fıkrasında çocuk "*henüz 18 yaşını doldurmamış kişi*" olarak tanımlanırken ("Türk Ceza Kanunu", 2004; aktaran Duman ve Coşkun, 2019: 269); Türk Medeni Kanunu'nun 11. maddesinde yer alan '*Ergenlik 18 yaşın doldurulmasıyla başlar*' ibaresiyle 18 yaşını dolduruncaya kadar tüm bireylerin çocuk olarak adlandırıldığı görülmektedir ("Türk Medeni Kanunu", 2001; aktaran Kıran, 2017: 3).

Çocuk yaşta evlilik ise 18 yaşını tamamlamayan çocuğun evlendirilmesini ifade etmektedir. Çocuk yaşta evlilik olgusunun bilimsel taramasını yaptığımızda bu sorunun gelişmekte olan ülkeler ve gelişmemiş ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerde de görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu olgu yapılan çalışmalarda (örn. Özcebe ve Biçer, 2013: 88) bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınmaktadır. Çocuk evliliklerin farklı coğrafyalardan çok sayıda ülkede görülmesi bu olgunun tek bir sebepten değil birçok nedenden kaynaklandığına işaret etmektedir. Çocuk yaşta evlilik olgusunu ortaya çıkaran etmenler arasında sosyo-ekonomik durum, sosyo-kültürel yapı (gelenek-görenek, adetler ve dini inanç), eğitim seviyesi gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir (Yüksel ve Yüksel, 2017: 9). Bir diğer neden olarak da çocuğun çevresinde bulunan yetişkinlerin kendisine rol model olmasıdır (Duman ve Coşkun, 2019: 272). Tüm bu nedenlerin çocuk yaşta evlilikler olgusunun devam etmesinde başat faktörler olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepler ışığında ülkemizde de kanayan bir yara olarak bulunmaya devam eden bu olguya yönelik insanların günümüz yaklaşımı merak edilmiş, çocuk evlilikleri olgusuna dair bireylerin yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada çocuk evliliklere yönelik Malatya ili kent ve kırsal bölgede yaşayan bireylerin bakış açılarının bazı sosyo-demografik değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kentsel ve kırsal kesimden bireylerin çocuk yaşta evliliklere yönelik yaklaşımı nedir?
2. Kentsel ve kırsal kesimden bireylerin çocuk yaşta evliliklere yönelik yaklaşımı anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım yaş gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
5. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
6. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
7. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
8. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım kız çocuğuna sahip olma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
9. Çocuk evliliklerine yönelik yaklaşım evlenme yaşına göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırma; kız çocukların evliliklerine yönelik tutumu Malatya ili kent ve kırsal alandaki insanların bakış açılarını araştıran bir saha araştırması olup; bu çalışmanın günümüzde kent ve kırsal alanda yaşayan insanların kız çocukların evliliklerine yönelik tutumunu ortaya koymayı

ve bu tutumun hangi değişkenlerle anlamlı ilişki içinde olduğuna ilişkin güncel ve önemli bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan bir araştırma modeli” olan tarama modelidir (Karasar, 2018: 109). Çalışmada tarama modellerinden biri olan genel tarama başlığı altında yer alan, iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan “ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır. Bu model ilişkisel bir çözümlenmeye olanak verecek veri çiftleri şeklinde yapılmaktadır (Karasar, 2018: 114).

3.2. Veri toplama araçları

Bu araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu ve katılımcıların çocuk evliliklere yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla “Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum Ölçeği” olmak üzere iki form kullanılarak toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olan “Kişisel Bilgi Formu”; cinsiyet, yaş, eğitim gibi bazı demografik değişkenlere dair sorular içermektedir. Kaynak, Kaynak-Malatyalı ve Hasta (2016) tarafından geliştirilmiş olan ‘Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum Ölçeği’nde ise 6’lı Likert tipinde 12 madde bulunmaktadır. Ölçekten 12-72 arası puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan düşük puan bireylerin ‘kız çocukların evliliklerini uygun bulmadıkları’ anlamına gelmekteyken; yüksek puan ‘kız çocukların evliliklerini uygun buldukları’ anlamına gelmektedir.

3.3. İşlem

Bu araştırma Malatya ilinde yapılmıştır. Araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu’ndan gerekli izinler alınmış, saha çalışmasına Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu’nun 2019/050 sayılı onayı ile başlanmıştır. Uygulama esnasında kullanılan formlara araştırmaya katılımin

gönüllülüğe dayalı olduğu, araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgilendirme metni yazılmıştır. Kent ve kırsal alandaki bireylerin Bilgilendirilmiş Onam Formu’nu incelemeleri ardından, araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen kişiler ile başlanmıştır. Veriler Malatya ili kentsel alanda halk meydanlarında, kırsal alanda ise köy evleri ziyaretleri ile toplanmıştır. Formlar araştırmacılar tarafından katılımcılarla yüz yüze görüşmeler yapılarak uygulanmıştır.

4. ANALİZ

Araştırmadan elde edilen veri sayısallaştırılarak Windows için SPSS-22 programına girilmiştir. Verilerin analizi için öncelikle ilgili veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti yapılmıştır. Birçok paket programda yer alan en popüler normal dağılıma uygunluk testleri Kolmogorow-Simirnov ve Shaphiro-Wilk testleridir. Her iki test içinde p değerinin 0,05’ten büyük ($p > .05$) çıkması durumunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu söylenmektedir. Bu açıdan verilerin istatistiksel analizinde doğru test yöntemini belirleyebilmek için öncelikle normallik (Test of Normality) ve homojenlik (Test of Homogeneity of Variances) test sonuçlarına bakılmış, incelenen veri setinin sonuçlarına göre parametrik veya nonparametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir (Duman, 2018:79; Duman ve Oral, 2018). Yapılan analizlerde veri setinin basıklık-çarpıklık değerlerinin normal dağılım aralığında olmadığı ($\pm 1,5$) anlaşılacak analizler için non-parametrik testler kullanılmıştır. Veri setleri arası karşılaştırmalarda non-parametrik testlerden Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis analizleri yapılmıştır. Farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunun belirlenmesi ve farklılaşmanın yönünü belirlemek için izleme (post hoc) testlerinden Tamhane analizi tercih edilmiştir. Yorumlamada .05 ve .001 anlamlılık düzeyleri tercih edilmiştir.

5. ÖRNEKLEM Grubu

Bu araştırma 2018-2019 eğitim öğretim dönemi bahar yarıyılında Malatya ilinde yapılmıştır. Örneklem seçiminde, çalışma evrenindeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme şansına sahip oldukları (Karasar, 2018: 151) örnekleme türü olan “oransız eleman örnekleme (basit tesadüfi örnekleme)” yolu kullanılmıştır. Araştırmaya kırsaldan 39 kişi, kentsel bölgeden 39 kişi olmak üzere toplam 78 yetişkin birey katılmıştır. Katılımcılardan bir kişi (kentsel gruptan) 18 yaşını

tam olarak doldurmaması nedeniyle analizlerden dışlanmıştır. Bu haliyle araştırma 77 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların 44 (%57,1)'ü kadın, 33 (%42,9)'ü erkektir. Çalışma grubunu oluşturan yetişkinler 18 ile 60 yaş arasında olup; düşük-orta ve yüksek olmak üzere üç gelir grubundan gelmektedir. Katılımcılar genç (18-29 yaş), ilk yetişkinlik (30-39 yaş), orta yetişkinlik (40-49 yaş), geç yetişkinlik (50-59 yaş) ve yaşlı (60 üstü) gruplarını temsilen yaş gruplarına ayrılmış, analizleri bu şekilde gerçekleştirilmiştir. Kırsal ve kentsel bölgeden seçilen örneklem grubunun eğitim durumları frekans analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Kırsal ve kentsel bölge katılımcıları eğitim düzeyi frekans analizi

		n	%
Kentsel	İlkokul	5	13,2
	Ortaokul	4	10,5
	Lise	9	23,7
	Üniversite	18	47,4
	diğer	2	5,3
	<i>Toplam</i>	38	100,0
Kırsal	ilkokul	16	41,0
	ortaokul	8	20,5
	lise	5	12,8
	üniversite	2	5,2
	diğer	8	20,5
	<i>Toplam</i>	39	100,0

6. BULGULAR

6.1. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyi betimsel analizleri

Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik tutum ölçeği puanları incelendiğinde katılımcıların ölçekten ortalama $22,74 \pm 11,61$ puan aldıkları, bu haliyle katılımcıların kız çocuklarının evliliklerine yönelik desteklemeyen bir tutuma sahip olduğu görülmüştür. Ortalama puanlara kırsal ve

kentsel bölgede yaşayan insanlar arasında bakıldığında; kentsel bölgeden $22,50 \pm 11,89$ puan; kırsal bölgeden ise $22,97 \pm 11,49$ puan alındığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyi betimsel analizleri

	n	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss
KÇEYT Toplam	77	11,00	69,00	22,74	11,61
Kentsel KÇEYT Toplam	38	11,00	69,00	22,50	11,89
Kırsal KÇEYT Toplam	39	12,00	62,00	22,97	11,49

KÇEYT: Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum

Kentsel ve kırsal bölgede yaşayan bireyler arasında kız çocuk evliliklerine yönelik tutumda anlamlı farklılaşma olup olmadığını tespit etmek için non-parametrik testlerden Mann-Whitney U analizi yapılmış; kırsal ve kentsel bölgede yaşayan kişiler arasında kız çocukların evliliklerine yönelik tutumda anlamlı farklılaşma görülmemiştir [$p=.898$; $p>.05$].

6.2. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin cinsiyete göre sonuçları

Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için non-parametrik testlerden Mann-Whitney U analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum (KÇEYT) puanlarının cinsiyete göre Mann-Whitney U analiz sonuçları

	Kadın		Erkek		U	p
	n	\bar{X}	n	\bar{X}		
KÇEYT	44	38,35	733	39,86	697,50	.769*

* $p=.769$; $p>.05$ anlamlı farklılaşma yoktur.

Mann-Whitney U analiz sonuçlarına göre cinsiyete göre toplam Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum (KÇEYT) puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$p=.769$; $p>.05$].

Cinsiyete göre farklılaşma kentsel ve kırsal bölge olarak incelendiğinde; kırsal ve kentsel bölgede de cinsiyete göre Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (sırasıyla $p=.428$, $p>.05$; $p=.750$, $p>.05$).

6.3. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin yaş gruplarına göre sonuçları

Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin kentsel ve kırsal bölgeden bireylerin yaş gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için Kruskal-Wallis analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kentsel bölgede yaş grupları arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir [$p=.007$; $p<.05$]. Farklılaşmanın hangi yaş grupları arasında olduğunu ve bu farklılaşmanın yönünü bulabilmek için izleme (post hoc) testlerinden Tamhane analizi yapılmıştır. Buna göre kentsel bölgede yaşayan bireylerde 19-29 yaş grubu (genç) ile 30-39 (ilk yetişkinlik) yaş grubu arasında anlamlı farklılaşma olup çocuk evliliklere yönelik destekleyici tutum 30-39 yaş grubunda (ilk yetişkinlik) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Analiz sonuçlarına göre kırsal bölgede yaş grupları arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir [$p=.044$; $p<.05$]. Farklılaşmanın hangi yaş grupları arasında olduğunu ve bu farklılaşmanın yönünü bulabilmek için izleme (post hoc) testlerinden Tamhane analizi yapılmıştır. Buna göre kırsal bölgede yaşayan bireylerde 30-39 yaş grubu (ilk yetişkinlik) ile 50-59 yaş grubu (geç yetişkinlik) arasında anlamlı farklılaşma olup; çocuk evliliklere yönelik destekleyici tutum 50-59 yaş grubunda (geç yetişkinlik) anlamlı düzeyde daha yüksektir.

6.4. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum eğitim durumuna göre sonuçları

Kentsel ve kırsal bölgede yaşayan bireylerin eğitim düzeyine göre Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanlarını karşılaştırmak için Kruskal-Wallis analizi yapılmıştır. Kruskal-Wallis analizi sonuçlarına göre eğitim düzeyine göre toplam Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$p=.488$; $p>.05$].

Eğitime göre farklılaşma kentsel ve kırsal bölge olarak incelendiğinde, her iki bölgede de eğitime göre Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (sırayla $p=.201$, $p>.05$; $p=.423$, $p>.05$).

6.5. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin medeni durumlarına göre sonuçları

Kentsel ve kırsal alanın medeni durumuna göre Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanlarını karşılaştırmak için Kruskal-Wallis tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Kruskal-Wallis analiz sonuçlarına göre Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşma göstermemiştir [$p=.766$; $p>.05$].

Medeni duruma göre farklılaşma kentsel ve kırsal bölge olarak incelendiğinde; her iki bölgede Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (sırayla $p=.758$, $p>.05$; $p=.894$, $p>.05$).

6.6. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin gelir durumlarına göre sonuçları

Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin kentsel ve kırsal bölgeden bireylerin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için Kruskal-Wallis analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kentsel bölgede farklı gelir düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir [$p=.581$; $p>.05$]. Analiz sonuçlarına göre kırsal bölgede gelir düzeyleri arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir [$p=.020$; $p<.05$]. Farklılaşmanın hangi gelir düzeyleri arasında olduğunu ve bu farklılaşmanın yönünü bulabilmek için izleme (post hoc) testlerinden Tamhane analizi yapılmıştır. Buna göre kırsal bölgede yaşayan bireylerde düşük gelir grubu ile orta gelire sahip bireyler arasında anlamlı farklılaşma olup çocuk evliliklere yönelik tutum düşük gelir grubunda anlamlı düzeyde yüksektir.

6.7. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyin kız çocuğunun olup olmadığına göre sonuçları

Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum düzeyinin kız çocuğunun olup olmadığına göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için non-parametrik testlerden Mann-Whitney U analizi yapılmıştır. Man-Whitney U sonuçlarına göre toplam Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$p=.082$; $p>.05$].

Kız çocuğunun olup olmadığına göre farklılaşma kentsel ve kırsal bölge olarak incelendiğinde; her iki bölgede Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (sırayla $p=.123$, $p>.05$; $p=.325$, $p>.05$).

6.8. Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum evlenme yaşına göre sonuçları

Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanlarının evlenme yaşına göre farklılaşp farklılaşmadığının tespiti için Kruskal-Wallis tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Kruskal-Wallis sonuçlarına göre evlenme yaşına göre toplam Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$p=.542$; $p>.05$].

Evlenme yaşına göre farklılaşma kentsel ve kırsal bölge olarak incelendiğinde; her iki bölgede Kız Çocuk Evliliklerine Yönelik Tutum puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır (sırayla $p=.912$, $p>.05$; $p=.325$, $p>.05$).

TARTISMA VE SONUÇ

Malatya ili kentsel ve kırsal bölgede yaşayan bireylerin çocuk yaşta evliliklere yönelik tutumlarının incelendiği bu araştırma sonucunda, uygulanan ölçek puanlarına göre kentsel ve kırsal bölgede yaşayan insanların ortalama $22,74 \pm 11,61$ puan ile çocuk yaşta evlilikleri desteklemediği yönünde çıkmıştır. Araştırma sonuçlarında kırsal ve kentsel bölgede yaşayanlar arasında çocuk evliliklerine yönelik tutumlarda anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir. Anlamlı bir farklılaşma düzeyinin görülmemesini farklı şekillerde açıklamak mümkündür. Sosyolojik açıdan bakıldığında kentsel-kırsal bölge farklılaşmasının zaman içerisinde küçülmesini göz önünde bulundurmak önemlidir. Şöyle ki; kentleşmenin artarak kırsal bölgelere kadar yaklaşması; kent kültürünün kırsal alana yansımaları sağlayan önemli bir etmen olarak görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi (ulaşım, iletişim, sosyal medya) ve teknolojik cihazların kırsal bölgelere kadar ulaşması, kullanımının yaygınlaşması kent ve kırsal alan arasındaki farkı kaldırmaktadır (Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012: 151-52). Bu noktada teknolojinin toplum bakış açıları, değerleri üzerinde etkisinin varlığını yadsımak mümkün değildir.

Araştırmanın sosyo-demografik değişkenleri incelendiğinde ise yaş ve gelir grubu haricinde diğer sosyo-demografik değişkenlere göre ölçek puanlarında anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır. Yaş grupları incelendiğinde kentsel bölgede 19-29 yaş grubu yani yeni jenerasyon çocuk yaşta evliliğin yapılmasına katılmamaktayken; 30-39 yaş grubunun çocuk yaşta evliliğin yapılmasına 19-29 yaş grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek onay verdiği görülmüştür. Araştırmanın kodlanamayan malzemesi incelendiğinde -aşağıda verilmiştir- bu bulgunun anlaşılmasına dair açıklayıcı gerekçeler görülmektedir. Kırsal bölgede ise çocuk evliliklerine yönelik tutumun 30-39 yaş grubu ile 50-59 yaş grubu arasında anlamlı düzeyde farklılaşma ortaya çıkmıştır. Sonuçlar 30-39 yaş grubunun çocuk yaşta evliliğe katılmadığını göstermekteyken 50-59 yaş grubunun 30-39 yaş grubuna (ilk yetişkinlik) göre çocuk yaşta evliliğe daha yüksek onay verdiği görülmüştür. Kırsal bölgede 50-59 yaş grubunun (geç yetişkinlik) çocuk yaşta evliliğe gösterdiği yüksek onay geleneksel yapının 50-59 yaş grupları (geç yetişkinlik) arasında hala devam ettiğini fakat diğer yaş gruplarının ise geleneksel yapıyı devam ettirmediklerini göstermektedir. Yakıt ve Coşkun (2018)'a göre tabu haline gelmiş gelenek-görenek ve dini inanışlar evlilik yaşını etkilemektedir. Araştırma sonuçlarında kırsal bölgede yaşayan 50-59 yaş grubunun hala çocuk evliliklerine yönelik geleneksel düşüncüyü yıkamadığı görülmektedir.

Gelir grubunu incelendiğinde ise kentsel bölgede farklı gelir düzeyleri arasında çocuk evliliklere yönelik tutumda anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır. Kırsal bölgenin gelir düzeyi grupları incelendiğinde ise; orta gelire sahip bireyler çocuk yaşta evliliğe katılmamaktayken; düşük gelire sahip bireyler ise orta gelire sahip bireylere göre çocuk yaşta evliliğin yapılmasına daha yüksek onay verdiği görülmüştür. Çocuk yaşta evlilikler ile ilgili araştırmalar incelendiğinde çocuk yaşta evliliğin görülmesinin sebeplerinden biri sosyo-ekonomik durum olarak bilinmektedir. Yüksel ve Yüksel (2010)'e göre geleneksel aile yapısında çocuk sayısının fazla olması geçimi zorlaştırdığı için çocuk yaşta evlilikler görülmektedir (aktaran Duman ve Coşkun, 2019: 272). Araştırmanın gelir değişkenine dair sonuçları literatürde yer alan bu bulguyu destekler niteliktedir.

Bu araştırmada ölçek sonuçlarının yanısıra araştırmacıya iletilen çocuk evliliklerine yönelik görüşler de yer almıştır. Çalışmanın bu kodlanmayan malzemesi incelendiğinde kentsel ve kırsal bölgede kadın ve erkeklerin çocuk evliliklere yönelik farklı gerekçelerinin olduğu görülmüştür. Örneğin kentsel bölgede yaşayan 30-39 yaş grubunda (ilk yetişkinlik) bulunan,

evli ve bir kız çocuğu olan bir erkek katılımcı, *'fiziksel veya zihinsel engeli olabilir, onlar evlenmemeli fakat toplumun ahlaki yapısı bozulacağına evlenilmelidir'* düşüncesini paylaşmış ancak *"kendi kız çocuğunuzu 18 yaşından önce evlendirmeyeceğini"* eklemiştir. 40-49 yaş grubunda bulunan evli iki kız çocuğu bulunan bir erkek katılımcı ise *'kimsesiz bir çocuk erken yaşta evlenebilir, bu onun için daha iyi olacaktır'* demiştir. 19-29 yaş grubunda bulunan üniversite mezunu evli bir kadın ise *'çocuk esirgeme yurtları, sevgi evleri bulunuyor hiç bir kız, çocuk yaşta evliliğe maruz kalmamalı'* olarak düşüncesini belirtmiştir. Kırsal bölgede yaşayan 18 yaşından önce evlendirilmiş, şuanda 30-39 yaş grubunda olan, dul bir kadın katılımcı *'benim kızım olsaydı 18 yaşından önce evlendirmezdim çünkü ben 18 yaşından önce evlendirildim'* cümlesini ifade etmiştir. 40-49 yaş grubunda bulunan ilkökul mezunu, evli, iki kız çocuğu olan bir kadın katılımcı ise *'şimdiki kızlar evlenmemeli veya evlendirilmemeli önceleri bu olanaklar yoktu o yüzden erken yaşta evlilik görülebiliyordu. Hayatınızı kurtarın daha sonra koca bulursunuz'* diyerek düşüncesini dile getirmiştir. 30-39 yaş grubunda bulunan, bir kız çocuğu olan kadın katılımcı ise *'fiziksel olarak büyük olabilir ama akılları evliliğe ermez, bizi aklımız ermeden evlendirdiler bu yüzden çok ezildik'* düşüncesini dile getirerek çevresinde de kendisi gibi 18 yaşından önce evlendirilen kadınların çok ezildiğini belirtmiştir. 30-39 yaş grubunda bulunan, üç kız çocuk annesi katılımcı *'ben kızlarımın okumasını istiyorum benim gibi rezil olmasını istemiyorum'* diyerek düşüncesini belirtmektedir. 19-29 yaş grubunda bulunan, iki kız çocuğu sahibi bir kadın katılımcı ise *'okumayı çok istiyordum ailem yüzünden evlendim'* düşüncesini dile getirmiştir. Bu söylem çocuk yaşta evliliğin araştırmanın yapıldığı kırsal coğrafyada halen devam ettiği göstermektedir. 19-29 yaş grubunda bulunan bir diğer kadın katılımcı ise *'evlendirilmeseydim okurdum, gelin geldiği yere uyum sağlayabilir çünkü sağlamak zorunda kalıyor'* düşüncesini belirtmiştir. Araştırmada 18 yaşından önce evlendirilen kadın katılımcıların şuanda kendi çocukları için *'18 yaşından önce evlendirmezdim'* düşüncesine sahip oldukları ortaya konulmuştur. Bu durumda çocuk yaşta evlilik olgusunun ailesel faktörünün azaldığı görülmektedir. Kırsal bölgede yaşayan erkeklerin düşüncesi ise; 40-49 yaş grubunda bulunan bir kişi *'doğru insanı bulduysa evlensin sonra bulamaz'* olarak belirtmektedir. 50-59 yaş grubunda bulunan 18 yaşından önce evlenmiş bir erkek ise *'evliliğin yaşı yoktur'* düşüncesini belirtmektedir. Yine kırsal bölgede yaşayan 50-59 yaş grubunda bulunan bir kadın ise *'okumuyorsa evlensin evlenmesinde evde mi kalsın'* olarak erken yaşta

evliliğe katılmaktadır. Araştırmadan elde edilen kodlanmayan malzeme sonuçlardaki bu farklılaşmanın nedenlerine ilişkin kıymetli bilgiler sağlamaktadır.

Sonuç olarak kız çocukların evliliklerine yönelik görüşlerin incelendiği bu araştırmada Malatya ilinde kırsal ve kentsel bölgede düşük düzeyde destekleyici tutumun var olduğu, bu tutumun araştırma sorularında ele alınan değişkenler açısından anlamlı bir farklılaşma göstermediği; ancak gelir ve yaş grupları açısından anlamlı bir farklılaşmanın söz konusu olduğu görülmektedir. Çalışma sonuçları göstermektedir ki çocuk evliliklere yönelik destekleyici yaklaşım günümüzde azalmaya yüz tutmakla beraber, farklılaşan gerekçeler ile farklı jenerasyon gruplarında ve gelir düzeyi düşük gruplarda etkisini muhafaza etmeye devam etmektedir.

Öneriler

1. Hukuksal olarak çocuk yaşta evliliğin yeniden düzenlenmesi,
2. Aile kurumu, çocuk yaşta evlilik olmak üzere günümüz çocuklarının karşı karşıya kaldığı sorunları giderilmek adına aileleri bilinçlendirme çalışmalarının yapılması,
3. Çocuk yaşta evlilik olgusunun diğer illerde araştırılması, sonuçların karşılaştırılması, elde edilen bulgulara göre sosyal sorumluluk projelerinin hazırlanması,
4. Halk eğitim seminerlerinin sadece il merkezlerinde değil, köylerde de yapılması.

Sınırlılıklar

1. Bu araştırma Malatya ili örneği ile sınırlıdır.
2. Araştırma 78 kişi ile sınırlıdır.

Teşekkür

Araştırmada dağ köylerinin tespiti ve ulaşımı için yardımcı olan Coğrafya Öğretmenim Ali GÜNEŞ'e; kent bölgesinde ölçek dağıtma ve toplama işleminde yardımcı olan Zeynep GASPAK, Seda KALKAN, Çağrı KARAGÖZ, Mehmet AVCI ve Merve TÜRKMENOĞLU'na; bana bu

araştırmayı yaptıran anneme; araştırmamızın danışmanlığını yapan Psikolog Dr. Nesrin DUMAN hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

Duman, N. (2018). *Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Duman, N. ve Coşkun, B. N. (2019). “Çocuk Yaşta Evlilik” ya da “Çocuk Gelin” Olgusuna Psikososyal Bir Bakış, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, IV, 2: 268-77. Doi: 10.21733/ibad.536029

Duman, N. ve Oral, G. (2018). Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 113-126.

Evgin, D., Caner, N., Küçük-Öztürk, G. ve Calpbinici, P. (2018). Üniversite öğrencilerinin erken evlilik ve çocuk gelinler hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XI, 55: 480-9. Doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185537221>

Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel.

Kaynak, B. D., Kaynak-Malatyalı, M. ve Hasta, D. (2016). Kız çocuk evliliklerine yönelik tutum ölçeği, 1.Sosyal Psikoloji Kongresi, [Poster Bildiri].

Kıran, E. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türkiye’de çocuk gelinler. *Balkan Journal of Social Sciences / Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP 2017 Özel Sayısı: 1-8.

Özcebe, H. ve Biçer, B. K. (2013). Önemli bir kız çocuk ve kadın sorunu: Çocuk evlilikler. *Türk Pediatri Arşivi*, XLVIII, 2: 86-93.

Türk Ceza Kanunu. (2004, 26 Eylül). Erişim adresi: <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>

Türk Medeni Kanunu. (2001, 22 Kasım). Erişim adresi: [https://www.mevzuat.gov.tr > MevzuatMetin > 1.5.4721.pdf](https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf)

UNICEF (2004). Çocuk haklarına dair sözleşme. Erişim adresi: https://www.unicef.org/turkey/pdf/_cr23.pdf

Yakıt, E. ve Coşkun, A. M. (2014). Toplumsal Açından Çocuk Yaşta Evlilikler Gerçeği: Hemşire ve Ebenin Sorumluluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, XI, 3: 3-10.

Yüksel, H. ve Yüksel, M. (2017). Çocuk ihmal ve istismarı bağlamında Türkiye’de çocuk gelinler gerçeği, *SBE Dergisi*, V, 2: 1-24.

Yüksel-Kaplanoğlu, İ. ve Ergöçmen, B. (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, XV, 2: 151-52.

Psikoloji Bölümü Öğrencilerinin Uyku Kalitesinin İncelenmesi

Nesrin DUMAN²⁵

Elif AKBABA²⁶

Aslıhan DEMİR²⁷

ÖZET

Bireyin en önemli ihtiyaçları arasında olan gece uykusu, bütün yaşlarda sağlık ile nitelikli yaşamın önemli etkilerinden kabul edilmektedir. Uyku niceliksel ve niteliksel bakımdan “kaliteli” ya da “iyi” olmadığında duygusal değişkenlikler, dikkat ve hafıza bozuklukları, ileri boyutlarda ise halüsinasyon ve sanrılara sebep olmakta; standart çalışma verimi düşmektedir. Üniversiteye devam eden öğrencilerin uyku durumuna bakıldığında, öğrencilerin eksik uyuduğuna dair genel bir inanış bulunmaktadır. Özellikle uyku kalitesinin son yıllarda bozulduğuna ilişkin bulgular dikkat çekmeye başlamıştır. Bu araştırma üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla yaşları 18-24 arası değişen Psikoloji Bölümü’nde okuyan 48 üniversite öğrencisine “Pittsburgh Uyku Ölçeği” ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarında öğrencilerin “kötü” uyku kalitesinde uyku uyudukları ortaya konulmuştur. Bulgular öğrencilerin en sık 02:00’de uyuduklarını, sabah ise 10:00’da uyandıklarını göstermiştir. Öğrencilerin en sık (%16,7) 7 saat uyku uyudukları görülmüştür. Öğrencilerin uyku süreleri ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin ortalama 8,06±1,55 saat uyudukları anlaşılmıştır. İndekste yer alan oda arkadaşı veya eş/partnerden alınan yanıtlar incelendiğinde öğrencilerin en sık olarak uyurken bacaklarda seğirme veya sıçrama davranışlarının olduğunu görülmüştür. Araştırma sonuçlarının gençler

²⁵ Dr. Öğretim Üyesi (Psikolog Dr.), İstanbul Ayvansaray Üniversitesi, e-mail: nesrinduman@windowslive.com
ORCID: 0000-0002-2751-8315

²⁶ ²Psikoloji lisans 2.sınıf, Bartın Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Kutlubey Kampüsü-BARTIN. E-mail: elifakbaba00@gmail.com ORCID: 0000-0001-5571-0294

²⁷ ³Psikoloji lisans 2.sınıf, Bartın Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Kutlubey Kampüsü-BARTIN. E-mail: aslhdemir0@gmail.com ORCID: : 0000-0002-5710-4068

arasında uyku kalitesine dair farkındalığın artırılmasına yardımcı olması, öğrencilerin kaliteli uyku uyumaları hususunda bilgilenmeleri esas alınmıştır. Bu bilgiler ışığında hedef, öğrencilerin daha kaliteli uyumalarının önemini vurgulayarak, öğrencilerin okul ve kişisel hayatında daha aktif bireyler olmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: uyku, üniversite, öğrenci, uyku problemleri, Pittsburgh.

Investigation of Sleep Quality of Psychology Students

ABSTARCT

Night sleep, which is among the most important needs of the individual, is accepted as an important effect in health and quality life at all ages. When sleep is not “good” or “qualified” in quantitative and qualitative terms, it causes emotional variability, attention and memory disorders, and hallucinations and delusions in various dimensions; Standard operating efficiency decreases. When we look at the sleep situation of the university students, there is a general belief that the students are asleep. Especially, the findings regarding the deterioration of sleep quality have started to attract attention. This research aims to investigate the sleep quality levels of university students. For this purpose, “The Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI)” and Personal Information Form were applied to 48 university students who were studying in the Department of Psychology. According to the results of the research, it was revealed that the students slept with “bad” sleep quality. The findings showed that the most frequent sleep of the students was at 02:00 a.m. and they woke at 10:00 p.m. in the morning. Most of the students (16.7%) were found to sleep 7 hours. When the average sleep time of the students was examined, it was found that the students slept an average of $8,06 \pm 1,55$ hours. When the responses from the roommate or spouse / partner in the index were examined, it was observed that the students most frequently had twitching or leaping behaviors while sleeping. The results of the research help to increase the awareness about sleep quality among young people, and the students get informed about sleep quality as well. In the light of this information, the goal is to ensure that students become more active individuals in their school and personal life by emphasizing the importance of better quality sleep.

Keywords: Sleep, university, student, sleep problems, Pittsburgh.

GİRİŞ

Uyku; belirli zamanlı, düzenli ve bireyin duyuşal etkenlerle uyandırılabilirdiği kalıcı olmayan bilinçsizlik hali olarak bilinmektedir (akt. Aktaş ve ark, 2015:61). Uykuyu geri getirilebilen bir bilinçsizlik durumu olmasıyla birlikte, yalnızca bedenin dinlenmesine yardımcı olan bir hareketsizlik durumu değil, tüm bedeni yaşama tekrar hazırlayan bir yenilenme sürecidir. İnsanların temel ihtiyaçlarından olan uykuyu, bütün yaşlarda sağlık ile nitelikli yaşam için önemlidir (akt. Şenol ve ark. 2012:93). Bireyin en önemli ihtiyaçları arasında olan gece uykusu, bütün yaşlarda sağlık ile nitelikli yaşamın önemli etkilerinden kabul edilmektedir (akt. Yüksel, 2016:121). Kaliteli uykuyu; yaşam şekli, çevresel etkiler, iş, sosyal hayat, gelir düzeyi, standart sağlık durumu ve ruhsal gerilim gibi çeşitli etkenlerden etkilenmektedir (akt. Örsal ve ark, 2016:146). Kaliteli uykuyu niceliksel ve niteliksel bakımdan iyi olmadığında duyuşal değişkenlik dikkat/bellek bozuklukları, hatta halüsinasyon ve sanrılarla karşılaşılabilir; standart çalışma verimi düşmekte; kronobiyojik farklılıklarla beraber bu bulguların ağırlığı daha da çoğalabilmektedir (akt. Yüksel, 2016:122). Uykuyu latensi (alma süresi), uykuyu dönemi ve uykuyu periyodundaki uyanma miktarı gibi uykunun niceliksel taraflarını kapsadığı gibi; uykunun yoğunluğu, dinlendiriciliği gibi ögeleri kapsamaktadır (Yüksel, 2016:123).

Bugünlerde kaliteli uykuyu, klinik uygulamalarda ve uykuyu ile ilgili araştırmalarda üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Bunun sebepleri; uykuyu ile alakalı serzenişlerin olduğu etkili olması, kalitesiz uykunun çokça medikal rahatsızlığın bir belirtisi olabileceği ile uykuyu sıhhati ile bedensel ve psikolojik yeterlilik arasında kuvvetli ilişki olması sıralanmaktadır (akt. Aysan ve ark, 2014:193). Az uyuyan bireylerin, yeterli uyuyanlara nazaran gün içerisinde daha fazla sıkıntı çektikleri; fazla sıkıntı çektikleri, daha fazla depresyona girdikleri bildirilmektedir. Uykuyu kalitesi yeterli olanlarla kıyaslandığında iyi olmayan uykuyu kalitesi olan öğrencilerin bedensel ve psikososyal sağlık sorunları anlamlı biçimde fazlaca tecrübe ettikleri bildirmektedirler (akt. Saygılı ve ark, 2011:89). Geçmişte uykuyu, bireylerin dinlendikleri, günün bitkinliğini atmak üzere geçirdikleri bir süreç olarak görülürdü. Şimdi ise uykunun, bireyin kendi içinde bir birliktelik oluşturacak biçimde düzenli bir hal olduğu kabul görülmektedir. Uykunun, sinir sisteminin etkin katılımı ile oluşan, belli bir amacı olan bir süreç olduğu kabul görülmektedir (akt. Irak, 2011:16). Uykunun normal olması sağlıklı yaşamın vazgeçilmez bir faktörüdür ve uykuyu esnasında sağlıklı kişilerde, solunum ve dolaşım sistemi gibi tüm sistemlerde farklılıklar oluşmaktadır (akt. Örsal ve ark, 2016:146). Uykuyu ilk olarak beynin bir işlevidir ve çok boyutlu

bir süreç olup, etkin bir haldir. Normal uykunun süratli göz hamlelerinin bulunmadığı uyku (NREM) ve hızlı göz hamlelerinin bulunduğu uyku (REM) ile birlikte iki temel bileşeni vardır (akt. Örsal ve ark, 2016:146). Uyku hayatın bir parçası olmakla beraber merkezi sinir sisteminin fonksiyonlarında tamir eden bir işlem olarak kabul görülür (akt. Kurt ve ark., 2010:71). Uyku-uyanıklık sürecini bozulması kaliteli uykuyu bozarak bedensel ve akılsal işlevlerin azaltmasına sebep olur (akt. Karaman Özlü ve Özer, 2015:29). Adrenal ve büyüme hormonların salınımı, cilt onarımı, epitel hücre artmasını protein sentezi benzeri hormonal reaksiyonlar ve hücre yenilenmesi sadece gece olduğu için, bilinenin tersine öğle uykusunun fazla bir katkısı yoktur (akt. Karaman Özlü ve Özer, 2015:30). Uyku ihtiyacı yaş, cinsiyet, fiziksel aktivite hastalık, duygusal süreç, ilaçlar, çevre, içki ve diğer ikaz ediciler gibi faktörler etken olmaktadır (akt. Aktaş ve ark, 2015:61).

Üniversiteler uyku kalitesi ruhsal ve bedensel sağlığın himaye edilmesi, verimliliğin çoğalmasında önemlidir (Aysan, Karaköse ve ark, 2014:193). Öğrencilerin uyumak için yatma vakitlerinin düzenli olmadığı, az uyudukları, uykularının kalitesiz olduğu, uykularını düzene sokmak için çoğunlukla alkol ve reçetesiz ilaç kullandıkları, uyanık olmak için de uyarıcı maddeler aldıkları, araba sürerken uyudukları ya da uyku problemleri sebebiyle araba kazaları yaptıkları bildirilmektedir. Öğrencilerin uyku problemleri sonucunda odaklanmada sıkıntı, bitkinlik, agresiflik, kaygı ve depresyon gibi problemleri olduğu bilinmektedir (akt. Saygılı ve ark, 2011:89). Üniversitelerde uyku durumuna bakıldığında, üniversitelerin eksik uyuduğuna dair genel bir inanç bulunmaktadır (Orzech, Salafsky ve Hamilton, 2011:612). Üniversitelerin uyku niceliği ve niteliği geçtiğimiz yıllarda mühim miktarda değiştiği, 1969 senesinde 2001 senesine dek, üniversiteler tarafından söylenen uyku miktarının ortalama 7.75 saatten 6.65 saate azaldığı, uyku hususunda rahatsızlıkların 1978-2001 seneleri arasında %24'den %71'e çıktığı bilinmektedir.

Uykusuz öğrencilerin bedensel, bilişsel ve duygusal olarak olumlu etkilenmemeleri söz konusudur. Hatta öğrencilerde uyku yetersizliğinin okul hayatındaki başarılarını olumlu etkilemediği de bilinmektedir. Hepsi topluma sağlık alanında bir meslek edinecek olan, ayrıca öğrencilikte sağlıklı/hasta kişilere bakan öğrencilerin sağlıklı hayat biçimi edinebilme durumu, hizmet verdiği kişi ve toplumu da etkileyecektir (akt. Aysan ve ark, 2014:194). Çalışma bu literatür bilgisinden hareket alarak, üniversite öğrencilerinin uyku durumlarını araştırmayı temel almıştır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin uyku kalitelerini bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyi nedir?
2. Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyi cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyi yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyi gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırma; üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyini araştırmayı ve bu düzeyin yaş, cinsiyet, gelir düzeyi gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için yapılmıştır. Uyku insanın sosyal yaşamındaki işlevselliğini etkilemektedir. Düzenli ve kaliteli uyuyamayan birey, yaşamında düzenli ve kaliteli uyuyabilen bir insan kadar aktif olamamaktadır. Uyku kalitesini etkileyen faktörler arasında bireyin yaşam biçimi, kullandığı alkol ve uyarıcı miktarı, ilaçlar ve diğer maddeler, emosyonel durum, fiziksel aktiviteleri, çevresel faktörler, geçirdiği veya geçirmekte olduğu hastalık, cinsiyet ve yaş gösterilmektedir. Araştırma sonucunda uyku kalitesine dair farkındalığı arttırmak, olabildiğince öğrencileri bilgilendirmek için yapılmıştır. Bu bilgiler ışığında hedef, öğrencilerin daha kaliteli uyumalarının önemini vurgulayarak, öğrencilerin okul ve kişisel hayatında daha aktif bireyler olmasını sağlamaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın modeli

Araştırmanın modeli “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tespit etmeyi amaçlayan bir araştırma modeli” olan tarama modelidir (Karasar, 2018:109). Çalışmada

tarama modellerinden biri olan genel tarama başlığı altında yer alan, iki ve daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan “ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır Bu model ilişkisel bir çözümlenmeye olanak verecek veri çiftleri şeklinde yapılmaktadır (Karasar, 2018:114).

3.2. Veri toplama araçları

Bu araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu ve katılımcıların çocuk evliliklere yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla “Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi” (*The Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI)*) olmak üzere iki form kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada kullanılan Kişisel Bilgi Formu, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş olup; cinsiyet, yaş, eğitim gibi bazı demografik değişkenlere dair sorular içermektedir. Buysse ve arkadaşları (1989) tarafından geliştirilmiş olan Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Ağargün ve arkadaşları (1996) tarafından yapılmıştır. İndeks toplam 24 soru içermektedir. Bu sorulardan 19 tanesi kendini değerlendirme sorusu olup, beş tanesi (11.maddedeki beş soru) kişinin eşi, partneri ya da aynı odada birlikte uyuduğu oda arkadaşı tarafından yanıtlanmaktadır. İndeks puanlanırken bu beş soru puanlamaya dahil edilmez (“Pittsburgh Uyku”, 2016). Puanlanan 18 madde yedi bileşen puanı şeklinde gruplandırılır. Yedi bileşen; öznel uyku kalitesi, uyku latansı (gecikmesi), uyku süresi, alışılmış uyku etkinliği, uyku bozukluğu, uyku ilacı kullanımı ve gündüz işlev bozukluğu olmak üzere gruplandırılmıştır. Her bir madde 0-3 puan üzerinden değerlendirilmekte olup (Tablo 1); 7 bileşen puanının toplamı, toplam PUKİ puanını oluşturmaktadır. Bu haliyle indeksten 0-21 puan arasında sonuçlar alınmaktadır. Alınan puanın yüksek oluşu uyku kalitesinin kötü olduğunu göstermektedir. Toplam PUKİ puanının 5 ve 5'ten küçük olması “iyi uyku kalitesi”ni, 5'ten yüksek olması ise “kötü uyku kalitesi”ni göstermektedir (Ağargün ve ark., 1996).

Tablo 1. PUKİ Puanlaması

PUKİ Bileşenleri	Puanlaması
Bileşen 1. öznel uyku kalitesi	6.soru ile hesaplanır
Bileşen 2. uyku latansı (gecikmesi)	2.soru ve 5a ile hesaplanır 2. soru: <15 dk:0, 16-30dk:1, 31-60 dk:2, >60 dk:3 puandır. 5a: 0:0, 1-2:1, 3-4:2, 5-6:3 puandır. 2.soru+5a=0 ise 0 puan 2.soru+5a=1-2 ise 1 puan 2.soru+5a=3-4 ise 2 puan 2.soru+5a=5-6 ise 3 puan
Bileşen 3. uyku süresi	4.soru ile hesaplanır >7 saat= 0 puan 6-7 saat= 1 puan 5-6 saat= 2 puan <5 saat= 3 puan
Bileşen 4. alışılmış uyku etkinliği	1.soru, 3.soru ve 4.soru ile hesaplanır Formül: $\text{Soru 4} * 100 / (\text{Soru 1} - \text{Soru 3})$ >%85: 0, %75-84: 1, %65-74:2, <%65: 3 puandır.
Bileşen 5. uyku bozukluğu	5b, 5c, 5d, 5e, 5f, 5g, 5h, 5i ve 5j ile hesaplanır. 5b-j arası toplamı= 0 ise 0 puan 5b-j arası toplamı= 1-9 ise 1 puan 5b-j arası toplamı= 10-18 ise 2 puan 5b-j arası toplamı= 19-21 ise 3 puan
Bileşen 6. uyku ilacı kullanımı	7.soru ile hesaplanır
Bileşen 7. gündüz işlev bozukluğu	8.soru ve 9.soru ile hesaplanır 8.soru+9.soru=0 ise 0 puan 8.soru+9.soru=1-2 ise 1 puan 8.soru+9.soru=3-4 ise 2 puan 8.soru+9.soru=5-6 ise 3 puan

3.3. İşlem

Bu araştırma Bartın Üniversitesi'nde yapılmış olup araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle Bartın Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırma Bartın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Etik Kurulu'nun 2019/033 sayılı onayının alınması ardından başlatılmıştır. Uygulama esnasında kullanılan formlara araştırmaya katılımın gönüllülüğe dayalı olduğu, araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgilendirme metni yazılmıştır. Üniversite öğrencilerinin Onam Formu'nu incelemeleri ardından, araştırmaya gönüllüler ile başlanmıştır. Ölçekler sahada araştırmacılar tarafından toplu ve bireysel şekilde uygulanmıştır.

3.4. Analiz

Araştırma sonuçlarının analizinde ilk olarak form ve ölçeklerden toplanan veri sayısallaştırılarak Windows için SPSS-22 programına girilmiştir. Verilerin analizi için öncelikle ilgili veri setinin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespiti yapılmıştır. Birçok paket programda yer alan en popüler normal dağılıma uygunluk testleri Kolmogorow-Simironov ve Shaphiro-Wilk testleridir. Her iki test içinde p değerinin 0,05'den büyük ($p > .05$) çıkması durumunda verilerin normal dağılıma sahip olduğu söylenmektedir. Bu açıdan verilerin istatistiksel analizinde doğru test yöntemini belirleyebilmek için öncelikle normallik (Test of Normality) ve homojenlik (Test of Homogeneity of Variances) test sonuçlarına bakılmış, incelenen veri setinin sonuçlarına göre parametrik veya nonparametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir (Duman, 2018:79; Duman ve Oral, 2018). Yapılan analizlerde veri setinin normal dağılım gösterdiği, basıklık çarpıklık değerlerinin normal dağılım aralığında ($\pm 1,5$) olduğu anlaşılacak analizler için parametrik testler kullanılmıştır. Veri setleri arası karşılaştırmalarda parametrik testlerden T-test ve ANOVA analizleri yapılmıştır. Yorumlamada .05 ve .001 anlamlılık düzeyleri tercih edilmiştir. Ortalama ve sıklık hesaplamaları için frekans analizleri uygulanmıştır

3.5. Örneklem grubu

Bu araştırma 2018-2019 eğitim öğretim dönemi bahar yarıyılında Bartın Üniversitesi'nde yapılmıştır. Örneklem seçiminde, çalışma evrenindeki tüm elemanların birbirine eşit seçilme

şansına sahip oldukları (Karasar, 2018:151) örnekleme türü olan “oransız eleman örnekleme (basit tesadüfi örnekleme)” yolu kullanılmıştır. Araştırmaya toplam 48 yetişkin lisans öğrencisi birey katılmıştır. Katılımcıların 39 (%81,3)’u kadın, 9 (%18,7)’u ise erkektir. Örneklem grubunun tamamının medeni durumu (%100) bekârdır. Katılımcıların 7 (%14,6)’sinin gelir düzeyi düşük, 41 (%85,4)’inin gelir düzeyi orta olup, yüksek gelir düzeyine sahip katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma grubunu oluşturan yetişkinler 18 ile 24 yaş arasında olup, örneklem grubunun yaş ortalaması 20,10’dur. Öğrencilerin yaş dağılımı Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğrencilerin yaş dağılımı frekans analizi sonuçları

	n	%
18 yaş	5	10,4
19 yaş	12	25,0
20 yaş	19	39,6
21 yaş	5	10,4
22 yaş	2	4,2
23 yaş	2	4,2
24 yaş	3	6,3
<i>Toplam</i>	48	100,0

4. BULGULAR

4.1. Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyi betimsel analiz sonuçları

Üniversite öğrencilerinin Pittsburgh Uyku Kalite İndeksi (PUKİ)’nden aldığı toplam puan ve yedi alt bileşen puanları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. PUKİ bileşen ve toplam puan frekans analizi sonuçları

PUKİ Bileşenleri	N	min	max	\bar{X}	Ss
Bileşen 1. Öznel uyku kalitesi	48	0	3	1,35	0,66
Bileşen 2. Uyku latansı (gecikmesi)	48	0	3	1,66	0,90
Bileşen 3. Uyku süresi	48	0	3	0,75	0,97
Bileşen 4. Alışılmış uyku etkinliği	48	0	3	0,20	0,54
Bileşen 5. Uyku bozukluğu	48	1	3	1,75	0,52
Bileşen 6. Uyku ilacı kullanımı	48	0	3	0,20	0,65
Bileşen 7. Gündüz işlev bozukluğu	48	0	3	1,58	0,94
<i>Toplam</i>	48	3	12	7,52	2,40

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin uyku süreleri ($0,75\pm 0,97$) ve alışılmış uyku etkinliklerinin ($0,20\pm 0,54$) oldukça iyi kalitede olduğu, uyku ilacı kullanımının olmadığı/çok düşük oranlarda olduğu ($0,20\pm 0,65$) bu haliyle uyku ilacı kullanım düzeyinin de oldukça iyi kalitede olduğu görülmektedir. Öğrencilerin öznel uyku kalitelerinin ($1,35\pm 0,66$) iyi düzeyde olduğu; uykuya geçiş sürelerini ifade eden uyku latansı bileşeninin ($1,66\pm 0,90$) iyi düzeyde olduğu ancak kalitede bozulmanın baş gösterdiği, puanların 2 sınırına yaklaştığı; gün içi uyuklamayı ifade eden gündüz işlev bozukluğu bileşeninin ($1,58\pm 0,94$) iyi düzeyde olmakla beraber bozulmanın baş gösterdiği, puanların 2 sınırına yaklaştığı; uykuya etki eden faktörleri ifade eden uyku bozukluğu bileşeninin ($1,75\pm 0,52$) iyi düzeyde olmakla beraber bozulmanın baş gösterdiği, puanların 2 sınırına yaklaştığı görülmüştür. Öğrencilerin PUKİ'den aldıkları toplam puan ($7,52\pm 2,40$) olup, bu haliyle üniversite öğrencilerinin “kötü uyku” uyudukları anlaşılmıştır.

4.2. Öğrencilerin uykuları hakkında oda arkadaş yanıtları frekans analizleri

PUKİ'de puanlamaya dahil edilmeyen 11. maddede kişinin uyku durumu hakkında eş/partner ya da aynı odada uyuduğu kişinin yanıtları yer almaktadır. 11.maddede yer alan yanıtların

frekans analizleri sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur. Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin uyurken en sık ($1,20 \pm 0,98$) bacaklarda seğirme veya sıçrama durumlarının olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. PUKİ 11.madde soruları frekans analizleri

PUKİ 11. madde soruları	n	min	max	\bar{X}	Ss
11a. Gürültülü horlama	48	0	3	0,72	1,08
11b. Uykuda nefes alıp verme arasında uzun aralıklar	48	0	3	0,70	0,96
11c. Uyurken bacaklarda seğirme veya sıçrama	48	0	3	1,20	0,98
11d. Uyku esnasında uyumsuzluk ve şaşkınlık	48	0	3	0,75	0,91
11e. Diğer huzursuzluklar	48	0	3	1,02	1,21

Hiç yanıtı 0 puan, 1’den az yanıtı 1 puan, 1-2 kez yanıtı 2 puan, 3’ten çok yanıtı 3 puan ile puanlanmıştır

4.3. Öğrencilerin uyku sürelerine dair frekans analiz sonuçları

Üniversite öğrencilerinin uyuma saatleri, uyanma saatleri, uyku süreleri, uykuya dalma sürelerine dair bulguları elde edebilmek için frekans analizleri yapılmıştır. Öğrencilerin uyuma saatlerine dair frekans analizleri Tablo 5’te; uykuya dalma sürelerine dair frekans analizleri Tablo 6’da; uyanma saatlerine dair frekans analizler Tablo 7’de; uyku sürelerine dair frekans analizleri Tablo 8’de sırasıyla sunulmuştur.

Tablo 5. Öğrencilerin uyuma saatleri frekans analizi

Uyuma saati	N	%
0:00	4	8,3
0:30	5	10,4
1:00	3	6,3
1:25	1	2,1
1:30	3	6,3
1:50	1	2,1
2:00	9	18,8
2:30	6	12,5
3:00	5	10,4
3:30	2	4,2
4:00	2	4,2
4:30	1	2,1
5:00	1	2,1
5:30	1	2,1
7:00	1	2,1
21:00	1	2,1
23:30	2	4,2
<i>Toplam</i>	48	100,0

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin en sık (%18,8) olarak saat 02:00'de uyudukları görülmüştür. Bulgularda üniversite öğrencilerinin %93,7'sinin saat 00:00'dan sonra uyudukları tespit edilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin uykuya dalma sürelerine ilişkin frekans analizleri

Uykuya dalma süresi (dakika)n	%	min	Maks	\bar{X}	Ss
2,00	1	2,1			
3,00	1	2,1			
5,00	1	2,1			
10,00	7	14,6			
15,00	11	22,9			
20,00	1	2,1			
30,00	13	27,1	2	120	28,62
40,00	3	6,3			21,23
44,00	1	2,1			
45,00	2	4,2			
50,00	2	4,2			
60,00	3	6,3			
65,00	1	2,1			
120,00	1	2,1			
<i>Toplam</i>	48	100,0			

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin en sık (%27,1) olarak yatağa yatmaları ardından 30 dakika içerisinde uyudukları görülmüştür. Öğrencilerin uykuya dalma süreleri ortalamaları

incelendiğinde öğrencilerin ortalama $28,62 \pm 21,23$ dakika içerisinde uykuya daldıkları anlaşılmıştır.

Tablo 7. Öğrencilerin uyanma saatleri frekans analizleri

Uyanma saatleri	N	%
6:00	1	2,1
6:30	1	2,1
7:30	1	2,1
8:00	4	8,3
8:15	1	2,1
8:30	2	4,2
9:00	7	14,6
9:30	1	2,1
10:00	10	20,8
10:30	3	6,3
11:00	2	4,2
11:30	4	8,3
12:00	3	6,3
12:30	1	2,1
13:00	2	4,2
13:30	2	4,2
14:00	1	2,1
15:36	1	2,1
22:00	1	2,1
<i>Toplam</i>	48	100,0

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin en sık (%20,8) olarak saat 10:00’da uyandıkları görülmüştür.

Tablo 8. Öğrencilerin uyku süreleri frekans analiz sonuçları

Uyku süreleri (saat)	n	%	min	Maks	\bar{X}	Ss
5,00	1	2,1				
6,00	7	14,6				
6,50	1	2,1				
7,00	8	16,7				
7,50	3	6,3				
8,00	7	14,6				
8,50	6	12,5	5	12	8,06	1,55
9,00	5	10,4				
9,50	3	6,3				
10,00	3	6,3				
10,50	1	2,1				
11,00	2	4,2				
12,00	1	2,1				
<i>Toplam</i>	48	100,0				

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin en sık (%16,7) 7 saat uyku uyudukları görülmüştür. Öğrencilerin uyku süreleri ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin ortalama $8,06 \pm 1,55$ saat uyudukları anlaşılmıştır.

4.4. Öğrencilerin uyku kalite düzeyinin cinsiyete göre sonuçları

Üniversite öğrencilerinin uyku kalitelerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için parametrik testlerden T-test analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin uyku kalite düzeyinin cinsiyete göre dağılımı

Kadın			Erkek			t	p
N	\bar{X}	Ss	n	\bar{X}	Ss		
39	7,35	2,26	9	8,22	2,99	-,970	.337*

* $p=.337$; $p>.05$ anlamlı farklılaşma yoktur.

T-test analiz sonuçlarına göre cinsiyete göre toplam PUKİ puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$t_{(0,89)}=-,970$, $p=.337$; $p>.05$).

4.5. Öğrencilerin uyku kalite düzeyinin yaşlara göre sonuçları

Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyinin yaşlara göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için parametrik testlerden ANOVA analizi kullanılmıştır. ANOVA analiz sonuçlarına göre yaş grupları arasında PUKİ puanlarında anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir [$F(6,41)=.298$, $p=.934$, $p>.05$].

4.6. Öğrencilerin uyku kalite düzeyinin gelir durumlarına göre sonuçları

Üniversite öğrencilerinin uyku kalite düzeyinin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti için T-test analizi kullanılmış, sonuçlar Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğrencilerin uyku kalite düzeyinin gelir durumuna göre dağılımı

Düşük gelir düzeyi			Orta gelir düzeyi			t	p
N	\bar{X}	Ss	n	\bar{X}	Ss		
7	7,42	2,07	41	7,53	2,48	-,109	.914*

* $p=.914$; $p>.05$ anlamlı farklılaşma yoktur.

T-test analiz sonuçlarına göre gelir düzeyine göre toplam PUKİ puanları arasında anlamlı farklılaşma bulunmamıştır [$t_{(0,99)}=-,109$, $p=.914$; $p>.05$].

TARTIŞMA VE SONUÇ

Uyku genç bireylerin sağlığında önemli yer tutmaktadır. Yetersiz uykunun sağlık için tehdit oluşturmasının yanında bilişsel, psikomotor ve duygusal fonksiyonlarda azalmaya neden olduğu bilinmektedir (akt. Aysan ve ark., 2014). Epstein ve arkadaşları (1998) İsrail'deki ilkokul, ortaokul ve lise öğrencileriyle yaptıkları araştırmada, az uyku süresi ile gün içi yorgunluk, okulda konsantrasyon yetersizliği ve sınıfta uykuya eğilim arasında anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir. Bu araştırma üniversite öğrencilerinin kötü kalitede uyku uyuduklarını ortaya koymuştur. Ülkemizde gençler ile uyku üzerine yapılan araştırma sayısı son derece kısıtlı olmakla birlikte, sağlık çalışanları ile yapılmış bazı araştırmalara rastlamak mümkündür. Hemşireler ile yapılan araştırmalar incelendiğinde yoğun bakımlarda (örn. Çoban, Yılmaz, Ok, Erbüyün ve Aydın, 2011) ve acil serviste (örn. Karagözoğlu ve Bingöl, 2008) görev yapan hemşirelerde uyku kalitesinin kötü olduğu görülmektedir. Selvi ve arkadaşları (2010)'nın hemşireler ile yaptığı araştırmasında vardiyalı çalışan grupta somatizasyon, obsesif-kompulsif bozukluk, kişiler arası duyarlılık, kaygı, paranoid düşünce skorları ile genel belirti indeksi puanlarının anlamlı bir biçimde daha yüksek çıktığı görülmektedir. Şenol ve arkadaşları (2012) araştırmalarında adolesanların %54,7'sinin kötü uyku kalitesine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu haliyle araştırma literatür bilgisini destekler niteliktedir.

Araştırma bulguları öğrencilerin en sık (%18,8) olarak saat 02:00'da uyudukları, %93,7'sinin saat 00:00'dan sonra uyudukları, en sık (%27,1) olarak yatağa yatmalarının ardından 30 dakika

içerisinde uyudukları görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin uykuya dalma sürelerinin ortalamaları incelendiğinde ortalama $28,62 \pm 21,23$ dakika içerisinde uykuya daldıkları anlaşılmıştır. Öğrencilerin en sık (%16,7) 7 saat uyudukları görülmüştür. Uyku süreleri ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin ortalama $8,06 \pm 1,55$ saat uyudukları anlaşılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre cinsiyet, yaş ve gelir durumlarına göre PUKİ puanlarında anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır.

Uyku kalitesi iyi olanlarla kötü olanlar karşılaştırıldığında; kötü uyku kalitesine sahip öğrencilerin fiziksel ve psikososyal sağlık problemlerini anlamlı şekilde daha fazla deneyimledikleri (Lund ve ark. 2010), uykusuzluk sonucunda konsantre olmakta zorlanma, yorgunluk, sinirlilik, anksiyete ve depresyon gibi sorunlar yaşadıkları bildirilmektedir (Fernandez ve ark 2009). Orzech ve arkadaşları (2011) üniversite öğrencilerinin %25 ile %50'sinin gün içinde önemli seviyede uykulu olduğunu bildirmişlerdir. Aynı çalışmada uykudan dinlenmiş olarak uyanmayan ($p < 0.05$) ve derslerde uyukladığı bildiren öğrencilerin uyku kalitesinin daha kötü olduğu saptanmıştır ($p < 0.001$). Araştırma sonuçlarında kötü uyku kalitesinde uyku uyuyan öğrencilerin geceleri sıklıkla bacaklarda seyirme ve sıçrama davranışlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca araştırmanın kodlanamayan malzemesi incelendiğinde katılımcıların ölçekleri teslim ederken sıklıkla derste uyuma, dinlenmiş olarak uyanmayan öğrencilerin gün içerisindeki aktivitelerini yerine getirmede zorlanma, isteksizlik gibi durumlar bildirdikleri görülmüştür. Uyku kalitesinde bozulmanın yol açtığı sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, üniversite öğrencileri, uyku kalitesinin kötü olmasına bağlı olarak bir takım sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu durum öğrencilerin akademik başarısını, motivasyonunu ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Öneriler

Üniversite öğrencilerinin kaliteli uyku konusunda bilinçlendirilmesi, kaliteli uyku uyuyabilmeleri için gerekli alışkanlıkların kazandırılması önemlidir. Örneğin; her sabah aynı saatte kalkılması (dinlenmek amacıyla uykuya devam etmek dinlendirici olmadığı gibi, uyku ritmini de bozabilmektedir), yatış zamanının aynı saatlerde olmasının sağlanması, gündüz uykularının kaldırılması, yatak odasının sessiz olması, ışık ve ısı yönünden ideal olması, yatak odasının uyku ve cinsel yaşam dışında farklı amaçlarla kullanılmaması (Tv seyretme, yemek

yeme, müzik dinleme, ders çalışma vb.), uyku saatine yakın yemek yenmemesi, yatağa aç yatılmaması ve yatmadan önce aşırı sıvı alımının önlenmesi, yatma saatinden en az 6 saat öncesine kadar kafeinli, alkollü, kolalı içeceklerden ve tütün kullanımından kaçınılması, gece uyunamadığında yatakta uyumak için zorlanmaması, yorgun olduğu zaman değil, uyku geldiğinde yatağa yatılması, eğer yatakta 15-30 dakika içinde uyunmadıysa, yataktan çıkıp başka odaya geçilmesi önerilmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma öğrencilerin verdiği yanıtlar, araştırmanın yapıldığı tarih, belirtilen fakültenin öğrencileri ile sınırlıdır. Erkek sayısının sınıftaki kız sayısına göre daha az olması ve sınıfın az öğrenciden oluşması gibi sınırlılıklar araştırmanın sonucunu olumlu ya da olumsuz biçimde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

Ağargün, Y., Kara, H. ve Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi'nin geçerliği ve güvenilirliği, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7, 107-15.

Aktaş, H., Şaşmaz, C., Kılınçer, A., Mert, E., Gülbol, S., Külekçioğlu, D., Kılar, S., Yüce, R., İbik, Y., Uğuz, E. ve Demirtaş, A. (2015). Yetişkinlerde fiziksel aktivite düzeyi ve uyku kalitesi ile ilişkili faktörlerin araştırılması, *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi*, 8(2), 60-70.

Aysan, E., Karaköse, S., Zaybak, A. ve Günay İsmailoğlu, E. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Uyku Kalitesi ve Etkileyen Faktörler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 7(3), 193-8.

Çoban, S., Yılmaz, H., Ok, G., Erbüyün, K. ve Aydın, D. (2011). Yoğun Bakım Hemşirelerinde Uyku Bozukluklarının Araştırılması. *Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi*, 9(2):59-63.

Duman, N. (2018). *Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi*. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Duman, N. ve Oral, G. (2018). Peri masalları ve çizgi animasyon filmlerindeki zihin durumlarının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 113-126.

Epstein, R., Chillag, N., Lavie, P. (1998). Starting times of school: effects on daytime functioning of fifth-grade children in Israel. *Sleep*, 21(3):250-6.

Fernández-Mendoza, J., Vela-Bueno, A., Vgontzas, A. N., Olavarrieta-Bernardino, S., Ramos-Platón, M. J., Bixler, E. O., (2009). Nighttime sleep and daytime functioning correlates of the insomnia complaint in young adults. *Journal of Adolescence*, 32 (5), 1059-74

Irak, M. (2011). Farklı bilinç durumu: uyku, *Pivolka dergisi*, 20(6), 16-9.

Karagözoğlu, S., Bingöl, N. (2008). Sleep quality and job satisfaction of Turkish nurses. *Nursing Outlook*, 56(6):298-307.

Karaman Özlü, Z. ve Özer, N. (2015). Richard-Campbell Uyku Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması, *Türk Uyku Tıbbi Dergisi*, 5(2), 29-32.

Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel.

Kurt, C., Pekünlü, E., Çatıkkaş, F. ve Atalağ, O., (2010). Tam ve Kısmi Uyku Yoksunluğunda Performans, *MCBU Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 70-6.

Lund, H. G. Brian, B. A, Reider, D., Annie, B. A, Whiting, B., & Roxanne Prichard, J. (2009). Sleep patterns and predictors of disturbed sleep in a large population of college students, *Journal of Adolescent Health*, 26, 1–9

Orzech, K. M., Salafsky, D. B., & Hamilton, L. A. (2011). The State of Sleep Among College Students at a Large Public University. *Journal of American College Health*, 59 (7), 612-619

Saygılı, S., Çil Akıncı, A., Arıkan, H. ve Dereli, E. (2011). Üniversite Öğrencilerinde Uyku Kalitesi ve Yorgunluk, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 88-94.

Selvi, Y., Özdemir, P. G., Özdemir, O., Aydın, A. ve Beşiroğlu, L. (2010). Sağlık çalışanlarında vardiyalı çalışma sisteminin sebep olduğu genel ruhsal belirtiler ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 23(4):238-43.

Şenol, V., Soyuer, F., Pekşen Akça, R. ve Argün, M. (2012). Adolesanlarda uyku kalitesi ve etkileyen faktörler, *Kocatepe Tıp Dergisi*, 13(2), 93-102.

Yüksel, A. (2016). Uyku biyolojik ritim ve kimya: tüketicilerin bilişsel ve duygusal fonksiyonları üzerine etkileri, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği*, 13(1), 121-7.

Yüksel Kaçan, C., Örsal, Ö. ve Köşgeroğlu. N. (2016). Hemşirelerde Uyku Kalitesi, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(3), 144-51.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Yazım Dili ve Sayfa Yapısı:

- Yazım dili Türkçe, İngilizce ve Türk Dünyası kullanılan bütün dillerdir. Yazı karakteri olarak Times New Roman seçilmeli, sayfa yapısında tüm kenar boşlukları 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
- MS Word dokümanı olarak ve 1,5 satır aralığında hazırlanmalıdır.

Metin Yapısı

Başlıklar metin içinde Makale Başlığı, Yazar Adı, Özetler, Anahtar Kelimeler, Giriş, konu başlıkları ve alt başlıkları, Sonuç şeklinde sıralanmalıdır.

- Makale başlığı (14 Punto/Koyu) sayfa ortalanarak yazılacaktır.
- Yazar adı, yazara ait kişisel bilgilere yer verilmeksizin makalenin başlığı altına sağa yaslı olarak yazılacaktır.
- Yazara ait kişisel bilgiler, yazarın unvanı, bağlı bulunduğu kurum, elektronik posta adresi, ilk sayfada sayfa altı dipnotu (*) olarak verilecektir (Birden fazla yazar varsa birinci yazar için bir, diğerleri için artan miktarda yıldız kullanınız).
- Metin, Times New Roman ve 12 punto; dipnotlar ise aynı fontla fakat 10 punto ile yazılmalıdır (Açıklamalar dışında dipnot kullanılmamalıdır. Metin atıfları, metnin içinde ve APA yazım sistemine uygun olarak, aşağıda belirtildiği gibi yazılmalıdır).
- Makaleler, Giriş, Alt Başlıklar ve Sonuç bölümlerinden oluşmalıdır.
- **Makalelerde sayfa sınırlaması bulunmamakla birlikte, sayfa sayısının makul ölçülerde olması beklenir.**

Kaynakça Yazım Kuralları:

Makale tam metinleri APA sistemine uygun olarak hazırlanmalıdır. Kullanılacak APA sistemi sürümü en genel hatlarıyla:

- * Yazarların soyadlarının alfabetik sıralaması esas alınır.
- * Önce yazarın soyadı yazılır ve virgül konur. Yazarların soy isimleri Baş harf büyük harflerle kalın puntolarla yazılır.

- * Yazarın isminin baş harfi (büyük harfle) yazılıp, nokta konur.
- * Parantez içinde eserin yayınlandığı tarih yazılır, parantez kapatılır ve nokta konur.
- * Eserin tam ismi yazılır ve nokta konur.
- * Eser kitap ise eserin ismi italikle yazılır. Çalışma makale ise derginin adı italikle yazılır.
- * Eserin yayınlandığı şehir yazılıp iki nokta üst üste konur.
- * Yayınevinin adı yazılır.

Bu açıklamaların ışığında farklı türden akademik eserleri içeren APA (5) sürümüne uygun olarak hazırlanmış ayrıntılı bir örnek kaynakça:

Örnek Kaynakça

1. **Arslan, D. A.** (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
2. **Arslan, D. A.** ve **Arslan, G.** (2017-a). *Kültür, sanat, edebiyat, sosyolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
3. **Arslan, D. A.** (2017-b). Samsun ve Orta Karadeniz bölgesinde göçün sosyolojik tahlili. VII. Uluslararası Canik Sempozyumu: “Geçmişten Günümüze Şehir Göç”, 16-18 Şubat, Samsun, Türkiye, 2017.
4. **Arslan, D.A.** (2012-a). Yerel seçim sonuçları temelinde Mersin’in siyasi yapısı. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 916-968.
5. **Arslan, D. A.** (2012-b). Geçmişten geleceğe Kağızman’ın siyasi yapısı: Yerel seçim sonuçları temelinde Kağızman’ın siyasi yapısının sosyolojik analizi. *Sosyoloji içinde* (587-606). Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu Kars.
6. **Arslan, D.A.** (2012-c). Mersin Milletvekilleri’nin sosyolojik profilleri. *International Journal of Human Sciences*, 9-2, 587-622.
7. **Arslan, D. A.** (2011-a). *Who rules Turkey: Turkish power elite*. Berlin: LAP LAMBERT Academic Publishing.

8. **Arslan, D. A.** (2011-b). *Uygulamalı köy sosyolojisi: Kırsal yapı ve kalkınma dinamikleri ile 17 öncesi ve sonrası Ankara Kavaközü*. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları.
9. **Arslan, D. A.** (2005). Educational bases of Turkish democracy: Educational backgrounds of Turkish elites. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 8-1, 5–30.
10. **Arslan, D. A.** (2004-c). Türk medya elitleri: bir durum tespiti. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi (Journal of Sociological Research)*, 4-2, 135–164.
11. **Bozkurt, Ö.** (1972). *Ayrımsal sosyoloji ve toplumsal yapı*. Ankara: Sevinç Matbaası.
12. **Buğra, A.** (1995). *Türkiye’de devlet ve işadamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
13. **Bulmer, M.** (1994). *Sociological research methods*. London: Macmillan.
14. **Cüceloğlu, D.** (2000). *İnsan ve davranışı*. Ankara: Remzi Kitabevi.
15. **Nirun, N.** (1991). *Sosyal dinamik bünye analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
16. **Ozankaya, Ö.** (1971). *Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür*. Ankara: Sevinç Matbaası.

NOTLAR

.....
.....
.....

